

บทที่ 4

ประเพณีไหว้ครูประจำปีและความสัมพันธ์ในปางพื่อน

พิธีกรรมไหว้ครูหรือสิ่งที่เรียกกันว่า การขึ้นขันครู เป็นประเพณีนิยมที่ถูกถือปฏิบัติสืบทอดกันมาในชุมชนของผู้เป็นมัจฉีในภาคเหนือ จะนิยมจัดทำกันขึ้นตลอดทั้งปี ยกเว้นในช่วงเฉพาะฤดูกาลเข้าพรรษา วันพระ วันเสียดประจำเดือนและวันพุธ แต่ในปัจจุบันประมาณตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 เป็นต้นมาพิธีกรรมไหว้ครูอาจจะกระทำในวันพุธได้ หากไม่ตรงกับวันเสียดประจำเดือน มัจฉีและผีเจ้านายบางคน นิยมจัดพิธีไหว้ครูเป็นประจำทุกปี บางแห่งนิยมจัดปีเว้นปี หรืออาจจะสามปีต่อครั้งแล้วแต่กำลังความสามารถของมัจฉี ความต้องการของผีเจ้านายและครูบาอาจารย์ หากมัจฉีละเลยไม่ปฏิบัติตามจะทำให้เกิดความไม่สบายใจ หรือเกิดการเจ็บป่วย เนื่องจากเมื่อครบกำหนดอายุเปลี่ยนขันครู พลังและอำนาจของครูจะหมดลง มัจฉีหรือผีเจ้านายจะประกอบพิธีกรรมใด ๆ มักจะไม่เกิดผลสำเร็จ เนื่องจากขันครู จะกลายเป็นขันเปล่า หรือขันร้างมีแต่ความว่างเปล่าไม่มีครู ผีเจ้านายและผีครูก็จะไม่สามารถปกป้องรักษามัจฉีได้เช่นเดิมอีก ดังนั้น การเปลี่ยนขันครูหรือการไหว้ครูจึงเป็นหน้าที่โดยตรง ซึ่งจะต้องปฏิบัติและยึดถือร่วมกันตลอดช่วงชีวิตของการเป็นมัจฉี

1. พิธีกรรมไหว้ครูผีเจ้านายในอดีตกับความทรงจำของชุมชน

พิธีกรรมไหว้ครู ถือว่าเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ ที่บุคคลจะพึงแสดงความเคารพนอบและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ รัลถึงพระคุณของครู ซึ่งหมายถึงความกตัญญูรู้คุณต่อสิ่งที่เป็นนามธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเชื่อว่ามีพลังอำนาจเหนือมนุษย์ ผีครูจะถ่ายทอดพลังอันศักดิ์สิทธิ์มาสู่ผู้ประกอบพิธีกรรมให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเกิดจากการดลบันดาลของผีครู ในขณะที่ตัวตนของผู้ประกอบพิธีกรรมจะต้องยอมรับเงื่อนไขกฎเกณฑ์บางอย่างร่วมกัน ตามข้อกำหนดตกลงของผีครูไปด้วยเช่นเดียวกัน

พิธีกรรมไหว้ครูผีเจ้านายในช่วงก่อนปี พ.ศ.2500 เป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้ไม่บ่อยมากนัก สืบเนื่องมาจากบรรดามัจฉีมีเพียงไม่กี่รายในแต่ละหมู่บ้านหนึ่งๆ บางแห่งอาจจะไม่มีมัจฉีอยู่เลยแม้แต่เพียงรายเดียว อย่างไรก็ตามพบว่าอาจจะพอมีการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้อยู่บ้างอย่างประปรายและมักจะไม่ค่อยมีพิธีรีตองมากมายเช่นปัจจุบันมากนัก การประกอบพิธีกรรมเพียงแต่ มัจฉีเป็นผู้จัดเตรียมวัสดุสิ่งของด้วยตนเองตามคำสั่งของผีเจ้านาย ซึ่งอาจจะมีเพื่อนบ้านมาช่วยงานเพียง 2-3 คน เมื่อถึงกำหนดวันพิธีผีเจ้านายจะมาลงมัจฉีและยกขันครูด้วยตนเอง เป็นการเสร็จสิ้นทางพิธีกรรม กล่าวอย่างรวบรัดได้ว่าพิธีกรรมไหว้ครูผีเจ้านายในอดีตจะไม่ค่อยมีกฎเกณฑ์อย่าง

ชัดเจนตายตัวและจะไม่นิยมพื่อนผีกันอย่างคึกคักแบบมี “ผ้าผืนพื่อน” ดังเช่นปรากฏในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามบางแห่งการพื่อนผีเจ้านายอาจจะมีอยู่บ้างพอเป็นพิธี โดยการใช้วงดนตรีสะล้อ ซอซึง ซึ่งเป็นดนตรีประจำท้องถิ่นบรรเลงให้ผีเจ้านายพื่อนไปมาตามลำพังค่อหน้าชั้นครู หากจะมีผ้าผืนพื่อนก็จะมีพิธีเชือเชิญผีเจ้านายรายอื่น ๆ เข้ามาร่วมพิธีเพียงไม่กี่ราย

จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมไหว้ครูผีเจ้านายในอดีต ยังไม่มีบทบาทเป็นที่โดดเด่นและมีความซับซ้อนดังเช่นปัจจุบันมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับพิธีกรรมการพื่อนผีผด ผีเม็งหรือแม้กระทั่งการเลี้ยงผีปู่ย่า ผีเสือน้ำนึ่งผีเมือง ในอดีตพิธีกรรมที่คอยตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชนช่วยสร้างหลักประกันความมั่นคงและอำนาจให้กับชีวิตมีอยู่อย่างหลากหลาย ขณะเดียวกันพิธีกรรมยังช่วยคอกย้ำในความสำนึกของความเป็นเครือญาติและชุมชน ที่สัมพันธ์ต่อการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม พิธีกรรมการไหว้ครูผีเจ้านาย จึงเป็นเพียงอีกทางเลือกหนึ่งโดยเฉพาะมุ่งตอบสนองต่อการสร้างอำนาจของผู้หญิงซึ่งเป็นปัจเจกชนให้มีอำนาจทัดเทียมกับผู้ชาย ขณะที่พบว่าอดีตพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีปู่ย่า ผีผด ผีเม็ง ซึ่งเป็นผีประจำสายสกุลมักจะช่วยคอกย้ำและสร้างความสัมพันธ์อันมีขอบเขตที่จำกัดเฉพาะในกลุ่มของความเป็นเครือญาติ การดำรงอยู่ทั้งในระดับความเชื่อและพิธีกรรมแห่งการปฏิบัติกรนับถือผีเจ้านาย จึงกลายเป็นสิ่งที่ทดแทนและตอบสนองต่อปัจเจกชน ที่ไม่มีความสัมพันธ์ของการนับถือผีประจำสายสกุล ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ให้บุคคลเข้าไปมีความสัมพันธ์กับอำนาจได้เช่นเดียวกัน อันกลายเป็นพื้นที่ส่วนตัวของมาฆี ในขณะที่ความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้านายกลายเป็นเวทีสาธารณะสำหรับปัจเจกบุคคลที่ไม่สามารถเข้าถึงและไปมีสัมพันธ์กับผีประจำกลุ่มตระกูล ให้สามารถเข้ามามีความสัมพันธ์ได้ พร้อมๆ ไปกับสามารถเลือกหยิบใช้ความรู้ที่มีอยู่อย่างหลากหลายซึ่งดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของสังคมในอดีต

2. พิธีกรรมไหว้ครูผีเจ้านายในปัจจุบัน

การประกอบพิธีกรรมไหว้ครูในภาคเหนือ โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน และจังหวัดลำปาง พบว่านิยมจัดงานกันอย่างคึกคักจนเห็นได้อย่างถนัดตา โดยเฉพาะในช่วงระหว่างเดือนมกราคม-กรกฎาคม แทบทุกวันมาฆีจะต้องออกไปร่วมงานพื่อนกับผีเจ้านายคนอื่น ๆ ในขณะที่บางวันอาจจะมีการจัดงานพื่อนผีเจ้านายซ้อนกันถึง 4-5 แห่ง ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2542-2544 ผู้ศึกษาได้ทำการเฝ้าสังเกตการณ์พิธีไหว้ครูประจำปีจำนวนทั้งสิ้น 16 ครั้ง ในจำนวนนี้เป็นพิธีไหว้ครูใหญ่จำนวน 9 ครั้ง และพิธีไหว้ครูดำ (พิธีกรรมไหว้ครูเล็ก ๆ) จำนวน 7 ครั้ง ในเขตพื้นที่อำเภอคอยสะเก็ด อำเภอสารภี อำเภอเมือง และอำเภอสันกำแพง

2.1. พิธีกรรมไหว้ครูใหญ่ (ยกครูใหญ่)

งานพิธีไหว้ครูใหญ่หรืองานยกครูประจำปี เป็นพิธีกรรมที่นิยมซึ่งถูกยึดถือปฏิบัติร่วมกัน เป็นเวทีแห่งการมาพบปะชุมนุมของบรรดาม้าจี้ทั้งผู้ที่เป็นพ่อครู แม่ครู ม้าจี้ลูกศิษย์ ศิษย์ต่างครู และเทพเจ้าทั้งหลาย งานยกครูใหญ่ถูกเรียกกันตามปกติว่า “ป้างหรือผ่าม” หมายถึง ประรำพิธีจัดงาน ซึ่งในที่นี้หมายถึง ประรำพิธีจัดงานพ็อน และผีเจ้านายจะนิยมเรียกว่า “การออกป้าง” หมายถึงการที่ม้าจี้และผีเจ้านายออกไปร่วมงานพ็อนในพิธีกรรมของผีเจ้านายของค้อื่นๆ ป้างพ็อนในแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกันไปตามฐานะทางสังคม เศรษฐกิจ และความมีชื่อเสียงอยู่ในวงการของม้าจี้และผีเจ้านาย ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับจำนวนม้าจี้ ผีเจ้านาย และลูกเลี้ยงที่มาร่วมในงานพ็อน ตลอดจนขนาดและรูปแบบของการประกอบพิธีกรรม งานพิธีกรรมไหว้ครูของผีเจ้านายบางองค์ซึ่งม้าจี้ค่อนข้างมีฐานะทางเศรษฐกิจดีอาจจะใช้วงดนตรี (เครื่องแห่) บรรเลงสลับกันทั้งวันถึงสองวงใหญ่ แต่โดยปกติแล้วจะนิยมใช้วงเดี่ยว และอาจจะมีพิธีกรรมบายศรีเพิ่มเข้ามาในช่วงตอนกลางคืนของวันจัดเตรียมงานหรือที่เรียกกันว่าวันตกแตงดา (ก่อนวันพ็อน 1 วันด้วย) การจัดงานพิธีกรรมไหว้ครูใหญ่ต้องใช้เวลาในการจัดเตรียมงานพอสมควร เนื่องจากต้องมีการกระทำอย่างเป็นทางการ และมีค่าใช้จ่ายจำนวนมาก

การจัดพิธีกรรมไหว้ครูประจำปี (ยกครูใหญ่) ม้าจี้จึงเป็นผู้ที่ค่อนข้างมีฐานะทางเศรษฐกิจดีและเป็นที่ยุ้จกยอมรับในกลุ่มของบรรดาม้าจี้ ถึงแม้ว่าจะไม่มีลูกเลี้ยงหรือลูกศิษย์ หากม้าจี้มีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับม้าจี้รายอื่นๆ จากการออกป้างพ็อนอยู่เสมอๆ มักจะได้รับการช่วยเหลือเป็นการตอบแทน

2.2. พิธีกรรมการไหว้ครูด้า(ยกครูด้า)

การยกครูด้า หรือ การไหว้ครูด้า เป็นพิธีกรรมการขึ้นขันครูด้ารูปแบบหนึ่ง ที่ม้าจี้นิยมถือปฏิบัติเช่นเดียวกับสมัยก่อนในอดีต เนื่องจากสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยไม่เสียเวลาในการจัดเตรียมงานนาน และจัดงานอย่างไม่มีพิธีรีตรองมากนัก งานไหว้ครูด้าจะไม่มีการเล่นดนตรีหรือมีการพ็อนผีเจ้านายกันทั้งวัน เพียงแต่ม้าจี้ตกแตงขันครูด้า ทำพิธีเลี้ยงครูด้าและยกขันครูด้าด้วยตนเองในช่วงเช้า ถือว่าเป็นการเสร็จสิ้นทางพิธีกรรม โดยปกติม้าจี้ที่มีผีเจ้านายให้ความช่วยเหลือกับลูกเลี้ยง ม้าจี้ที่มีฐานะยากจน ม้าจี้ที่ไม่มีเครือข่ายกับม้าจี้รายอื่น ๆ มากนัก จะนิยมประกอบพิธีกรรมการยกครูด้ากันมากกว่า สำหรับม้าจี้บางรายที่เลือกประกอบพิธีกรรมยกครูใหญ่ อาจจะสลับกับการประกอบพิธีกรรมยกครูด้าแบบปีเว้นปี หรือปีเว้นสามปี แล้วแต่กำลังความสามารถและกำลังทรัพย์ของม้าจี้แต่ละราย

ในกรณีของการประกอบพิธียกครูด้าบางแห่ง ม้าจี้และผีเจ้านายอาจจะจัดการด้วยตนเองทั้งหมด บางกรณีจะมีการเชิญม้าจี้และผีเจ้านายของค้อื่น ๆ มาช่วยยกขันครูด้าในช่วงเช้า เรียกว่า

“การคุ้มกัน” (การช่วยอุ้มหอบหิ้ว การยกกันร่วมกัน) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ครูแสง อาจจะเชิญผีเจ้านายเข้าร่วม 3 คน 7 คน หรือ 9 คน แล้วแต่การกำหนดของผีเจ้านาย

มีอยู่หลายกรณีทีเดียวงานยกครูดำของผีเจ้านายบางคน จะมีการเชิญผีเจ้านายของค์อื่น ๆ มาประมาณ 15-30 คน เพื่อร่วมกันพ้อนผีหรือออกบ้าง ในช่วงเฉพาะตอนเช้า โดยใช้เทปบรรเลงดนตรีแทน ซึ่งผีเจ้านายส่วนใหญ่จะไม่ขึ้นขอบมากนัก เพราะไม่เกิดความรำใจเหมือนกับการบรรเลงดนตรีกันสดๆ งานยกครูดำเช่นนี้จึงมีผีเจ้านายมาเข้าร่วมพ้อนพอเป็นพิธี เสร็จแล้วก็จะเดินทางไปเข้าร่วมในพิธีกรรมของผีเจ้านายของค์อื่น ๆ ต่อไป งานไหว้ครูเช่นนี้ถึงแม้ว่าจะ โนม้เพียงว่ามีลักษณะอย่างเป็นทางการ แต่ผีเจ้านายและม้าก็ยังถือว่าเป็นการยกครูดำนั่นเอง

ม้าขี่รายใหม่ ซึ่งรับขันครุมมาจากพ่อครูหรือแม่ครู หรือม้าขี่ที่เป็นศิษย์ร่วมครุในสายสกุลครุเดียวกัน ซึ่งมีฐานะค่อนข้างยากจน ยังไม่เป็นที่รู้จักของม้าขี่และผีเจ้านายของค์อื่นมากนักหรืออาจจะด้วยเหตุผลอื่นใดก็ตาม เช่น เมื่อถึงคราวกำหนดเปลี่ยนขันครุแล้ว แต่ม้าขี่ยังขาดความพร้อมในการประกอบพิธีกรรมยกครุใหญ่ อาจจะมีการนำขันครุไปยกร่วมกับพ่อครู แม่ครู หรือศิษย์ในสายสกุลครุเดียวกันซึ่งมีการจัดพิธีกรรมยกครุใหญ่ก็ได้ โดยม้าขี่จะต้องนำขันครุไปทำการจัดเตรียมหรือตกแต่งที่บ้านของม้าขี่ผู้เป็นเจ้าของพิธีกรรมและมีการยกกันครุร่วมกัน เมื่อประกอบพิธีกรรมเสร็จสิ้น ม้าขี่ซึ่งเป็นผู้นำขันครุไปยกร่วมจะต้องนำขันครุของตนเอง กลับมาวางไว้บนหิ้งครูที่บ้านกรณีเช่นนี้ ยังถือได้ว่าเป็นการยกครูดำและจะมีการอนุญาตให้ยกครุร่วมกันเฉพาะในศิษย์สายสกุลครุเดียวกันเท่านั้น โดยม้าขี่ที่นำขันครุไปรวมยกกับม้าขี่ผู้เป็นเจ้าของพิธีกรรม อาจจะทำให้ความช่วยเหลือในด้านแรงงานหรือ อาจจะเป็นตัวเงินสำหรับดำเนินการเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ตามกำลังความสามารถและข้อตกลงของม้าขี่ในแต่ละราย

จากการศึกษาพบว่า ในกรณีของการประกอบพิธีกรรมทั้งสองประเภทข้างต้น ทั้งการประกอบพิธีกรรมการยกครุใหญ่ และการประกอบพิธีกรรมการยกครูดำ เมื่อทำการเปรียบเทียบกับสถานการณ์ของความเป็นจริง จะเป็นสิ่งที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจของม้าขี่และผีเจ้านาย ที่สัมพันธ์กับรูปแบบระเบียบวิธีการปฏิบัติ ตลอดจนขนาดหรือองค์ประกอบของพิธี เช่น เงื่อนไขทางด้านสถานภาพบทบาทและเวลา สถานะทางสังคมและโอกาสเชิงเศรษฐกิจ การช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม แต่พบว่าในชุมชนแห่งมีพลังและจิตสำนึก (collective consciousness) ที่เกาะเกี่ยวกันอยู่ในระดับลึก การประกอบพิธีกรรมที่สมาชิกให้ความหมาย โดยมีเป้าหมายและให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตทางสุขภาพ สังคมและอำนาจ โดยปกติจะเกี่ยวเนื่องด้วยร่างกายและจิตใจของม้าขี่และครอบครัว การเข้าถึงความมีสุขภาพดีในวิถีชีวิตของม้าขี่ คือ การเข้าถึงอำนาจของครุ เพราะครุคือผู้ที่มีอำนาจในการให้ชีวิตที่ดีกับตัวของม้าขี่เอง ที่ม้าขี่ทุกคนมีสิทธิ์ในการเข้าถึงอย่างมีความเท่าเทียมกันตาม โอกาสอันเหมาะสม ดังนั้นแม้ว่าในกระบวนการประกอบพิธี

กรรมกรจะมีความแตกต่างกันอยู่ในสองระดับ แต่โดยเนื้อหาทางแก่นสารแล้ว ตัวคนของม่าจี้ และผีเจ้านายตลอดจนผู้ที่เข้าร่วมในพิธีกรรม มีเป้าหมายและจุดร่วมอยู่แนวระนาบเดียวกันที่ทุกคน มีโอกาสเข้าถึง โดยไม่มีความแตกต่างกัน

การพัฒนาและความเจริญทางการแพทย์แผนใหม่ โดยเฉพาะการผสมผสานไปกับ องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ในระบกว่าศตวรรษที่ผ่านมา อย่างน้อยได้ก่อให้เกิดการปฏิวัติระบบ ทางสุขภาพของสังคมไทยอย่างต่อเนื่องอันส่งผลถึงชีวิตและวัฒนธรรมของคนในสังคมอย่างมาก ไม่อาจจะเป็นการปฏิเสธได้ว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลต่อชีวิตทางสุขภาพของสมาชิกใน สังคมซึ่งเป็นไปในลักษณะที่ค้ำขึ้น โดยเฉพาะวิธีการอธิบายโรคและกลวิธีของการรักษา ซึ่งเป็นทาง เลือกอีกรูปแบบหนึ่งให้กับสมาชิกในชุมชน แต่เนื่องด้วยขีดจำกัดและการอธิบายในทิศทางเดียว แบบวิทยาศาสตร์ โดยละเลยองค์ความรู้ของชุมชนที่มีความแตกต่างและหลากหลาย ภายใต้บริบท ของพื้นที่ในเชิงวัฒนธรรม ในความรับรู้ของชาวบ้านแล้วความหมายของสุขภาพจึงมิได้มีความ หมายในทิศทางเดียว แต่สุขภาพยังมีความสัมพันธ์กับองค์อำนาจในบริบทที่รายรอบแวดล้อม ซึ่ง มนุษย์ได้จัดความสัมพันธ์เอาไว้ ตามนัยทางสุขภาพจึงเป็นสภาวะทางวัฒนธรรมแห่งการดำรงชีวิต ขีดจำกัดอันผิดที่ผิดทางของนโยบายทางสุขภาพและนโยบายการพัฒนาได้จำกัดสิทธิและ โอกาสใน การเข้าถึงของบุคคลได้ไม่เท่าเทียมกัน ที่จะคอยมุ่งตอบสนองต่อความต้องการและความคาดหวัง ของชุมชน คนที่มีทรัพยากรมากย่อมมีโอกาสเข้าถึง (อำนาจสมัยใหม่ได้มากกว่าคนที่มีทรัพยากร น้อย) เช่น การบริการรักษาพยาบาลแผนใหม่ โอกาสในเชิงเศรษฐกิจและรายได้ สภาวะการมีงาน ทำ ความเป็นอิสระแห่งวิถีการดำเนินชีวิตด้วยการมีสิทธิ์และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การสร้างระบบสัญลักษณ์ทางอำนาจของม่าจี้และผีเจ้านาย จึงมีลักษณะที่แตกต่างไปจากอำนาจ สมัยใหม่ที่จำกัดสิทธิ์ในการเข้าถึง ในขณะที่อำนาจทางสุขภาพในความหมายที่มีความ หลากหลาย ซึ่งรวมไปถึงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าบุคคลจะมีระยะห่างทางด้านฐานะ ชนชั้น และอำนาจเชิงเศรษฐกิจ แต่สิทธิ์และการได้มาซึ่งความสุขสมบูรณ์ย่อมมีความเท่าเทียมกัน ถึงแม้ว่า จะมีความแตกต่างกันด้วยสถานะและปัจจัยพื้นฐานของปัจเจกแต่ละคน

3. การคว่ำขันครุ(เรือขันครุ)

การคว่ำขันครุ หรือการเปลี่ยนขันครุ ในกรณีม่าจี้ที่เคยรับขันครุใหญ่มาก่อนแล้ว เมื่อถึง กำหนดครบอายุเปลี่ยนขันครุ ปกติมีระยะเวลาเพียง 3 ปี จะต้องทำการเปลี่ยนขันครุและจัดทำพิธี ไหว้ครุหรือขึ้นขันครุใหม่ ก่อนกำหนดวันประกอบพิธีกรรมอย่างน้อย 7 วัน ม่าจี้จะต้องเชิญผีเจ้า นายมาลงร่าง เพื่อประกอบพิธีคว่ำขันครุด้วยตัวเอง จากนั้นจะต้องทำขัน 24 เป็นขันครุสำรองตั้งไว้ เพื่อเป็นที่สถิตย์ของผีครุและผีเจ้านายเป็นการชั่วคราว

จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตเกี่ยวกับการคว่ำขันครุหรือการรื้อขันครุ เป็นการแปรเปลี่ยนสถานภาพขององค์อำนาจ อำนาจมิได้มีการหยุดนิ่งแต่อำนาจจะมีพลังจะต้องมีการเคลื่อนไหวเหมือนกับการมีชีวิตอยู่ตลอดเวลาและอำนาจควรจะเพิ่มขึ้นตามอายุของครุ การคว่ำขันครุจะต้องมีการตั้งขันครุตำรองไว้ เป็นสื่อที่แสดงถึงจุดพลิกผันตัวเองของอำนาจที่มีอยู่เดิมและอยู่ในช่วงระหว่างเปลี่ยนผ่านไปสู่อำนาจใหม่ที่มีการผลิตซ้ำตัวเองอยู่ตลอดเวลา และเกิดการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการสอดคล้องตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและบริบทที่รายล้อม การเพิ่มอำนาจจึงเป็นบทบาทที่มัจฉีและผีเจ้านายมีความคาดหวังและปฏิบัติเป็นประเพณีที่สืบเนื่อง ซึ่งจะส่งผลต่อการมีชีวิตทางสังคมที่สมบูรณ์

4. การหาวันฤกษ์ยามประกอบพิธีกรรมไหว้ครุ

การประกอบพิธีกรรมไหว้ครุ มัจฉีและผีเจ้านายจะต้องหาฤกษ์ที่เป็นมงคล ซึ่งเชื่อว่าหากขันครุในวันแสก วันที่มีพลัง เช่น วันพฤหัสบดี วันอังคาร จะทำให้ครุและผีเจ้านายมีอำนาจตามไปด้วย การไหว้ครุหรือขันครุ จะไม่นิยมประกอบพิธีกรรมในวันพระและวันพุธ เนื่องจากในวันพระบรรดาผีเจ้านายจะต้องไปประกอบพิธีกรรมในทางลับ เช่นเดียวกับมนุษย์ ส่วนในวันพุธเชื่อว่า เป็นวันอ่อน “ทำให้ครุบ่แสก” แต่ปัจจุบันจะได้รับการยกเว้นและเริ่มมีการประกอบพิธีกรรมในวันพุธกันมากขึ้น เหตุผลหนึ่งอาจจะเป็นเพราะในวันอื่น ๆ จะมีงานพิธีกรรมไหว้ครุซ้ำซ้อนกันหลายแห่ง ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะประมาณ 15-20 ปีที่ผ่านมา

มัจฉีที่มีผีเจ้านายรับขันครุด้วยตนเอง “ฮับขันคนเดียว” จะเป็นผู้ที่กำหนดวัน เวลา ยกครุด้วยตนเองหรืออาจจะอัญเชิญผีเจ้านายมาลงเพื่อเป็นผู้กำหนดให้ ส่วนมัจฉีที่มีผีเจ้านายรับขันมาจากพ่อครุหรือแม่ครุ จะต้องให้มัจฉีหรือผีเจ้านายที่เป็นครุเก่า เป็นผู้กำหนดวัน เวลาของการประกอบพิธีกรรมให้กับตน ตลอดจนขั้นตอนและวิธีการของพิธีกรรมด้านต่าง ๆ จะต้องได้รับคำแนะนำและผ่านความเป็นชอบจากผู้เป็นครุเก่าก่อนเสมอ

จากการเฝ้าสังเกตการณ์พิธีกรรมยกครุหรือยกขันครุ ของผีเจ้านายเกือบระยะเวลาสี่ปีที่ผ่านมา พบว่า ฤกษ์ยามที่ผีเจ้านายนิยมประกอบพิธีกรรมไหว้ครุและยกขันครุขึ้นหิ้ง ส่วนมากจะเริ่มขึ้นในเวลา 09.09 นาฬิกา ในวันประกอบพิธีกรรม บางแห่งอาจจะประกอบพิธีกรรมในช่วงเช้ามืด ตั้งแต่ตีสามตีสี่ หรือก่อนตอนเริ่มฟ้าสว่าง ซึ่งเป็นไปตามฤกษ์ของการกำหนดจากผีเจ้านายแต่ละแห่งแตกต่างกันไป

ตารางที่ 1 ตารางการหาเมื่อหาวันเพื่อประกอบพิธีกรรมไหว้ครู

เดือน	วันเสียประจำเดือน (ไม่นิยมประกอบพิธีกรรมใด ๆ)
เกียง ห้า เก้า (ตุลาคม กุมภาพันธ์ มิถุนายน)	วันอาทิตย์และวันจันทร์
ยี่ หก สิบ (พฤศจิกายน มีนาคม กรกฎาคม)	วันอังคาร
สาม เจ็ด สิบเอ็ด (ธันวาคม เมษายน สิงหาคม)	วันเสาร์และวันพฤหัสบดี
สี่ แปด สิบสอง (มกราคม พฤษภาคม กันยายน)	วันศุกร์และวันพุธ

ตารางที่ 2 ตารางฤกษ์พิชัยสงคราม

1 ค่ำ	จี่ม้าแก่งใส่โรงธรรม (วันดี)
2 ค่ำ	ฟังธรรมในป่าช้า
3 ค่ำ	ล้างมือคอยดำกิน (วันดี)
4 ค่ำ	ปลายดินตากแดด
5 ค่ำ	ผีแวคปองร้าย
6 ค่ำ	ลงสำภาพ้อค้ำ (วันดี)
7 ค่ำ	ศัตรูอยู่หน้าทำประจาน
8 ค่ำ	ทำวันบมิเนียน
9 ค่ำ	ต้องเสียดพระราม
10 ค่ำ	หาความบมิได้
11 ค่ำ	จี่ไร่เป็นดี (วันดี)
12 ค่ำ	ปดิมีสักคราม
13 ค่ำ	ชัยปราบศัตรู (วันดี)
14 ค่ำ	ศัตรูคอยปองร้าย
15 ค่ำ	บายหน้าวายนะ (วันดี)
เดือน 6	ข้างขึ้นข้างแรม เป็นวันหล่มหลวง

ตารางที่ 3 ตารางฤกษ์เวลา (พิชัยสงคราม)

วัน/เวลา	อาทิตย์	จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์
06.01-07.30	ความสุข	ศัตรู	ตาย	สำเร็จ	ทุกข์	เสียทรัพย์	สำเร็จ
07.31-09.00	โชคลาภ	ตาย	มีภัย	โชคลาภ	สำเร็จ	ดี	ตาย
09.01-10.30	โชคลาภ	ม้วย	สำเร็จ	ดี	สำเร็จ	สำเร็จ	โชคลาภ
10.30-12.00	สำเร็จ	ดี	แยกกัน	สูญเสีย	หลุดพ้น	สำเร็จ	ช่วย
12.00-13.00	ได้กิน	สำเร็จ	โชคลาภ	แยกกัน	ตาย	โชคลาภ	เสียทรัพย์
13.01-15.00	ความร้อน	เสียทรัพย์	ความร้อน	ตาย	สำเร็จ	ดี	ตาย
15.00-16.00	ความสุข	สำเร็จ	ความสุข	ม้วย	สำเร็จ	ดี	สำเร็จ
16.00-18.00	โชคลาภ	โชคลาภ	ศัตรู	สำเร็จ	ช่วย	โชคลาภ	สำเร็จ

การกำหนดฤกษ์ยาม เป็นวิธีการคิดในเชิงโหราศาสตร์และดาราศาสตร์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ถูกนำมาใช้กำหนดการทางพิธีกรรมมาแต่โบราณ ตามจักรวาลวิทยาของกลุ่มคนเมือง ซึ่งจะมีผลต่อความมีโชคลาภหรือเกิดเคราะห์กรรมของบุคคลได้ในขณะเดียวกัน วิธีคิดเช่นนี้หากมีเจ้าหรือมีเจ้านาย กำหนดฤกษ์ดี มีความเป็นมงคลจะส่งผลถึงอำนาจของชั้นครู “ครูแสงและมีอำนาจ” ตามไปด้วย หากเสียฤกษ์เสียยาม จะทำให้ศิครามีอำนาจอ่อนไม่เป็นที่ตามบทบาทที่คาดหวังไว้ ซึ่งจะเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์มาถึงตัวตนของมีเจ้าและครอบครัว และส่งผลต่อการใช้อำนาจของครูและเจ้านายในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามไปด้วย

ด้วยวิธีการคิดเช่นนี้ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าภายใต้นโยบายการพัฒนาทางสังคมของประเทศไทย ในระยะเวลาที่ทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างและวิถีชีวิตทางสังคมและชุมชนอย่างรอบด้าน การพัฒนาดังกล่าวไม่อาจจะที่จะสรุปได้ว่าก่อให้เกิดผลในทิศทางบวกเพียงแต่ด้านเดียว แต่ในขณะที่อีกด้านหนึ่งยังเกิดปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน ในการจัดการกับวิถีชีวิตภายใต้สังคมบริบทใหม่ที่มีความหลากหลายและซับซ้อนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะปัญหาทางด้านโครงสร้างของชุมชน ดังที่ อานันท์ เสนอว่า เป็นปัญหาทางอัมพาศเชิงโครงสร้าง ปัญหาความขัดแย้งเชิงโครงสร้างและวิกฤติการณ์ทางด้านวัฒนธรรม การพัฒนาในทิศทางเดียวที่ขาดความสัมพันธ์กับมิติที่มีความหลากหลายซับซ้อนในชุมชน อันจะไปผลต่อการ

จำกัดสิทธิ์และเสรีภาพและอำนาจของชุมชนลง ในการจัดการวิถีชีวิตส่วนต่าง ๆ เช่น อำนาจในการอธิบายความเจ็บป่วยโรคข้ามวัฒนธรรมทางการแพทย์กระแสหลัก ในขณะที่ชุมชนจะอธิบายในอีกลักษณะหนึ่งที่กว้างขวางกว่า หรือแม้แต่การคิดป้ายว่าความเชื่อเรื่องการทรงเจ้าเข้าผีเป็นเรื่องงมงาย ในขณะที่การทรงเจ้าเข้าผีเป็นกระบวนการใช้องค์ความรู้และอำนาจอย่างหนึ่งของชุมชน เป็นต้น ด้วยขีดจำกัดของการอธิบายและการที่ชุมชนถูกกระทำด้วยอำนาจกระแสหลัก ซึ่งต่างจากอำนาจของชุมชนที่มีอยู่ ดังนั้นในเวทีนี้ชุมชนของม้งจี้และผิเจ้านายที่มีปฏิสัมพันธ์กับอุดมการณ์ทางอำนาจเช่นนี้ จึงไม่อาจจะถูกกระทำของอำนาจที่อยู่เหนือกว่าแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่ในกลุ่มของม้งจี้ ผิเจ้านายและผู้เข้าร่วมพิธี ต่างก็สร้างชุดความทรงจำของความรู้ ความชำนาญที่ตั้งอยู่บนรากฐานทางภูมิปัญญาเดิม โดยเฉพาะทางโหราศาสตร์และดาราศาสตร์ ที่มีการนำมาผลิตและอธิบายเชิงอำนาจในอีกรูปแบบหนึ่งขึ้นมา เช่นเดียวกัน เพื่อแสดงตำแหน่งแห่งที่และแสดงถึงความมีตัวตนของชุมชน การกำหนดฤกษ์ยามจึงสะท้อนถึงวิธีการคิดของกลุ่มม้งจี้และชุมชนเช่นนี้ว่า อำนาจและพลังจะเกิดขึ้นได้เสมอหากมีโอกาสและจังหวะอันเหมาะสม เพราะโอกาสและจังหวะเป็นทรัพยากรที่ถูกจำกัดในเชิงอำนาจที่เหนือกว่า ในขณะที่อำนาจของชุมชน ความเชื่อเกี่ยวกับผิเจ้านายจะเกิดขึ้นได้อย่างไม่จำกัดสิทธิ์และตำแหน่งแห่งที่ของภูมิปัญญา อันเป็นรากฐานแห่งวิถีชีวิตทางสังคม การแสดงตัวตนและพลังอำนาจเชิงศีลธรรมของชุมชน จึงควรที่จะเกิดขึ้นโดยการเปิดโอกาสและจังหวะ เปิดพื้นที่ในเชิงสาธารณะ ที่ไม่อาจจะถูกกระทำโดยการครอบงำของอำนาจกระแสหลักเพียงอย่างเดียว หรือกล่าวโดยสรุปก็คือเป็นการหาโอกาสและจังหวะในการแสดงพลังทางอำนาจนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าการประกอบพิธีกรรมอาจจะมีความถี่ใน การกำหนดระยะเวลาและฤกษ์ยามออกไปได้ ซึ่งในอดีตจะค่อนข้างมีการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนตายตัว เช่น การยกเว้นประกอบพิธีกรรมในวันพุธ หรือการกำหนดฤกษ์ยามในวันยกครูก็ตาม แสดงให้เห็นว่าชุมชนการนับถือผิเช่นนี้พยายามสร้างการมีโอกาสดและจังหวะที่จะแสดงตัวตน ตำแหน่งแห่งที่ทางภูมิปัญญามากยิ่งขึ้นผสานไปกับการเพิ่มขึ้นของม้งจี้ โดยเฉพาะการเติบโตของพลังประชาสังคมและความ เป็นประชาธิปไตยแบบเปิดกว้างมากกว่าความเป็นประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ปิดแคบ

5. พิธีกรรมรับขันครู (การฮับขันครู)

เช่นเดียวกันกับพิธีกรรมไหว้ครูใหญ่ประจำปี กรณีม้งจี้ที่ซึ่งรับขันครูผิเจ้านายเป็นครั้งแรก เรียกว่า “ฮับขันใหญ่” หรือ “ฮับขันหลวง” ซึ่งเป็นขั้นที่บ่งบอกถึงการเป็นม้งจี้อย่างเต็มรูปแบบ ภายหลังจากที่ม้งจี้รับขัน 24 “ขันย่ำม้ง” มาก่อนหน้านี้แล้ว การรับขันหลวงม้งจี้อาจจะเลือกจัดพิธีกรรมแบบไหว้ครูคำหรือจัดอย่างเป็นทางการแบบไหว้ครูใหญ่แล้ว แต่ความต้องการ

ของผีเจ้านายและศักยภาพของม้าขี่แต่ละคน ในกรณีที่ม้าขี่ซึ่งรับชันครุมาจากผีเจ้านายองค์อื่น ๆ ผีเจ้านายผู้ซึ่งเป็นครูเก่าจะคอยจัดแจงในพิธีกรรมต่าง ๆ และเป็นผู้มอบชันครุให้กับม้าขี่และผีเจ้านายผู้ซึ่งเป็นลูกเลี้ยงครั้งแรก และจะมีลูกเลี้ยงรุ่นพี่มาคอยให้คำแนะนำช่วยเหลือ ในขณะที่ม้าขี่และผีเจ้านายที่ไม่ถือสายสกุลครูของบุคคลอื่นๆ “ฮับขันคนเดียว” ผีเจ้านายที่ลงมาข่มขู่จะเป็นผู้ที่จัดการด้านต่าง ในพิธีกรรมด้วยตนเองเกือบทั้งหมด

การรับชันครุ เป็นการแสดงถึงการยอมรับอำนาจและผีเจ้านายอย่างแท้จริง ชันครุจึงเป็นสัญลักษณ์ของม้าขี่รายใหม่ ซึ่งกำลังจะก้าวเข้าสู่การเป็นสมาชิกของชุมชนแห่งการปฏิบัติเช่นนี้ ตลอดจนการประกาศให้บุคคลรอบข้าง เกรือญาติ และม้าขี่โดยทั่วไปได้รับรู้ว่า ตนเองกลายมาเป็นสมาชิกอย่างสมบูรณ์อีกคนหนึ่ง ในชุมชนความเชื่อเช่นนี้ย่อมเต็มรูปแบบ

6. พิธีกรรมอยู่กรรม (อยู่กั้ม)

หลังจากที่ประกอบพิธีกรรมยกชันครุเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว ถึงแม้ว่าจะเป็นการประกอบพิธีกรรมยกครุดำหรืออาจจะเป็นการประกอบพิธีกรรมยกครุใหญ่ ม้าขี่จะต้องเข้าพิธีกรรมการอยู่กรรม (อยู่กั้ม) หมายถึง การถือศีล ปฏิบัติตัวอย่างมีความเหมาะสม ในอดีตม้าขี่จะห้ามออกนอกบริเวณเขตบ้าน โดยเด็ดขาด แต่ปัจจุบันดูเหมือนว่ากฎเกณฑ์ข้อนี้อาจจะได้รับการยกเว้นและยืดหยุ่นไปได้ หากม้าขี่มีธุรกิจจำเป็น เช่น ต้องไปทำงาน หรือเข้าร่วมพ็อนกับผีเจ้านายคนอื่น ๆ บางสายครุหากถือผีเจ้านายที่มีธรรมชาติ อาจจะให้ผู้เป็นม้าขี่ถือศีลกินเจ ห้ามทำงานบ้านใด ๆ ตามกฎเกณฑ์ของสายครุแต่ละแห่งที่แตกต่างกัน พิธีกรรมการอยู่กรรม อาจจะเป็นเวลา 3 วัน หรือ 7 วัน แล้วแต่การกำหนดของผีเจ้านายและความต้องการของม้าขี่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้ม้าขี่และครอบครัวอยู่สุขสบาย และเพิ่มอำนาจของครุผีเจ้านายให้มีพลัง สามารถปกป้องคุ้มครองม้าขี่ได้ ในช่วงที่ม้าขี่ถือศีล (อยู่กั้ม) ผีเจ้านายก็จะต้องถือศีลในทางกลับเช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่าอำนาจที่แท้จริงด้วยตัวของมันเองแล้ว ไม่ได้อยู่อย่างลอย ๆ โดยปราศจากความเชื่อเป็นอิสระ แต่อำนาจยังต้องอาศัยศีลธรรมเป็นเครื่องกำกับ หรือที่เรียกว่าอำนาจในเชิงศีลธรรม โดยเฉพาะในหลักความเชื่อและโลกทัศน์ของคนล้านนาเกี่ยวกับผี พุทธศาสนาและพราหมณ์ที่เชื่อมโยงต่อกัน ความเชื่อในพุทธศาสนามีแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับพลังอำนาจทางศีลธรรม โดยอยู่บนหลักพื้นฐานของกฎแห่งกรรม ซึ่งมีความเชื่อว่าด้วยบุญและกรรมเป็นพลังที่มีผลกระทบต่อความสมดุลของชีวิตของบุคคล โดยจะส่งผลให้เกิดความผันผวนในชีวิต แต่บุคคลจะสามารถแก้ไขและปรับเปลี่ยนให้ดีขึ้นได้ด้วยการทำพิธีกรรมต่างๆ พิธีกรรมการอยู่กรรม (อยู่กั้ม) ในโลกแห่งการรับรู้ของม้าขี่จึงเป็นการเชื่อมโยงเอาแนวความคิดทางพุทธศาสนาโดยนำมาประยุกต์ใช้พิธีกรรมยกครุ ซึ่งจะ

ส่งผลต่อการอยู่สุขสบายและความร่มเย็น อันก่อให้เกิดสภาวะแห่งความสมดุลในชีวิตกับตัวม้าชี และครอบครัวในโอกาสต่อไป

ในขณะที่เดียวกันการอยู่กรรมของม้าชีและผีเจ้านาย (ผีเจ้านายก็จะอยู่กรรมเหมือนกับม้าชี โดยอาศัยพลังการอธิบายของพุทธศาสนาเพิ่มเติมพลังของผี) ยังเป็นการชี้ให้เห็นอีกว่าโลกในเชิงอุดมคติแล้ว ม้าชีและผีเจ้านายจะต้องมีศีลธรรมควบคู่กันไปด้วย คือ การปฏิบัติในศีลในกรอบ ข้อกำหนดเพื่อส่งผลต่อความมีอำนาจ ดังนั้นอำนาจจึงมีความสัมพันธ์กับศีลธรรม จึงจะเป็นอำนาจที่สมบูรณ์ อำนาจไม่ได้เป็นสิ่งที่แยกออกจากม้าชีและผีเจ้านายโดยอิสระ แต่อำนาจขึ้นอยู่กับการปฏิบัติในเชิงศีลธรรมทั้งของม้าชีและผีเจ้านายควบคู่กันไปด้วย ไม่เพียงเฉพาะในระหว่างการอยู่กรรมเท่านั้น หากแต่เป็นระเบียบการปฏิบัติที่ยังผลสืบเนื่องตลอดช่วงอายุของชั้นครู ฉะนั้น อำนาจจึงไม่ได้ถูกใช้อย่างไร้ความหมาย แต่อาจจะถูกใช้อย่างมีคุณค่าสัมพันธ์กับกฎเกณฑ์และวิธีการดำเนินชีวิตทางสังคม

7. องค์ประกอบในพิธีกรรมไหว้ครูผีเจ้านาย

ในการจัดพิธีไหว้ครูของผีเจ้านาย ถือว่ามีองค์ประกอบในพิธีกรรมซึ่งมีความหลากหลาย แต่จะนำเสนอเพียง 3 องค์ประกอบหลักใหญ่ ๆ ซึ่งเห็นว่ามีผลสำคัญและจำเป็นในการปฏิบัติทางพิธีกรรมแต่ละแห่ง ซึ่งได้แก่ ผ้ามหรือปะรำพิธี เครื่องดนตรีหรือเครื่องแห่ และบุคคลผู้เข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรม

7.1. ผ้ามพ็อนหรือปะรำพิธี

มักจะทำด้วยวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น อดีตจะใช้ไม้ไผ่ทำเป็นเสาผ้าม มุงด้วยหญ้าคาเป็นการชั่วคราว ผ้ามหรือปะรำ มักจะทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า บริเวณลาน “ช่วง” หน้าบ้านของม้าชีผู้เป็นเจ้าของ ถูกประดับประดาด้วยดอกไม้ไม้มงคล เช่น ดอกหางนกยูง กล้ายไม้ หรือใบไม้มงคล เช่น ใบมะยม ใบต้นโชค (ต้นไม้นชนิดหนึ่งทางภาคเหนือ) ใบขนุนหรือใบดอกแก้ว โดยบรรดาเหล่าเครือญาติและผู้เป็นเพื่อนบ้าน ลูกเลี้ยงของผีเจ้านาย จะมาช่วยกันจัดทำในก่อนวันพิธีกันอย่างคึกคัก แต่ปัจจุบันผ้ามพ็อนปะรำพิธี จะนิยมกางเต็นท์สำเร็จรูป พื้นดินปูด้วยผ้าใบอย่างดี เพราะเป็นการสะดวกและประหยัดเวลามากกว่า

โดยปกติผ้ามหรือปะรำมักจะถูกอยู่บนทิศหัวนอนของม้าชี บริเวณช่วงลานหน้าบ้านและจะนิยมพ็อนหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทิศใต้หรือทิศเหนือ แต่จะไม่นิยมพ็อนหันหน้าไปทางทิศตะวันตก เนื่องจากมีความเชื่อว่า เป็นทิศแห่งการสิ้นสุดและจบสิ้น จะส่งผลให้บารมีอำนาจของผีเจ้านายอ่อนลง

การจัดสร้างผ่านหรือปะรำพ็อนผี มีกฎเกณฑ์สำคัญสำหรับผีเจ้านายและม้ายี่ คือ เสาศของ ปะรำพิธีจะไม่นิยมทำเป็นรูปแฉกเพื่อประกอบเข้าหากันกับเสาด้านอื่น ๆ เนื่องจากเชื่อว่าจะทำให้ผ่านแตก “มีเหตุอันทำให้งานไม่ประสบผลสำเร็จ” แต่จะนิยมใช้เชือกหรือดอกผูกมัดไม้แต่ละเล่มเข้าหากันแทน จะทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ดี (พ่อหลวงจรรยา หินศรีสุวรรณ) สะท้อนให้เห็นว่าการผูกมัดเป็นวิธีคิดถึงการร้อยรัดสมาชิกในชุมชนเข้าหากันนั่นเอง

เป็นที่สังเกตว่าปะรำพิธีหรือผ่านพ็อนในการประกอบพิธีกรรมไหว้ครูของผีเจ้านาย จะแตกต่างจากปะรำพ็อนผีอื่น ๆ เช่น ผีมด ผีเม็ง ที่นิยมมีการใช้ผ้าสีแดง ผูกมัดตรงกลางปะรำพิธีเพื่อใช้เป็นสื่อ ให้ผีลงมาเข้าร่วมในบรรดาเหล่าญาติ แต่ในพิธีกรรมของผีเจ้านายจะไม่มีการผูกผ้าสีแดงไว้กลางปะรำดังเช่นในกรณีดังกล่าว

7.2. เครื่องดนตรี(เครื่องแห่)

ในงานพิธีกรรมไหว้ครูใหญ่ จะต้องมีการนำเครื่องดนตรีมาใช้บรรเลงประกอบทั้งวันปกติในอดีตจะนิยมใช้วงสล้อ ซอ ซึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นเมือง (ปัจจุบันจะนิยมใช้กันมากในกลุ่มผีเจ้านายในเขตอำเภอต้นป่าดงและอำเภอจอมทอง) โดยส่วนใหญ่แล้ว ม้ายี่และผีเจ้านายจะนิยมใช้วงดนตรีประยุกต์ที่มีชื่อเสียงเช่น คณะเพชรพยอม คณะทิพย์เจ็ดสี (หนองแฝก) ซึ่งมีราคาโดยประมาณ 4,500-5,500 บาทต่อวัน ในขณะที่การประกอบพิธีกรรมไหว้ครูดำ ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องดนตรีมาบรรเลงกันสด ๆ แต่จะใช้วิธีการเปิดเทปแทน เฉพาะในช่วงระหว่างการประกอบพิธีกรรมยกครุพ็อนเป็นพิธีเท่านั้น

7.3. ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม

ในงานพิธีกรรมไหว้ครูใหญ่ จะมีม้ายี่และผีเจ้านายเข้าร่วมพิธีกรรมเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะม้ายี่และผีเจ้านายที่มีชื่อเสียงและมีบทบาทอยู่ในวงการ เป็นที่รู้จักของบรรดาม้ายี่และผีเจ้านายโดยทั่วไป จะมีผู้เข้าร่วมมากกว่าปกติอย่างน้อย 200-500 คนขึ้นไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าม้ายี่ผู้เป็นเจ้าภาพ ได้สร้างความสัมพันธ์ในการเข้าร่วมงานพิธีไหว้ครูกับม้ายี่คนอื่นๆ มากน้อยเพียงใดอีกด้วย ม้ายี่ซึ่งมีฐานะค่อนข้างยากจนหรือมีพรชาที่อ่อนกว่า (อายุการเป็นม้ายี่อ่อนกว่า) อาจจะได้รับความช่วยเหลือและการมีส่วนร่วมมากกว่าม้ายี่ซึ่งมีพรชาแก่กว่า (อายุการเป็นม้ายี่มากกว่า) หรือม้ายี่ที่มีฐานะร่ำรวยมีชื่อเสียงก็ได้ หากได้สร้างความสัมพันธ์กับม้ายี่รายอื่น ๆ ไว้มาก และออกป้างพ็อนเพื่อเอามือเอววันกับม้ายี่รายอื่น ๆ

เพื่อนบ้านและเครือญาติ ลูกเลี้ยงของผีเจ้านายและม้ายี่ เป็นผู้ที่มียบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือขับเคลื่อนงานพิธีกรรมไหว้ครูไปได้อย่างสำเร็จทั้งก่อนวันพิธีหรือวันจัดเตรียมงาน ในวัน

พิธีและหลังเสร็จสิ้นพิธีกรรมไปแล้ว บรรดาพ่อครัวแม่ครัว การใช้แรงงาน มาจากการช่วยเหลือของสมาชิกในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง มีความจำเป็นที่ม้าขี่จะต้องบอกกล่าวให้กับบุคคลอื่น ๆ เข้ามาช่วยเหลือและมีส่วนร่วมในงาน ทั้งผู้ที่เคารพศรัทธาและไม่ศรัทธา บ่อยครั้งที่เดียวที่ม้าขี่อาจได้รับการดูถูกนิทาจากชาวบ้าน ว่าเป็นการจัดพิธีกรรมเชิงไร้สาระ แต่เพื่อสร้างสัมพันธภาพและให้เกียรติแก่ผู้ถูกรับเชิญ จึงมีความจำเป็นที่ม้าขี่จะต้องทำการบอกกล่าว ถึงแม้ว่าบางรายอาจจะไม่มาให้ความช่วยเหลือเลยก็ตาม

สำหรับงานพิธีกรรมไหว้ครูด้า คั้งที่นำเสนอข้างต้นแล้วว่าเป็นงานพิธีกรรมไหว้ครูนขนาดเล็ก ม้าขี่ผู้ซึ่งเป็นเจ้าภาพ จะเป็นผู้ทำการจัดแจงทางพิธีกรรมเกือบทั้งหมด และดำเนินกิจกรรมด้วยตนเอง แต่อาจจะมีการเชิญม้าขี่และเพื่อนบ้านมาช่วยในงานพิธีกรรมบ้าง ซึ่งไม่เป็นการมากนัก ในกรณีม้าขี่และผีเจ้านายที่ให้ความช่วยเหลือกับลูกเลี้ยง อาจจะมีลูกเลี้ยงคนสนิทมาให้ความช่วยเหลือและรับเป็นเจ้าภาพในงานพิธี

8. กฎเกณฑ์บางประการในพิธีกรรมไหว้ครูผีเจ้านาย

การประกอบพิธีกรรมไหว้ครูผีเจ้านายนั้น ในแต่ละแห่งจะมีข้อห้ามที่คล้ายคลึงกันอยู่สองประการ คือ ในช่วงวันตกแตงคา (วันจัดเตรียมงาน) จะห้ามผู้หญิงตั้งครรภ์ หยิบจับหรือช่วยงานใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ยังสามารถร่วมงานได้ตามปกติ สำหรับในช่วงเช้าของวันประกอบพิธีกรรม และในระหว่างทำพิธีกรรมยกขันครู จะห้ามผู้หญิงตั้งครรภ์เข้ามาภายในบริเวณพิธีอย่างเด็ดขาด แต่จะอนุญาตให้เข้ามาภายในบริเวณงานได้ภายหลังจากที่ยกขันครูวางไว้บนหิ้งครูเรียบร้อยแล้วเท่านั้น ซึ่งเชื่อว่าหากฝ่าฝืน จะทำให้การประกอบพิธีกรรมในครั้งนี้ไม่ประสบผลสำเร็จ ถึงครูไม่ขึ้น มีแต่อุปสรรคขวางกั้น ผีครูและผีเจ้านายจะไม่มีพลังอำนาจ และไม่เกิดผลใด ๆ ในการประกอบพิธีกรรมครั้งนั้น

จะเห็นได้ว่าพื้นที่ทางพิธีกรรม ซึ่งถือว่ามีศักดิ์สิทธิ์ การกำหนดกฎเกณฑ์ข้อห้ามดังกล่าว จึงเป็นการจำกัดสิทธิ์และกีดกันผู้หญิงไปด้วยในขณะเดียวกัน โดยผลิตซ้ำอุดมการณ์ทางอำนาจของผู้ชาย ถึงแม้ว่าด้วยเงื่อนไขของการเป็นม้าขี่จะเป็นการเปิดพื้นที่ทางอำนาจให้แก่เพศหญิงเพื่อให้เกิดการทัดเทียมกับอำนาจของผู้ชายก็ตาม เช่น ผีเจ้านายที่เป็นผู้ชาย มักจะมาเข้าทรงร่างม้าขี่ที่เป็นเพศหญิง ในการหลอมรวมและสูบเอาอำนาจจากเพศชาย เพื่อนิยามและกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของตนเอง แสดงให้เห็นว่าด้านหนึ่งพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีเจ้านาย เป็นการเปิดพื้นที่ให้กับผู้หญิงได้แสดงอำนาจ ในขณะที่อีกด้านหนึ่งยังปรากฏว่าภายใต้อุดมการณ์ดังกล่าว ยังเกิดกระบวนการพยายามเบียดขับและกดทับอำนาจของผู้หญิงไปด้วยในขณะเดียวกัน ซึ่งเป็นกระบวนการแบบสองด้านที่มีการต่อรอง จับเกี่ยว ประทะประสานกันอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะลัทธิ

พิธีกรรมทางองค์ความรู้ส่วนหนึ่งยังมาจากการผลิตของเพศชาย เช่น ผีเจ้านายที่เป็นผู้ชาย หรือ ครุเก่าที่เป็นเพศชาย นั่นเอง

หากในระหว่างการประชุมพิธีกรรม มีเหตุจำเป็นที่จะต้องล้มเลิกงานอย่างกระทันหัน ไม่ว่าจะกรณีใด ๆ ทั้งสิ้นก็ตาม เช่น เกิดการทะเลาะเบาะแว้งและเกิดการวิวาทในค้ำม็พอนอย่างรุนแรง ถือว่าเป็นสิ่งบ่งบอกให้เห็นถึงความไม่เป็นมงคล และลางบอกเหตุ การประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ จะต้องยกเลิกทันที เพราะถือว่า “ค้ำม็พแตก” จะมีผลทำให้ผีครุเกิดการแตกแยก ผีเจ้านายจะทำการสิ่งใด ๆ ไม่เป็นมงคลและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและไม่เกิดผลสำเร็จ ดังนั้นจึงถือว่าวันไหว้ครุเป็นฤกษ์มงคลอันแรงกล้า “หากค้ำม็พอนเกิดแตกลง” ผู้ก่อเหตุจะต้องชดใช้ เสียค่าปรับไหมค่าขันครุและจัดพิธีกรรมให้ม้าจี่และผีเจ้านายผู้เป็นเจ้าภาพเสียใหม่ทั้งหมด

จากกรณีดังกล่าว เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าการประกอบพิธีกรรมการพอนผี ซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงถึงพลังอำนาจ ต้องมาจากความร่วมมือและช่วยเหลือของบรรดากลุ่มม้าจี่อย่างมีความพร้อมเพรียงกัน ในการหลอมรวมความเป็นชุมชนเดียวกัน เพื่อเข้าไปสู่พลังทางอำนาจ ความถักถั่น ความขัดแย้ง ความไม่ลงรอย จะนำไปสู่ความแตกแยกของพลังอำนาจที่จะเกิดการหลอมรวมกันเพื่อต่อรอง และนิยามความหมาย โดยกระบวนการทางองค์ความรู้ท้องถิ่น แนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องค้ำม็พแตก จึงเป็นกฎเกณฑ์หรือกลไกที่จะพยายามเชื่อมรอยต่อระหว่างสมาชิกในชุมชนเข้าไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อที่จะต้านทานกับกระดุกกระทำของอำนาจจากภายนอกและที่สำคัญเพื่อรักษาและคงอุดมการณ์เชิงอำนาจของครุไว้ให้ทรงพลังในการอธิบายและอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ ซึ่งเป็นชุดองค์ความรู้ที่มีใช้อยู่ร่วมกันมานาน

9. ม้าจี่กับความไม่สบายสื่อสัมพันธ์แห่งขันครุ (ความบ่ม่วน)

เป็นเหตุผลของความเจ็บป่วยอีกประการหนึ่งของม้าจี่ หากเมื่อครบกำหนดอายุของการเปลี่ยนขันครุแล้ว แต่ม้าจี่ไม่ยอมปฏิบัติตาม ในขณะที่เดียวกันกรณีที่ถูกรับเชิญให้ไปร่วมพอนยกครุในงานของผีเจ้านายคนอื่นๆ แต่ม้าจี่ไม่ยอมไป (ยกเว้นเหตุปกติสุดวิสัย) โดยเฉพาะในศิษย์สายสกุลครุเดียวกัน ผีเจ้านายจะคลบั่นดาลให้ม้าจี่มีอาการไม่สบาย เช่น ปวดหัว ใจเต้น (ใจบ่ดี) กระวนกระวายใจ อ่อนเพลีย หรืออ้วงหวางหวานอน หรือมีอาการอื่น ๆ (เรียกว่าความบ่ม่วน) ม้าจี่จะต้องทำการแก้ไขด้วยการขอขมาครุ ในกรณีขาดการไปร่วมงานออกป้างกับม้าจี่และผีเจ้านายศิษย์ครุเดียวกัน และจะต้องทำการคว่ำขันครุหากขันครุมีอายุครบกำหนด

ความบ่ม่วน อาจเกิดขึ้นกับตัวผู้เป็นม้าจี่ได้อีกเช่นเดียวกัน ในกรณีที่ขันครุถูกรบกวน เช่น มีคนใดคนหนึ่งแตะต้องโยกย้ายขันครุและสิ่งของเครื่องใช้ของผีเจ้านาย โดยขาดการอนุญาต และการบอกกล่าวให้ผีเจ้านายได้รับทราบ เหตุการณ์วิฤติภายในคร้วเรือนโดยเฉพาะในกรณีที่ม้าจี่

นำชันครูดั่งไว้ภายในตัวบ้าน หากมีการตายเกิดขึ้นเรียกว่า “การตายทับชัน” หรือ (การตายเตียงชัน) ม้าจีจะต้องทำการเปลี่ยนสิ่งของเครื่องใช้ของผีเจ้านายทั้งหมดและจะต้องจัดพิธีชันชันครูใหม่ ความอยู่สุขสบายจึงเกิดขึ้นกับตัวของม้าจีและครอบครัวเช่นเดิม

นัยนี้ ชันครูในความเข้าใจและการให้ความหมายของม้าจี จึงเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจที่สมบูรณ์ อำนาจในที่นี้คือความสมบูรณ์ของชีวิตทางสังคม การกระทบกระเทือนต่อชันครู จึงเป็นการเปรียบเทียบถึงการปะทะกันของอำนาจ เช่น การถูกรบกวนจากภายนอก จึงเป็นการกระทบกระทั่งของสองอำนาจที่มีความขัดแย้งกัน ปรัชญาการณณ์เช่นนี้จะพบเห็นอยู่บ่อยครั้งและมักจะเกิดขึ้นเสมอ ๆ สื่อสัมพันธ์ระหว่างร่างกายของม้าจีกับการสร้างระบบสัญลักษณ์ทางองค์อำนาจ จึงเป็นผลสะท้อนที่สืบเนื่องซึ่งกันและกัน ที่ไม่อาจจะลบความรู้สึกของม้าจีไปได้ และยังถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในการนับถือของลัทธิพิธีกรรมเช่นนี้ อำนาจหรือพลังของชันครูสะท้อนถึงเหตุการณ์ที่ต้องมีการผลิตใหม่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมใหม่ จากกระบวนการเปลี่ยนแปลงชันครูทุก ๆ 3 ปี ดังนั้นวิธีการคิดเกี่ยวกับพลังอำนาจจึงมิได้มีความหยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่เป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงการกลับกลายของอำนาจที่มีการเปลี่ยนแปลง เคลื่อนไหว ทั้งในลักษณะที่มีอำนาจเช่นเดิมและสมควรที่จะเพิ่มพลังของอำนาจผีครูขึ้น ด้วยการเพิ่มจำนวนหรือระดับชั้นของชันครูนั่นเอง เพื่อที่จะให้พลังอำนาจอยู่ได้ด้วยการปฏิบัติทางพิธีกรรมร่วมกัน

กรณีศึกษา ซึ่งจะนำเสนอต่อไปนี้เป็นภาพสะท้อนถึงรูปแบบและกระบวนการในการประกอบพิธีกรรมไหว้ครู ทั้งระดับพิธีกรรมไหว้ครูใหญ่และพิธีกรรมไหว้ครูดำ จำนวน 4 กรณีศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้เฝ้าสังเกตการณ์ตั้งแต่ปี พ.ศ.2541-2544 ดังนี้

10. งานประเพณีไหว้ครูใหญ่

กรณีศึกษาที่ 1

ศิษย์เจ้าหน้อยสามสี่

เจ้าพ่อหมอนแก้ว เจ้าพ่อข้อมือเหล็ก เจ้าพ่ออาฮักคำแดง เจ้าปู่เจ้าย่า เจ้ากุมารปิ่นทอง แม่ทอง ม้าจีผู้เป็นเจ้าภาพ ถือได้ว่าเป็นลูกศิษย์แนวหน้าอีกคนหนึ่งในสายสกุลครูเจ้าหน้อยสามสี่และเจ้าพ่อบ้านสตี แม่ทองเล่าว่าที่ผ่านมามีเคยจัดพิธีกรรมไหว้ครูมาหลายครั้ง แต่ในครั้งนี้นี้เจ้าพ่อต้องการให้จัดพิธีบายศรีเพิ่มเข้ามาให้เป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรม มีผลทำให้การจัดงานเป็นระยะเวลาถึง 3 วัน

-วันจัดเตรียมงาน (วันตกแตงดา)

ช่วงเช้าบรรดาม้าจี ซึ่งเป็นศิษย์ในสายสกุลครูเดียวกันประมาณ 20 กว่าคน ม้าจีซึ่งเป็นครูเก่าของแม่ทอง และม้าจีซึ่งต่างครูแต่มีความสนิทสนมกันได้มาช่วยกันตกแตงประดับประดาชั้นครูบาอาจารย์ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งม้าจีผู้เป็นเจ้าของได้จัดเตรียมไว้ก่อนล่วงหน้าหลายวัน บรรดาม้าจีต่างช่วยงานกันคนละไม้ละมือ บางคนประดิษฐ์กรวยใบตอง ในสายสกุลครูนี้ห้ามนำใบตองที่แตกหรือใช้กรวยที่ใบตองแตก เพราะจะทำให้ชั้นครูแตกไม่เป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจ พิธีกรรมและการดำเนินชีวิตของม้าจีและการใช้อำนาจของผีเจ้านายจะไม่ราบรื่น ในขณะที่จัดทำกรวยแต่ละกรวย ม้าจีซึ่งมีความชำนาญการจะชกรวยเข้ามาหาตัวเอง เพราะเชื่อว่าจะเรียกสิ่งที่เป็นมงคล และอำนาจเข้ามาหาชั้นครู ซึ่งไม่นิยมชกรวยออกข้างนอกตัวผู้ทำการชกรวย ม้าจีบางคนไปตลาดเพื่อจัดหาชื่อของถวายเป็น เช่น กลัวย อ้อย ดอกตาล ลูกตาล ดอกไม้ รูปเทียน ผลไม้ของหวานของคาว หัวหมู เพื่อใช้ในงานพิธีกรรม ม้าจีอีกกลุ่มหนึ่งจะมีการจัดเตรียมเทียนเงิน เทียนทอง โดยใช้กระดาษเงินกระดาษทองพันกับรูปจำนวนอย่างละ 108 เล่ม การพันก็จะพันจากด้านล่างขึ้นมาด้านบน และจะพันเข้ามาหาตัวเองอย่างเช่น กฎเหมือนการทำกรวยจากใบตอง

ลูกเลี้ยง ผู้เป็นม้าจีรายใหม่ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของเจ้าพ่อข้อมือเหล็กและเจ้าพ่อหมอนแก้ว ลูกเลี้ยงที่มาขอรับชั้นช่วยเหลือในด้านการค้าขายและจับแสนห่มหานิยม ได้นำชั้นครูมาตกแตงดา (จัดเตรียม)รวมในงานของเจ้าพ่อวันนี้อีกด้วย ทำให้บรรดาม้าจีต่างจะมักเขม้นช่วยงานกันทั้งวัน ม้าจีซึ่งเป็นครูเก่าจะคอยดูแลตกแต่งและนำเครื่องครัว วัสดุอุปกรณ์ประกอบเป็นชั้นแต่ละใบ ประมาณ 5 ชั้นใหญ่ อย่างถูกต้องตามกฎกติกาของครู ม้าจีที่เคยมีประสบการณ์ตกแตงดามาก่อนจะสอนให้ม้าจีรายใหม่ซึ่งยังขาดประสบการณ์ ชุมชนในวันนี้จึงเป็นการเรียนรู้ระหว่างม้าจีด้วยกันเอง ทำให้เกิดระเบียบวิธีปฏิบัติในการจัดเตรียมชั้นครูได้อย่างมีความถูกต้องและเหมาะสม

ด้านล่างบ้านของม้าจีบรรดาพ่อครัวแม่ครัวต่างจัดเตรียมอาหารกลางวันและของว่างสำหรับเลี้ยงม้าจี ซึ่งจะมาร่วมงานในคืนนี้ หลังจากรับประทานอาหารกลางวัน บรรดาม้าจีทั้งหลายช่วยกันจัดและตกแต่งชั้นครูทั้งหมดจนเสร็จ วางเรียงกันเป็นแถวในแนวยาวบนพื้นด้านล่างของห้องครู รวมกันระหว่างชั้นครูของเจ้าพ่อหมอนแก้ว เจ้าพ่อข้อมือเหล็ก ซึ่งวางอยู่ตรงกลางด้านซ้ายและด้านขวาจะเป็นชั้นครูของลูกเลี้ยง ซึ่งเป็นม้าจีรายใหม่และลูกเลี้ยงที่จะมารับชั้นครูหานิยมและชั้นครูค้าขาย จากนั้นม้าจีที่มาช่วยงานต่างแยกย้ายกันกลับบ้านเหลือเพียงม้าจีเจ้าภาพและลูกเลี้ยง 4-5 คน

เวลาประมาณ 19.00 นาฬิกา ม้าจีเจ้าภาพจะมีการเชิญพระมาให้ศีลให้พรกับผีเจ้านายและม้าจีที่บ้าน โดยจัดอาสนะตรงหน้าห้องครู บรรดาม้าจีครูเดียวกันประมาณ 10 กว่าคน เริ่มพากันทยอยมาที่บ้านของม้าจีอีกครั้งหนึ่ง เพื่อร่วมฟังธรรมให้กับเทพเจ้า เป็นที่น่าสังเกตว่าม้าจีบางคนก็

จะสวมใส่ชุดสีขาว ม้าขี่บางคนก็สวมใส่ชุดธรรมดาๆ หลังจากไหว้พระฟังธรรมเสร็จเรียบร้อย เวลาประมาณ 20.45 นาฬิกา ม้าขี่ซึ่งเป็นพ่อครูได้เชิญเจ้าหน้อยสามสีมาลงร่าง หลังจากนั้นแม่ทองได้เชิญเจ้าพ่อหมอนแก้วมาลงร่างอีกองค์หนึ่ง เจ้าหน้อยสามสีตรวจดูขันครุของลูกศิษย์แต่ละคน โดยสำรวจดูกรวยในขันครุใดที่ไม่ค่อยเข้าท่า เช่น กรวยแตก หรือไม่สวย ก็จะดึงออกจากขันครุทิ้งไป และให้ม้าขี่ที่นั่งอยู่ข้าง ๆ จัดการเปลี่ยนใหม่ใส่แทน ซึ่งมีเจ้าพ่อหมอนแก้วเป็นผู้ช่วยและรับมือ เจ้าหน้อยสามสี ซึ่งเป็นครูเก่าของตน หลังจากเปลี่ยนกรวยเสร็จ เจ้าหน้อยสามสีและเจ้าพ่อหมอนแก้ว ได้หยิบเอาดาบซึ่งวางอยู่ข้าง ๆ มาวางในลักษณะไขว่กันไว้บนขันครุ จากนั้นนำเอาหมอกมาปักไว้ตรงกลางขันครุ เจ้าหน้อยสามสีนำเอาสลง (ขัน) ขม้นสัมป่อยที่มีใบมะยมอยู่ ประพรมลงไปบนขันครุจนครบ พิธีกรรมนี้เรียกว่า “การตรวจขัน” หมายถึง เจ้าจะลงมาตรวจดูความเรียบร้อยของขันครุก่อนที่จะมีการยกครุในวันรุ่งขึ้นว่ามีความถูกต้องเหมาะสม เรียบร้อยดีหรือไม่ เมื่อเจ้าลงมาตรวจดูหากไม่พบข้อบกพร่อง ถือว่าขันครุที่ม้าขี่ช่วยกันจัดทำเป็นขันครุที่สมบูรณ์ แต่หากเจ้าพ่อตรวจพบว่า มีข้อบกพร่องก็จะให้ม้าขี่ที่เป็นลูกศิษย์ได้ช่วยกันแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามคำสั่งและความต้องการของเจ้าพ่อ

ภายหลังจากที่เจ้าหน้อยสามสี ผู้เป็นครูเก่าและเจ้าพ่อหมอนแก้ว ผู้เป็นเจ้าภาพลงมาตรวจขันครุเรียบร้อยแล้ว จากนั้นจึงนั่งคุยกับลูกศิษย์สักพักใหญ่ ๆ ม้าขี่ลูกศิษย์บางคนขอให้เจ้าพ่อหมอนแก้วดูดวง เจ้าหน้อยสามสีคัดค้านพฤติกรรมของม้าขี่บางคนในการปฏิบัติดูแลขันครุและพฤติกรรมในการออกป้าง “ออกป้างให้เจ้าท่านบ้าง ดูแลขันครุให้ดี เจ้าจะได้ปกปักรักษา ศิษย์ม่วนคนก็ม่วน ศิษย์ม่วนคนก็ม่วน เป็นอะ ไรมาขี่เกียดจะไปแก้ไขให้ ใครปฏิบัติดีก็จะได้” ม้าขี่บางคนถามเกี่ยวกับวันงานไหว้ครูของคนที่กำลังจะมีขึ้น ในขณะที่เรื่องสัพเพเหระ โจ๊กตลกไปกษา เป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ในคำคืนวันนี้ การล้อเลียนทางเพศ พฤติกรรมความประพฤติกของศิษยานุศิษย์ครูที่ไม่เหมาะสมในป้างพ็อน ถูกนำมาพูดกันในเวทีแห่งนี้ เช่น เจ้าอะไรก็ไม่รู้เวลาลงมากินลูกชิ้นป้าง เจ้าบางองค์หาเรื่องจะตีต่อเจ้าอื่นๆ ในงาน เจ้าบางองค์ในขณะที่ลงทรงม้าขี่ยังไม่ทันถอดคาบ (เสื้อผ้า) ของเจ้าพ่อออกก็วิ่งเข้าห้องน้ำเฉยเลย ในขณะที่หากเป็นพฤติกรรมของเจ้าและม้าขี่ในสายสกุลครูเจ้าหน้อยสามสี ก็จะได้รับ การคัดค้านจากเจ้าหน้อยสามสี เจ้าผู้ซึ่งเป็นลูกศิษย์รุ่นพี่อย่างมีความ นิ่มนวล การพูดคุยเป็นไปอย่างอิสระปราศจากเงื่อนไขใด ๆ ในเรื่องข้อกำหนดทางพิธีกรรมของการสนทนา เวลาประมาณ 21.50 นาฬิกา เจ้าหน้อยสามสีได้ลาออกจากร่างม้าขี่ไป เพียงสักครู่ เจ้าพ่อหมอนแก้ว ก็ออกจากร่างของม้าขี่ตามไปด้วย

คำคืนนี้ จึงเหลือเพียงม้าขี่ไม่กี่คน ที่ต้องประกอบพิธีกรรมขึ้นครุในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น โดยเฉพาะม้าขี่ซึ่งถูกรับเชิญมาร่วมยกขัน “คู่มขัน” ซึ่งม้าขี่เจ้าภาพได้เรียนเชิญมาอย่างเฉพาะ

เจาะจง “ใส่กล้วยดิน 48 บาท” ประมาณ 9 คน ซึ่งอยู่ห่างไกลเกรงว่าจะมาไม่ทันพิธีกรรม จึงต้องนอนค้างที่บ้านม้าจี่ผู้เป็นเจ้าภาพ

-วันประกอบพิธีกรรม(วันขึ้นขันครุหรือวันไหว้ครุ)

ตอนเช้าเวลาประมาณ 06.30 นาฬิกา ม้าจี่ผู้ซึ่งเป็นครุเก่ามาถึงบ้านของม้าจี่เจ้าภาพ ม้าจี่คนอื่น ๆ ได้แก่ ม้าจี่ลูกเลี้ยงศิษย์เดียวกัน ม้าจี่ซึ่งได้ถูกรับเชิญให้มา “คุ้ม” (ยกขัน) และม้าจี่รายใหม่ที่เป็นลูกเลี้ยงของเจ้าพ่อหม่อนแก้ว ตลอดจนลูกเลี้ยงที่มาขอขึ้นขันครุช่วยเหลือค้าขายและขันครุ มหานิยม มาพร้อมกันที่บ้านของม้าจี่เจ้าภาพ ประมาณ 20 กว่าคน ตั้งเกตพบว่าขันครุถูกจัดแต่งประดับประดาอย่างสวยงาม ดูน่าเกรงขามและดูโอ้อ่าเป็นพิเศษ ดอกไม้ที่ใช้ในพิธีกรรมจะใช้ดอกสีขาวล้วน ๆ ซึ่งมีราคาแพงกว่าดอกไม้ธรรมดา ๆ โดยทั่วไป ขันโตกไม้สักอย่างดีทั้งใบเล็กและใบใหญ่ ที่นำมาใช้เป็นขันครุ แสดงถึงฐานะของเจ้าภาพและศักดิ์ศรีของขันครุ ในขณะเดียวกันยังเป็นการสะท้อนทั้งวัตถุประสงค์และเครื่องประดับประดาคดแต่งบนหิ้งครุอีกด้วย

บนบ้านของม้าจี่ซึ่งประกอบไปด้วยหิ้งครุ ซึ่งกำลังว่างเปล่า ขันครุถูกจัดวางเรียงรายกันอยู่ด้านล่างใต้หิ้งครุจัดวางโต๊ะหมู่บูชาพระพุทธรูปซึ่งอยู่สูงสุด ถัดลงมาเป็นรูปปั้นขององค์เทพ เช่น พระพิฆเนศ พระศิวะ พระพรหม รูปปั้นกุมารทองและนางกวัก ลงมาตามลำดับ บนหิ้งครุประดับด้วยรูป ร.5 ขนาดใหญ่ติดกับฝาผนังอย่างเห็นได้ชัดเจนนั้คตา

เวลาประมาณ 07.06 นาฬิกา ม้าจี่เจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ม้าจี่คนอื่น ๆ พนมมือตาม จากนั้นม้าจี่ผู้เป็นเจ้าภาพจุดธูป 12 ดอก เพื่ออัญเชิญเจ้าพ่อหม่อนแก้วมาลงร่าง จากนั้นม้าจี่ผู้เป็นครุเก่า จุดธูปตามอีกจำนวน 12 ดอก เพื่ออัญเชิญเจ้าพ่อป้านสลิ เพื่อลงมาเป็นประธานประกอบพิธีกรรมขึ้นขันครุ หลังจากเจ้าพ่อครุป้านสลิและเจ้าพ่อหม่อนแก้วลงมาเข้าร่าง (เจ้าพ่อป้านสลิใส่ชุดสีขาวทั้งชุด เจ้าพ่อหม่อนแก้วใส่ชุดสีขาวเช่นกัน ซึ่งเป็นจุดประจำองค์ของเจ้าพ่อ) ม้าจี่ลูกเลี้ยง ม้าจี่ที่เชิญมาร่วมงาน และม้าจี่ลูกศิษย์ ซึ่งรับขันครุใหม่ ต่างอัญเชิญเทพเจ้าของตนมาลงเพื่อประกอบพิธีกรรมร่วมกัน

เจ้าพ่อป้านสลิ (ครุเก่า) นำน้ำขมิ้นส้มป่อยประพรมขึ้นไปบนหิ้งครุจนทั่ว หลังจากนั้นสาดลงบนขันครุที่วางเรียงรายกันอยู่ด้านล่างจนครบ ผีเจ้านายของค์อื่น ๆ ประมาณ 15 คน ต่างยืนดูเพื่อคอยให้ความช่วยเหลืออยู่ด้านหลัง โดยทั้งหมดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เข้าหาหิ้งครุ โดยมีขันครุเป็นเป้าหมายและจุดศูนย์กลาง เจ้าพ่อครุป้านสลิประพรมน้ำขมิ้นส้มป่อยเสร็จสิ้น เจ้าพ่อหม่อนแก้วผู้เป็นเจ้าภาพ รีบมายืนอยู่ตรงกลางซึ่งเป็นขันครุของตนเอง หยิบดาบขึ้นมา 1 คู่ ทำท่าฟ้อนไปมาหลังจากนั้นนำปลายดาบแตะลงไปที่บนขันครุ (ในครั้งนี่เจ้าพ่อของแม่ทองไหว้ขันครุ 2 ขันหรือยกครุสองขัน ขันที่ 1 เป็นขันครุ 500 เป็นขันครุของเจ้าพ่อหม่อนแก้ว ขันครุที่ 2 เป็นขันครุ

108 ชั้นครูของเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก) เสร็จแล้วเจ้าพ่อหมอนแก้วนั่งลงในท่าคุกเข่าหันหน้าเข้าหาชั้นครู 500 หมอบกราบตรงกลางชั้นครู 3 ครั้ง เสียงดนตรีจากเพียงคงดังเร้าใจอยู่ตลอดระยะเวลาของการ ประกอบพิธีกรรม เจ้าพ่อหมอนแก้วหมอบกราบลงบนชั้นครู เจ้าพ่อป้านสลิ (ครูเก่า) นำน้ำขมิ้น ส้มป่อยประพรมลงไปบนศีรษะของเจ้าพ่อหมอนแก้วและชั้นครู จากนั้นตามด้วยการฉีดน้ำอบน้ำหอม เจ้าที่มาช่วยต่างยืนมุงคอบางคนทำท่าเป่าคาถา เจ้าพ่อครูป้านสลินำดาบมา 1 คู่ วางไว้ในลักษณะไขว่กันบนกลางหลังของเจ้าพ่อหมอนแก้ว พร้อมกับหยิบเหล้ามีโงงมา 1 ขวด ทำท่าดื่มและพ่นลงไปหลังเจ้าพ่อหมอนแก้วและชั้นครู หลังจากนั้นเจ้าต้องหล้ายกชั้น 12 หอ ให้เจ้าพ่อครูป้านสลิและช่วยกันวางบนหลังของเจ้าพ่อหมอนแก้วอีกทีหนึ่ง พร้อม ๆ กับใช้เหล้าแดงรดลงไปบนชั้น 12 หอ ตามด้วยน้ำอบน้ำหอม จึงวางลงไว้ที่เดิม หลังจากนั้นเจ้าพ่อหมอนแก้วเปลี่ยนจากท่าหมอบกับชั้นครูมาเป็นทำนั่งตัวตรง เจ้าพ่อครูป้านสลิ เจ้านิลคำ เจ้าพ่อข้อมือเหล็กน้อย ช่วยกันยกชั้นครูใหญ่ (ชั้นครู 500) วางคร่อมลงบนศีรษะของเจ้าพ่อหมอนแก้ว ลักครูจึงยกออก เจ้าพ่อหมอนแก้วเปลี่ยนจากทำนั่งมาเป็นทำยืน จับชั้นครู 500 นั้นไว้ เจ้าที่ยืนคูดอยู่ทางด้านหลัง ต่างก็มาช่วยกันจับชั้นครูและช่วยเจ้าพ่อหมอนแก้วยกชั้นครูขึ้นวางบนหิ้งครู “เรียกว่าการคุ้มชั้น” ตามด้วยชั้น 12 หอ ชั้นซ้าย ชั้นขวา เมื่อยกชั้นครูวางบนหิ้งครูเสร็จเจ้าพ่อป้านสลิ จึงใช้น้ำขมิ้นส้มป่อยรดชั้นครูอีกครั้งหนึ่ง

ทันใดนั้น เจ้าพ่อหมอนแก้วออกจากร่างม้าขี่ (ผู้เป็นเจ้าของภาพไปทันที) เจ้าพ่อข้อมือเหล็กลงมาประกอบพิธีกรรมต่อ (เปลี่ยนจากชุดสีขาวมาเป็นเสื้อสีแดง ผ้าโพกศีรษะและผ้าคาดเอวสีแดง ไส้รัดตลอดลายสีดำสลับเขียว) เจ้าพ่อข้อมือเหล็กนั่งลงในท่าคุกเข่า กราบลงที่ชั้นครูของตนเอง (ชั้นครู 108) 3 ครั้ง หลังจากนั้นนำเหล้ามา 1 ขวด ทำท่าดื่มและเป่าลงไปในชั้นครูจำนวน 3 ครั้ง เจ้าพ่อครูป้านสลินำน้ำขมิ้นส้มป่อยรดลงบนศีรษะของเจ้าพ่อข้อมือเหล็กและบนชั้นครู หลังจากนั้นดื่มเหล้าแดง 1 ครั้ง เป่าลงบนศีรษะของเจ้าพ่อข้อมือเหล็กอีก 1 ที เจ้าปู่พรหมปัญญา ยืนน้ำอบน้ำหอมให้เจ้าพ่อครูป้านสลิเพื่อฉีดลงบนชั้นครูและเจ้าพ่อข้อมือเหล็กอีก 1 ครั้ง พร้อม ๆ กับหยิบดาบซึ่งวางไว้ไขว่กันบนชั้นครูออกมา 1 คู่ ธิบยื่นให้กับเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก คนตริยังบรรเลงอย่างเร้าใจ เจ้าพ่อข้อมือเหล็กรีบรับดาบจากเจ้าพ่อครูป้านสลิ พร้อม ๆ กับนำดาบทำท่าเดินขึ้นไปยังชั้นครูซึ่งวางเรียงรายกันอยู่ทุกๆ ชั้นจนครบ จากนั้นกลับมายืนอยู่ตรงหน้าชั้นครูของตนเอง ทำท่าฟ้อนดาบสักครู่ นำปลายดาบด้ามที่หนึ่งแทงบริเวณท้องของตนเองจนดาบงอ และตามด้วยด้ามที่สอง หลังจากนั้นนำดาบทั้งสองด้าม ปักเสียบไว้ตรงกลางบนชั้นครู 108 ทั้งด้านซ้ายและด้านขวา เจ้าพ่อข้อมือเหล็กนั่งคุกเข่าหมอบกราบตรงกลางชั้นครูอีก 3 ครั้ง เจ้าที่ยืนดู เจ้าพ่อครูป้านสลิ เจ้าต้องหล้า เจ้าปู่พรหมปัญญา เจ้ากุมารทอง และเจ้าอื่นๆ ต่างรีบเดินเข้ามาหาชั้นครูช่วยกันยกชั้นครูขึ้นไว้บนหิ้งครูอีกครั้งหนึ่ง ตามด้วยชั้นซ้าย ชั้นขวา ชั้น 12 หอ แจกกันดอกไม้ ขวดเหล้า เจ้าพ่อข้อมือเหล็กนำดาบมา 1 คู่

วางในลักษณะไขว่กันตรงกลางบริเวณหน้าชั้นครู 108 อีกครั้งหนึ่ง จากนั้นเจ้าพ่อครูป้านสลิปะพรม น้ำขมิ้นส้มป่อยขึ้นไปบนหิ้งครู เจ้าแต่ละคนช่วยกันจัดตกแต่งหิ้งครูให้ดูสวยงาม ตามด้วยแจกันดอกไม้ เทียนเงินเทียนคำและรูปปั้นเทพต่าง เจ้าพ่อครูป้านสลิตรวจดูความเรียบร้อยของหิ้งครูอีกทีหนึ่ง เจ้าพ่อข้อมือเหล็กนำน้ำขมิ้นส้มป่อยปะพรมไปยังบนหิ้งครูจนทั่ว คนตรี(จากเทพ)ยังคงบรรเลงอย่างต่อเนื่อง ผีเจ้านายที่มาร่วมพิธีต่างยกมือไหว้ต่อหน้าหิ้งครูและต่างอวยพรให้กับผีเจ้านายหรือเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก เช่น “ตั้งแต่นี้ต่อไปขอให้แม่ม้าเจ้าพ่ออยู่อย่างมีความสุข ปันรำปันรววยเงินทองไหลมาเทมา อยู่ดีสบาย รักษาแม่” เป็นต้น

จากสถานการณ์ดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าชุมชนของงานพิธีกรรมยกครูใหญ่ ของผีเจ้านายผู้เป็นเจ้าของบ้าน ซึ่งอยู่ในฐานะลูกเลี้ยงที่รับขันครุมาจากครูเก่า จะมีม้าจี่และผีเจ้านายซึ่งอยู่ในฐานะลูกเลี้ยงในสายสกุลครูเดียวกัน พวกกันมาให้ความช่วยเหลือและถ่ายทอด เชื่อมโยงองค์ความรู้ร่วมกันในการจัดแจงทางพิธีกรรม โดยมีผีเจ้านายที่เป็นครูเก่าคอยควบคุมซึ่งอยู่ในสถานะองค์ความรู้ศูนย์กลาง ในขณะที่เดียวกันยังเป็นผู้ที่ทำการถ่ายทอดชุดของความรู้และประสบการณ์ไปยังผีเจ้านายผู้ซึ่งเป็นลูกเลี้ยงให้เกิดการเรียนรู้และเกิดการปฏิบัติร่วมกัน สำหรับม้าจี่และผีเจ้านายลูกเลี้ยง ตลอดจนม้าจี่หรือผีเจ้านายต่างสายสกุลครูผู้เข้าร่วมในพิธี จะคอยเฝ้าจดจำและอาจจะถูกนำไปปฏิบัติในพิธีกรรมของตนในครั้งต่อไปที่กำลังคาดว่ามีขึ้น ซึ่งนำไปสู่กระบวนการใช้ชุดองค์ความรู้ตามแบบอย่างชุมชนเดียวกัน ในขณะที่เกิดการขยายองค์ความรู้ไปยังชุมชนในต่างสายสกุลครูอีกด้วย ที่จะสื่อสัมพันธ์ต่อความเกี่ยวเนื่องและมีความสัมพันธ์ต่อกัน

อย่างไรก็ตามยังพบว่า การสถาปนาชุดความรู้ของชุมชนแห่งนี้ สามารถหลอมรวมองค์ผสมทางศิลปกรรมไว้ได้อย่างมีความหลากหลาย ทั้งในระดับปฏิบัติการและในระดับการให้คุณค่าเชิงจิตวิญญาณ เช่น การทำพิธีทางศาสนาหลอมรวมเป็นส่วนหนึ่งทางพิธีกรรม การให้ความสำคัญหมายเชิงสัญลักษณ์ของขันครุและเครื่องเช่นไหว้ การจัดตกแต่งหิ้งครูด้วยรูปปั้นเทพอินดู หรือแม่แต่รูปเคารพ ร.5 ซึ่งเป็นลัทธิใหม่ในสังคมไทย การอธิบายความมีสุขภาพดีผ่านการปฏิบัติทางพิธีกรรมของอำนาจ ตลอดจนกระบวนการเอามือเอารันที่ก่อให้เกิดทั้งการแลกเปลี่ยนแรงงาน ความร่วมไม้ร่วมมือ เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงระดับการปฏิบัติในชุมชนซึ่งเกิดจากพลังทางอำนาจของภูมิปัญญาและถูกถ่ายทอดให้กับชุมชนในสายสกุลครูเดียวกันอย่างมีความกลมกลืน

-ให้ขันครุขันลูกเลี้ยง

ในวันพิธีไหว้ครูของเจ้าพ่อหม่อนแก้วและเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก มีลูกเลี้ยงที่มารับขันครุกับเจ้าพ่อจำนวน 5 คน เป็นม้าจี่ซึ่งมีการเข้าทรงจำนวน 3 คน ม้าจี่รับขันครุผีเจ้านายไว้ดูแลรักษา

จำนวน 1 คน และลูกเลี้ยงรับชันครุมหานิยม ชันคำชันชายจำนวนอีก 1 คน หลังจากที่เจ้าพ่อหมอนแก้วและเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก ยกชันครุเรียบร้อยแล้วจึงมาทำพิธีให้ชัน “มอบชัน” กับลูกเลี้ยงต่อไป

เจ้าปู่ซึ่งมาลงเจ้าทรง ชายวัยเกือบ 30 ปีต้น ๆ สวมชุดสีขาวทั้งชุด นั่งคุกเข่ากราบตรงชันครุ 3 ครั้ง เสร็จแล้วหมอบนั่งอยู่ตรงกลางชันครุ เจ้าพ่อข้อมือเหล็กหยิบคาบที่วางไว้ก้นบนชันครุมา 1 คู่ นำมาวางไว้ก้นบนหลังของเจ้าปู่ซึ่งเป็นลูกเลี้ยง จากนั้นเจ้าพ่อข้อมือเหล็กหยิบเหล้ามา 1 ขวด รดลงไปบนศีรษะของตนเองเพื่อให้หน้าเกล้าไหลรดลงไปบนชันครุของลูกเลี้ยง และรดไปยังบนศีรษะของเจ้าปู่ซึ่งเป็นลูกเลี้ยงให้เกล้าไหลลงไปบนชันครุ เจ้าปู่พรมปัญญาธิบยยกชันสิบสองหอส่งให้เจ้าพ่อข้อมือเหล็กและช่วยกันวางชันสิบสองหอ ลงบนกลางหลังของเจ้าปู่ซึ่งกำลังหมอบอยู่ ตามด้วยการรดน้ำมันส้มป่อย น้ำอบ น้ำหอม และเหล้าลงบริเวณกลางชัน 12 หอเสร็จแล้ววางชัน 12 หอลงไปที่เดิม ต่อจากนั้นเจ้าพ่อข้อมือเหล็กนำเหล้าแดงมา 1 ขวด ทำท่าเซ็ดค้ำนหลังของเจ้าปู่ 3 ทีโดยเซ็ดจากค้ำบนลงค้ำล่าง เสร็จแล้วเจ้าปู่ซึ่งอยู่ในท่านั่งหมอบบนชันครุใหญ่ ลูกชันนั่งในท่าคุกเข่า เจ้าที่มาช่วยและเจ้าพ่อข้อมือเหล็กต่างก็ช่วยกันยกชันครุใหญ่คร่อมลงไปบนศีรษะของเจ้าปู่สักพัก เสร็จแล้วเจ้าปู่ก็นำชันครุกลับบ้านไป โดยเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก เจ้าพ่อครุป่านสติ เจ้าปู่พรมปัญญา เจ้าน้องกุมารทอง เจ้าต้องเกล้า ช่วยกันจับชันครุไปส่งเจ้าปู่เพียงแค่น้ำค้ำล่างของ ตัวบ้านจากนั้นก็รีบกลับมาทำพิธีกรรมข้างบนบ้านต่อทันที

เจ้าปู่เมืองแก้ว สวมชุดสีขาวทั้งชุดเช่นกัน ลงเจ้าทรงชายวัย 23 ปี เจ้าปู่เมืองแก้ว กราบตรงชันครุใหญ่(ชันครุ 108)3 ครั้ง จากนั้นก็นั่งหมอบนั่งอยู่ตรงกลางชันครุ เจ้าพ่อข้อมือเหล็กยืนอยู่ทางค้ำนหลังและนั่งลง หมอบตรงบริเวณหลังของเจ้าปู่เมืองแก้ว ทำที่ว่าอ๊วก 3 ครั้งแต่ก็ไม่มีอะไรออกมา เสร็จแล้ว เจ้าพ่อข้อมือเหล็กยื่นขันหยิบเอาเหล้ามา 1 ขวด เทลงบนศีรษะของเจ้าเมืองแก้ว นิดหนึ่ง ตามด้วยน้ำอบ น้ำหอม น้ำมันส้มป่อย จากนั้นเจ้าปู่พรมปัญญา เจ้าพ่อข้อมือเหล็กและเจ้าต้องช่วยกันนำชันสิบสองหอ วางลงไปที่กลางหลังของเจ้าปู่เมืองแก้ว เจ้าพ่อครุป่านสติ นำน้ำมันส้มป่อยประพรมลงไปบนชัน 1 ครั้ง จากนั้นจึงวางชันสิบสองหอไว้ที่เดิม เจ้าปู่เมืองแก้วเปลี่ยนจากท่าหมอบเป็นท่านั่ง เจ้าพ่อที่มาช่วยต่างพากันยกชันครุใหญ่วางคร่อมลงไปบนศีรษะของเจ้าปู่เมืองแก้ว หลังจากนั้นจึงยกออก เจ้าทั้งหลายต่างพากันช่วยจับชันลงมาส่งเจ้าปู่เมืองแก้วค้ำล่างของตัวบ้าน เพื่อนำกลับไปตั้งไว้บนหิ้งครุที่บ้าน เสร็จแล้วกลับขึ้นมามอบบ้านตามเดิม

ลูกเลี้ยงเป็นผู้ขายรับชันครุมหานิยมและชันครุคำชาย เป็นชันครุเล็ก ๆ โดยให้ลูกเลี้ยงนั่งคุกเข่าลงต่อหน้าชันครุ เจ้าพ่อข้อมือเหล็ก นำชันครุที่วางอยู่ตรงหน้าชันมาคร่อมลงไปบนศีรษะของลูกเลี้ยง เจ้าพ่อครุป่านสทินำน้ำมันส้มป่อยรดลงไปบนชันครุ ตามด้วยฉีดน้ำหอมลงไปบนชันและตัวของผู้เป็นลูกเลี้ยง จากนั้นลูกเลี้ยงจึงนำชันครุกลับไปตั้งไว้ที่บ้าน

เจ้าพ่อปวงคำ วันนี้สวมชุดสีขาวอีกเช่นกัน ลงมาเข้าทรงหญิง 36 ปี เจ้าพ่อปวงคำ นั่งคุกเข่าและหมอบกราบลงไปตรงกลางชั้นครู หลังจากนั้นเจ้าพ่อข้อมือเหล็กก็นำน้ำมันส้มป่อยมาประพรมไปลงบนตัวของเจ้าพ่อปวงคำและตรงกลางชั้นครู เจ้าพ่อครูป้านสลิและเจ้าที่มาช่วยงานต่างยืนดูอย่างห่าง ๆ เจ้าพ่อข้อมือเหล็กหยิบคาบจากชั้นครูมาทำท่าพ้อนสักครู จึงนำคาบไปวางไว้ในชั้นครูตามเดิม จากนั้นเจ้าพ่อปวงคำเปลี่ยนจากท่าหมอบมาเป็นที่นั่งตัวตรง เจ้าพ่อข้อมือเหล็กและเจ้าที่มาร่วมงาน ต่างพากันช่วยยกชั้นครูคร่อมลงไปบนศีรษะของเจ้าพ่อปวงคำอีกทีหนึ่ง สักครูจึงยกออกและให้เจ้าพ่อปวงคำยกชั้นครูกลับไปตั้งไว้ที่บ้าน

มาจี้ ลูกเลี้ยงอายุประมาณ 50 ปี รับชั้นครูแลรักษา เป็นชั้นครู 36 ซึ่งมีเจ้านายยังไม่ลงมาเข้าทรง มาจี้ลูกเลี้ยงนั่งคุกเข่าต่อหน้าชั้นครู ทำท่าหมอบลงบนชั้นครู มือทั้งสองข้างวางคว่ำลงไปบนชั้นครูเช่นกัน เจ้าพ่อข้อมือเหล็กหยิบคาบ 1 คู่ ออกมาจากชั้นครู ทำท่าพ้อน (เรียกว่าการพ่ายครู) สักครู จากนั้นวางไปบนหลังของมาจี้ลูกเลี้ยงและหยิบเงินที่อยู่ในซอง ซึ่งวางอยู่บนชั้นครูเก็บใส่ในกระเป๋าเสื้อ ต่อจากนั้นเจ้าพ่อข้อมือเหล็กและเจ้าพ่อป้านสลิ ช่วยกันยกชั้นครูวางคร่อมลงไปบนศีรษะของมาจี้ผู้เป็นลูกเลี้ยง สักครูหนึ่งจึงยกออกและให้มาจี้ลูกเลี้ยงนำชั้นครูกลับไปวางไว้บนห้องครูที่บ้าน

จะเห็นได้ว่าการรับลูกเลี้ยงของผีเจ้านาย โดยปกติครูสายสกุลนี้ซึ่งมีครูเก่าเป็นเพศชาย จะห้ามมาจี้ที่เป็นเพศหญิงรับลูกเลี้ยงที่เป็นมาจี้เพศชาย ซึ่งเชื่อว่าหากมาจี้เพศชาย มีผีเจ้านายที่มีอำนาจมากกว่าอาจจะทำให้มาจี้ครูเก่าซึ่งเป็นเพศหญิงพ่ายแพ้ต่ออำนาจ หรือบ่อแป้ครู ทำให้มีอันเป็นไปไม่ได้ หลักเหตุผลข้อนี้ถูกผลิตขึ้นมาจากความสัมพันธ์ทางอำนาจบทบาทหญิงชายในสังคม ซึ่งผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิง ผู้ชายจึงเป็นผู้ครอบงำและควบคุมผู้หญิง ทำให้ขาดอิสระที่จะประกอบพิธีกรรมใด ๆ ได้ การรับลูกเลี้ยงของมาจี้กรณีดังกล่าว ถึงแม้ว่ามาจี้ครูเก่าจะเป็นเพศหญิง แต่ปัจจุบันก็สามารถที่จะเปิดรับลูกเลี้ยงที่เป็นมาจี้เพศชายได้ แสดงให้เห็นว่ากระบวนการเช่นนี้ เกิดการปรับเปลี่ยนและเปิดเปรยต่อสถานภาพและบทบาทของเพศหญิงขึ้น ในชุมชนแห่งนี้ซึ่งโดยปกติแล้วจะให้เป็นเวทีของการแสดงออกทางพิธีกรรมของผู้หญิง ดังนั้นมาจี้ผู้หญิงจึงอาศัยช่องทางของพิธีกรรมเพื่อเป็นการปรับเปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ทางอำนาจให้มีความเท่าเทียมกันกับมาจี้พ่อครู ซึ่งเป็นเพศชายนั่นเอง

อย่างไรก็ตามกระบวนการรับลูกเลี้ยงของมาจี้ จะเห็นได้ว่าถึงแม้ว่ามาจี้ผู้ซึ่งเป็นลูกเลี้ยงที่รับชั้นครูมาจากพ่อครูเก่า หลังจากที่เกิดกระบวนการเรียนรู้และมีประสบการณ์สักกระยะหนึ่งจะสามารถรับลูกเลี้ยงรายอื่น ๆ ทั้งมาจี้ที่เป็นเพศหญิงและเพศชายได้ก็ตาม แต่พบว่าก็ยังขาดความเป็นอิสระและถูกควบคุมจากพันธนาการของผีเจ้านายผู้ซึ่งเป็นครูเก่าอยู่เช่นเดิม การประกอบพิธีกรรมใด ๆ ตลอดทั้งกระบวนการของมาจี้และผีเจ้านายลูกเลี้ยง ซึ่งกำลังจะกลายเป็นพ่อครูหรือแม่ครู จะ

ต้องได้รับการรับรองและถูกยอมรับจากผู้เป็นครูเก่าอีกขั้นตอนหนึ่ง กระบวนการเช่นนี้เองถึงแม้ว่าครูเก่าจะเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือผู้เป็นลูกเลี้ยง แต่ในอีกด้านหนึ่งจะพบว่า เป็นกระบวนการใช้องค์ความรู้เพื่อการหลอมรวมเครือข่ายหรือจัดองค์กรของผีเจ้านายต่าง ๆ ให้มาอยู่ในชุดความรู้เดียวกัน ถึงแม้ว่าจะเกิดการแตกแขนงออกไปในระยะภายหลังมากขึ้นก็ตาม อย่างน้อยผลด้านหนึ่งก็จะสามารถระดมและโยนโยเครือข่ายความสัมพันธ์ในลักษณะเช่นนี้ไว้ได้ ซึ่งมักจะถูกเรียกว่า “สายครูเดียวกัน”

เวลาประมาณ 09.00 นาฬิกา ภายหลังจากที่ถูกเลี้ยงรายใหม่และลูกเลี้ยงของเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก กลับมาที่บ้านของม้าขี่ผู้เป็นเจ้าภาพอีกครั้งหนึ่ง เจ้าที่มาร่วมในงานต่างนั่งลงรอบ ๆ เจ้าพ่อข้อมือเหล็ก เจ้าพ่อครูป้านสลิ้มมือให้กับเจ้าพ่อข้อมือเหล็กและผีเจ้านายซึ่งเป็นลูกเลี้ยงรายใหม่จนครบทุกคน จากนั้นผีเจ้านายซึ่งเป็นลูกศิษย์เดียวกันต่างทยอยกันมัดมือและอวยพรให้กับเจ้าพ่อข้อมือเหล็กและผีเจ้านายคนใหม่ ตามด้วยผีเจ้านายซึ่งเป็นศิษย์ต่างครู จะเข้ามามัดมือและอวยพรเป็นอันดับสุดท้าย

หลังจากที่ผีเจ้านายต่างมัดมือและอวยพรให้กับเจ้าพ่อข้อมือเหล็กและผีเจ้านายลูกศิษย์รายใหม่แล้ว ต่างพากันตั้งวงโดยแยกออกเป็น 2 วง ๆ ละประมาณ 10 กว่าคนนั่งสูบบุหรี่ (บุหรี่จี่โย) ทานเมี่ยง เจ้าบางองค์เคี้ยวหมาก คืมเหล้า เป็นการเลี้ยงผีเจ้านายตามพิธีกรรมแบบโบราณ สลับไปกับการสนทนาระหว่างผีเจ้านายด้วยกันเอง เหล้ากลดไปกับเสียงดนตรีจากเทป (เพลงแห่ทางเมืองเหนือ) อย่างเบา ๆ น้ำเมา (เหล้า) ค้อย (กิน) เมี่ยง (เงินทอง) ตั้ง (สามีหรือภรรยา) เป็นสิ่งที่ถูกนำมาพูดคุยกันในภาษาของผีเจ้านายเอง เช่น น้ำเมานี้บ่ดำ (ไม่อร่อย) เลี้ยงน้ำเมานักก็จะเลี้ยงนักษะ (เลี้ยงเหล้ามากก็จะหมดเงินมาก) ป้างหน้าจะได้ไปช่วยเจ้าฝ่ามล้ม การถามไถ่สารทุกข์สุขดิบ เครือข่ายแห่งการจัดงานพิธีกรรม จึงเป็นสิ่งที่ถูกนำมาพูดคุยกันอยู่บ่อยครั้ง จะสังเกตเห็นว่าเจ้าพ่อข้อมือเหล็ก และผีเจ้านายรายใหม่ดูจะมีความสุขหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสเป็นพิเศษ ในขณะที่วงสนทนาพูดคุยระหว่างผีเจ้านายด้วยกันเอง เป็นไปอย่างสนุกสนานเฮฮา เพื่อเตรียมรับงานที่กำลังจะมีขึ้นในคืนนี้และในวันรุ่งขึ้น

เวลาประมาณ 10.00 นาฬิกา บรรดาผีเจ้านายแต่ละองค์เริ่มลาออกจากร่างของม้าขี่ไป เนื่องจากบางองค์ต้องไปร่วมงานพ็อนกับผีเจ้านายแห่งอื่น ๆ ในขณะที่ด้านล้างของตัวบ้านมีชาวบ้านพากันมาช่วยงาน เช่น กางเค้นท์บริเวณลานบ้าน ขนเก้าอี้ ถ้วย ชาม บางคนทำธงสีแดงเป็นเครื่องหมายปักไว้ตามรายทางเพื่อเป็นสื่อให้กับม้าขี่คนอื่นๆ ได้ทราบทางไปร่วมงานพ็อนอย่างถูกต้อง และสามารถตามธงของธงแดงมาได้อย่างถูกต้อง ในงานนี้เองแม่ทองผู้เป็นม้าขี่เจ้าภาพ ได้ว่าจ้างให้ม้าขี่กลุ่มหนึ่งที่มีความสนิทสนมกัน มาจัดแต่งบายศรีในตอนบ่าย ซึ่งจัดทำได้อย่างมีความงดงามมาก โดยที่มีม้าขี่ซึ่งไม่มีความรู้และจัดทำไม่เป็นคอยเป็นลูกมือและให้ความช่วยเหลือ

-พิธีกรรมบายศรี

เวลาประมาณ 20.42 น. บริเวณลานหน้าบ้านตรงกลางปะรำพิธีได้มีการจัดวางบายศรีเอาไว้ล่วงหน้าตั้งแต่ตอนช่วงบ่าย ทางทิศตะวันตกเป็นชั้นวางพระพรหมสี่หน้า ซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกถูกจัดแต่งอย่างสวยงามมาก ม้าขี่ที่มาร่วมงานต่างพากันจุดธูปบูชาพระพรหม หลังจากนั้นเข้ามาตั้งประจำในปะรำพิธี โดยส่วนใหญ่แล้วในคำคืนวันนี้ม้าขี่ทุกคนจะสวมชุดสีขาว ส่วนม้าขี่ที่ไม่ได้สวมชุดสีขาวและบรรดาชาวบ้านที่มาดูพิธีกรรมจะกลายเป็นผู้ชมที่อยู่บริเวณรอบนอกพิธีประมาณเกือบ 80 คน ส่วนม้าขี่ที่เป็นผู้ร่วมพิธีกรรมประมาณได้กว่าเกือบ 80 กว่าคนเช่นกัน โดยม้าขี่ผู้ซึ่งมีความชำนาญการในพิธี (ซึ่งถูกว่าจ้างมา) และม้าขี่ผู้ซึ่งเป็นเจ้าภาพ จะนั่งอยู่ข้างในสุด ติดกับคันทวยศรี ถัดออกมาเป็นวงของม้าขี่ถูกเลี้ยงครุเดียวกันและม้าขี่ศิษย์ต่างครุที่มีความสนิทสนมกัน ส่วนวงนอกสุดอาจจะมีม้าขี่ซึ่งเป็นศิษย์เดียวกันแต่เป็นศิษย์ชายขอบ มีฐานะค่อนข้างยากจน ออกป้างพ็อนเป็นบางครั้งบางคราว นั่งเกาะกลุ่มกันอยู่และจะเป็นวงที่ม้าขี่ผู้ซึ่งมาภายหลังจากพิธีกรรมเริ่มดำเนินการไปสักระยะหนึ่ง ทางทิศเหนือมีเตียงไม้สักหลังหนึ่งวางอยู่ ซึ่งต่อไปจะเป็นที่ประทับของเจ้าปู่จอมราชัน ส่วนทางทิศตะวันออกนอกเต็นปะรำออกไป เป็นที่ตั้งของวงดนตรีคณะทิพย์เจ็ดสี (วงหนองแฝก)

ดนตรีเริ่มบรรเลงเพลงเพื่อเปิดบายศรี (คล้ายเพลงแบบลิเก) ม้าขี่เจ้าภาพจุดธูป 3 ดอก เทียน 3 เล่ม (เทียนเล่มใหญ่แบบเทียนพรรษา) ม้าขี่บางคนที่นั่งเป็นวงรอบ ๆ คันทวยศรีจะนั่งหลับตา บางคนทำท่าทางไหว้ตาม บางคนอาจจะยกมือขว้างขึ้นทางฝ่ามือออกบริเวณระดับหน้าอก เพื่อเป็นการแผ้วถางอำนาจอิทธิฐานจิตบารมีให้ครุบายศรี (เหมือนพระพุทธรูปปางห้ามมาร) ดนตรีหยุดบรรเลงชั่วคราว ม้าขี่ผู้ซึ่งชำนาญการเริ่มชักนำไหว้พระ สมาทานศีล สวดชุมนุมเทวดา สวดพระกัมภ์ไตรปิฎก คาทวารมี 30 ชั้นของครุบายศรีวิชัย อิติปิโสแปลกทิศ บทสวดเจริญคุณ บทสวดเจริญครุบายศรี สวดชินบัญชรและสวดคาถาชัยมงคล โดยการสวดแต่ละบท จะมีการหยุดช่วงจังหวะประมาณ 10 นาทีเพื่อให้ดนตรีบรรเลงเพลงสลับกับบทสวด เพื่อให้บรรยากาศในพิธีคึกคักไม่น่าเบื่อ ในช่วงจังหวะการสวดจะสังเกตเห็นว่า เจ้าปู่จอมราชัน ซึ่งจะแต่งตัวเหมือนฤๅษี หนวดเครายาวรุงรัง นั่งนับลูกประคำอยู่บนเตียงไม้สัก ภาวนาแผ้วถางอำนาจให้บายศรีอยู่ตามลำพัง ม้าขี่บางคนก็สวดมนต์ได้ก็จะสวดตาม สำหรับม้าขี่อีกหลายคนที่ไม่ได้หรือสวดมนต์ได้ไม่คล่อง ก็จะนั่งพนมมือคอยสังเกตการณ์ดูว่าสถานการณ์จะเป็นไปเช่นใด

หลังจากที่สวดคาถาเสร็จเรียบร้อยแล้ว ม้าขี่ผู้ซึ่งมีความชำนาญการ จะจุดเทียนเล่มหนึ่งวนรอบบายศรีทั้งสองด้าน จากนั้นนำเทียนมาทำท่าวนรอบ ๆ ไบหน้าของม้าขี่ผู้เป็นเจ้าภาพ ม้าขี่ผู้ชำนาญการดับเทียนลงนำไปวางไว้ใต้คันทวยศรีเช่นเดิม จากนั้นให้ม้าขี่เจ้าภาพ จุดเทียนและรูปปักไว้บริเวณคันทวยศรีทั้ง 9 ชั้น ๆ ละ 1 เล่มทั้งสองด้าน ม้าขี่ซึ่งอยู่ในวงต่างนั่งประนมมือและช่วยกัน

แม่บารมี เมื่อมีเจ้าภาพจุดเทียนเสร็จจึงกลับเข้ามานั่งประจำที่เดิม ต่อจากนั้นจึงทำการเวียนเทียน บายศรี ให้มีเจ้าภาพทุกคนถือวนเวียนรอบ ๆ กันไปจนครบทุกคน จึงนำเทียนที่วนมาดับบริเวณต้น บายศรีนั้น คนตรีเริ่มบรรเลงในจังหวะที่เร็วขึ้น ๆ จากนั้น มีเจ้าภาพซึ่งเป็นผู้ที่มีความชำนาญการได้อัญเชิญให้เจ้าปู่จอมราชันเสด็จมาเจิมบายศรีทั้ง 9 ชั้น เมื่อเจ้าปู่จอมราชัน เจิมต้นบายศรีเสร็จ มีเจ้าภาพแต่ละคน จะนำพวงดอกมะลิคนละพวงสองพวงมาคล้องต้นบายศรีจนเต็ม และพากันเข้ารับพิธีเจิมหน้าผากเพื่อเป็นสิริมงคลจากมีเจ้าภาพผู้ชำนาญการ

เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมคนตรีเริ่มบรรเลงจากเพลงช้ากลายเป็นเพลงเร็วขึ้น ๆ เร็ย ๆ มีเจ้าภาพบางคนในขณะที่ยังสวมชุดสีขาวจะพื่อนวนไปวนมาบริเวณรอบ ๆ ต้นบายศรี มีเจ้าภาพบางคนเมื่อมีผีเจ้านายมาลงก็จะเปลี่ยนจากชุดสีขาวและสวมชุดของผีเจ้านายคนนั้นทันที ในประจำคำคืนนี้จึงมีทั้งมีเจ้าภาพที่สวมชุดผีเจ้านายและสวมชุดสีขาวปะปนกันไป ผีเจ้านายหลายคนนั่งค่อมเกล้า ค่อมเบียร สูบบุหรี่ บริเวณรอบๆ ต้นบายศรี บางองค์ก็พื่อนรำกันอยู่ภายในรำประจำพิธีอย่างสนุกสนานเฮฮา จนถึงเวลา 23.15 นาฬิกา เป็นฤกษ์ที่จะอัญเชิญบายศรีสู่หอจ้อย (เชิญบายศรีขึ้นค้ำหนัก) บรรดาเทพเจ้าผีเจ้านายและมีเจ้าภาพผู้ชำนาญการต่างช่วยกันยกต้นบายศรี ขันผูกมือ ขึ้นไปตั้งไว้บนบ้านของมีเจ้าภาพต่างก็อวยพรให้มีเจ้าภาพผู้เป็นเจ้าภาพและครูบาอาจารย์มีพลัง ให้มีครูแสง เงินทองไหลมาเทมา มั่งมีศรีสุข อยู่สุขสบายและจบลงด้วยการโปรยกลีบดอกกุหลาบบริเวณหน้าชั้นครูและบริเวณรอบๆ ต้นบายศรี

พิธีบายศรี ถึงแม้ว่าจะเริ่มแพร่หลายในระยะหลังประมาณ พ.ศ.2535 เป็นต้นมา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า งานพื่อนผีเจ้านายโดยทั่วๆ ไป จะมีความสามารถจัดพิธีกรรมเหล่านี้ขึ้นมาได้ เพราะเป็นพิธีที่จะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ใช้เวลามากและต้องว่าจ้างผู้ชำนาญการมาเพื่อประกอบพิธีกรรม จะเห็นได้ว่าในแต่ละขั้นตอนนี้มีความยุ่งยาก ซึ่งหากจะกล่าวอย่างรวบรัดแล้วพิธีกรรมบายศรีไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานทางองค์ความรู้ ความชำนาญการของทั้งมีเจ้าภาพและผีเจ้านายมาก่อน แต่มาในระยะหลัง การพื่อนผีเจ้านายบางแห่งจะนิยมจัดงานพิธีกรรมบายศรีประกอบงานยกครูพร้อมกันไปด้วย เพราะเชื่อว่าจะส่งผลถึงอำนาจและพลังของครู อันเป็นการผลิตใหม่ทางพิธีกรรมที่มีเพิ่มเข้ามา

การจัดงานพิธีกรรมบายศรี จึงเป็นการแหวกพิธีกรรมดั้งเดิมออกไปให้เกิดความทันสมัย และแปลกกว่าการยกครูของผีเจ้านายโดยทั่วๆ ไปที่นิยมจัดกัน ซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างและยังเป็นการแสดงถึงความหรรษาโอ้อวดลวดจรรยาของมีเจ้าภาพและผีเจ้านายผู้เป็นเจ้าภาพ เป็นการเรียกร้องให้ผีเจ้านายคนอื่น ๆ สนใจเข้ามาร่วมในพิธี จะเห็นได้ว่ากลุ่มมีเจ้าภาพคนจนและมีเจ้าภาพชายขอบซึ่งพอจะมีความรู้ ความชำนาญการในเรื่องนี้บ้างหรือบางคนอาจจะไม่เคยสัมผัสมาก่อน จะคอยนั่งอยู่ข้าง ๆ เพื่อเฝ้าสังเกตการณ์ ซึ่งไปสู่การเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมตามจังหวะก้าว ในขณะที่ผู้ชำนาญการและผู้ซึ่งเคยมีประสบการณ์จะคอยชี้แนะและชักชวนให้สมาชิกที่อยู่ร่วมพิธีกรรมพยายาม

ปฏิบัติตาม ถึงแม้ว่าพิธีกรรมเช่นนี้จะไม่เป็นที่คุ้นเคยและรู้จักกันมาก่อน แต่บรรดาม้าขี่ที่เข้าร่วมในพิธีต่างก็พยายามปฏิบัติตามขั้นตอนทั้งกระบวนการ โดยมีม้าขี่ผู้ชำนาญการเป็นผู้แนะนำ สถานการณ์เช่นนี้จึงเป็นการแบ่งปันประสบการณ์ซึ่งกันและกัน อันก่อให้เกิดกระบวนการกลืนกลายสถานะขององค์ความรู้

พิธีกรรมสามารถยึดโยงองค์ประกอบต่าง ๆ มาสัมพันธ์ให้เป็นหนึ่งเดียวหรือเนื้อเดียวกันทั้งหมด เช่น ปรากฏในบทสวดพระกัณฑ์ไตรปิฎก จุมนุมเทวดา คาถาชินบัญชร รูปเคารพพรหมสี่หน้า พระพุทธรูป มีการผสมผสานความเชื่อในพุทธศาสนา ผี พราหมณ์ ผสมผสานไปกับสัญลักษณ์ทางเสียงดนตรีซึ่งเป็นบรรยากาศที่สะท้อนถึงความสุข ความรื่นเริง ความมีชัย ความสนุกสนานรื่นเริงที่สมาชิกทุกคนพึงได้รับ อันก่อให้เกิดสายสัมพันธ์แห่งการปฏิบัติให้สมาชิกได้มาชุมนุมกันด้วยความศรัทธาและมีความหวังในการเกิดอำนาจร่วมกัน

-วันพือนผีเจ้านาย

ถือได้ว่าเป็นวันที่ 3 ของงาน เวลาประมาณ 07.00 นาฬิกา ม้าขี่เจ้าภาพและม้าขี่รุ่นพี่ซึ่งเป็นศิษย์ครูเดียวกัน ซึ่งเป็นผู้คุมไปด้วยความรู้และความชำนาญการ จัดทำพิธีขึ้นขึ้นท้าวทั้งสี่ (ประเพณีทางเหนือ)บริเวณพระแม่ธรณีเจ้าที่ เพื่อเป็นการบอกกล่าวให้ได้รับรู้ จากนั้นนำควัก (กระทง) จำนวน 4 ชิ้น ที่จัดเตรียมไว้ไปวางตรงบริเวณ 4 มุมของบริเวณบ้านเพื่อเป็นการป้องกันมิให้อันตรายใด ๆ มารบกวนงานพิธีกรรมและมีให้มีอุปสรรคมาขัดขวางความสำเร็จของพิธีกรรมลงได้ จากนั้นม้าขี่ที่ชำนาญการจะนำควักที่เหลืออีก 1 ควัก วางไว้ตรงกลางปะรำพิธีพร้อมกับจตุรปูอีก 1 ดอก เพื่อบอกกล่าวแก่เทพยดาฟ้าดินให้รับรู้ว่าจะมีการจัดพิธีกรรมพือนผีกันขึ้น ขอให้ปกป้องรักษาดูแลให้พิธีกรรมดำเนินไปอย่างมีความราบรื่น

บริเวณด้านนอกของรั้วบ้าน จะมีการตั้งโต๊ะไว้หนึ่งตัว ซึ่งมีไถ่ต้มวางอยู่ 1 คู่ ข้าวเหนียว 1 ถ้วยเล็ก ๆ เหล้าขาว 1 ขวด นูหรี เมียง น้ำอืดลม 1 ขวดวางอยู่ บนไถ่จะมีการจตุรปูปักไว้ 1 ดอก เป็นการเลี้ยงผีที่เร่ร่อนให้อิ่มหนำสำราญ และบอกให้มารับส่วนกุศลเครื่องเช่นไหว้ เพื่อเป็นการขอรับรองมิให้ผีเร่ร่อนเข้ามารบกวนพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ได้

ทางด้านในติดกับประตูรั้วบ้านทางทิศตะวันตก จะตั้งโต๊ะไว้ตัวหนึ่งเช่นกัน กางด้วยร่วมอย่างดี บนโต๊ะมีกระถางรูปวางอยู่ 1 ใบ ซึ่งจะใส่จตุรปูจำนวน 12 ดอก อย่างต่อเนื่องกันทั้งวัน และมีข้อห้ามมิให้รูปดับอย่างเด็ดขาด เพราะจะทำให้พิธีกรรมขาดตอนและมีปัญหาอุปสรรคขึ้นมาได้ ดังนั้นจึงมีคนคอยกำกับอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เดียวกันยังเป็นที่วางของ “ขันเชิญ” ขันเชิญม้าขี่และผีเจ้านายที่มาร่วมงาน ซึ่งเป็นขันใบเล็ก ๆ ประกอบด้วยดอกไม้สีขาว ข้าวดอก เทียนจี๊ผึ้ง เพื่อให้ม้าขี่ที่มาร่วมงานได้ใช้ “รับขันเชิญ” จากม้าขี่ผู้ซึ่งเป็นเจ้าภาพ วิธีการเพื่อให้ม้าขี่ผู้ซึ่งเป็นแขกรับเชิญ

รับขันเชิญจากเจ้าภาพ กระทำได้คือภายหลังจากที่ม้าขี่เดินเข้ามาใกล้กับประตูทางเข้าบ้าน ตั้งเข้าจะเป็นผู้ซึ่งนั่งประจำอยู่ จะต้องเดินเข้ามาหาผู้เป็นม้าขี่แขกรับเชิญ โดยถือขันเชิญมาพร้อม ๆ กับยื่นขันเชิญให้กับผู้เป็นแขกรับเชิญได้รับขันไว้ ม้าขี่แขกรับเชิญจะรับขันเชิญพร้อมๆ กับอธิษฐาน เสร็จแล้วจึงคืนขันเชิญให้กับตั้งเข้าเช่นเดิม จากนั้นม้าขี่แขกรับเชิญจึงจะสามารถเดินเข้าไปร่วมในงานได้ พิธีกรรมเช่นนี้จะเดินไปทั้งวันตลอดงาน ตั้งเข้าจะต้องคอยสอดส่องดูแลทั้งวันอย่างทั่วถึง หากม้าขี่ที่ยังไม่ได้รับขันเชิญ ผีเจ้านายก็จะไม่สามารถมาลงม้าขี่ได้ ดังนั้นตั้งเข้าจึงต้องคอยสอดส่องดูแลว่าม้าขี่คนใดบ้างที่ไม่ได้รับขันเชิญบ้าง ก็จะรับนำขันเชิญไปให้ม้าขี่ผู้เป็นแขกรับเชิญได้รับขันทันที ขันเชิญจึงเป็นพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งให้เกิดคติและอำนาจแก่ม้าขี่และผีเจ้านายผู้ซึ่งถูกรับเชิญ ที่ถือว่าเป็นสถานะอันสูงส่ง

บริเวณบนบ้านหน้าหิ้งครู ลูกเลี้ยงและเจ้าภาพได้จัดเตรียมของถวายครูเป็นจำนวนมาก ซึ่งประกอบไปด้วยผลไม้ 7 อย่าง ของหวาน 7 อย่าง อาหารลาว 7 อย่าง ไก่ หัวหมู กุ้ง อ้อย ข้าวเปลือก ข้าวสาร ถั่ว งา มะพร้าว ลูกตาล เวลาประมาณ 07.50 เจ้าพ่อข้อมือเหล็กมาลงร่างของม้าขี่ หลังจากนั้นหีบคาบมาคู่หนึ่งใช้ปลายคาบแตะลงยังของถวายจนครบทุกอย่าง เป็นการแสดงว่าครูผีเจ้านายและผีเจ้านายทุกองค์ได้รับของถวายนั้นเสร็จสิ้นแล้ว จากนั้นเจ้าพ่อข้อมือเหล็กนั่งคุกเข่าลงกับพื้นนำขันตั้งพ่อนคาบ ซึ่งเป็นขันตั้งใบเล็ก ๆ ประกอบด้วยดอกไม้ เทียน ข้าวตอก ขมิ้น ส้มป่อย มาอธิษฐานต่อหน้าหิ้งครู แล้วนำลงไปวางตรงกลางปะรำพิธีหน้าบ้าน ลูกเลี้ยงคนหนึ่งจะถือตามจำนวนทั้งหมด 5 คู่ตามลงไปและวางไว้ยังข้าง ๆ ขันตั้งครูป่อนคาบ

-พิธีฟายครูพ่อนคาบ

เวลาประมาณ 09.00 นาฬิกา คนตรีเริ่มบรรเลงเพลงอย่างช้า ๆ ม้าขี่ที่มาร่วมงานเริ่มทยอยเข้ามาในงานอยู่เรื่อย ๆ ม้าขี่ซึ่งได้รับเชิญให้ไปประกอบพิธีกรรมพ่อนคาบ (ฟายครู) ต่างเชิญผีเจ้านายมาลงร่างของตน เพื่อเตรียมตัวไว้ล่วงหน้า ม้าขี่ผู้ซึ่งเป็นลูกศิษย์รุ่นพี่คนหนึ่ง (พ่อหนานจ้านงค์) นำน้ำขมิ้นส้มป่อยประพรมลงไปบริเวณกลางและรอบๆ ปะรำพิธีก่อนเริ่มประกอบพิธีกรรม จากนั้นประพรมไปยังคาบทั้ง 5 คู่จนครบ คนตรีเริ่มบรรเลงเพลง (ในหมู่ผีเจ้านายเรียกว่าเพลงฟายครู) ในจังหวะช้า ๆ เจ้าพื่อนิลคำ ศิษย์รุ่นพี่ เข้ามาฟายครูเป็นคนแรก ตามด้วยเจ้าพ่อข้อมือเหล็กผู้เป็นเจ้าภาพ เป็นคนที่สอง เจ้าพ่อแสงเพชร เป็นคนที่สาม เจ้าพื่อนิลคำคือ เป็นคนที่สี่ และปิดท้ายด้วยเจ้าหน้อยสามสี่ซึ่งเป็นครูเก่า การฟายครูนั้นจะสังเกตเห็นว่า ผีเจ้านายแต่ละองค์จะมีลีลาของการฟายครูที่อ่อนช้อยงดงามแตกต่างกัน แต่ก็เดินไปตามจังหวะของคนตรี ซึ่งเริ่มจากช้า ๆ จนถึงการบรรเลงเพลงแบบเร็วใจรวดเร็ว เจ้าแต่ละองค์ก็จะเร่งจังหวะพ่อนคาบตามไปด้วยตามจังหวะของ

เสียงเพลง “ซึ่งจะจบสิ้นด้วยการลงดาบ” หมายถึง การนำดาบแทงตามเนื้อตัว จนดาบหักหรืองอ ถือว่าเป็นการเสร็จสิ้นพิธีกรรมการฟายครุของผีเจ้านายแต่ละองค์

การฟายครุ มีความเชื่อว่า จะทำให้อำนาจบารมีของครุมีพลัง “ครุแสง” โดยเฉพาะการเชิญผีเจ้านายที่มีชื่อเสียง ผีเจ้านายที่เป็นครุเก่ามาร่วมประกอบพิธีกรรมด้วย หรือผีเจ้านายต่างครุก็สามารถเชิญมาฟายครุได้เช่นกัน แต่ถ้าหากว่ามีผีเจ้านายองค์อื่นๆ ต้องการอยากลงคาถาอาคมกับผู้ที่กำลังประกอบพิธีกรรม อาจจะทำให้ผีเจ้านายที่กำลังประกอบพิธีกรรมได้รับบาดเจ็บได้เช่นกัน ซึ่งเรียกกันว่า “การถูกลอง” ในปางพ็อน

หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรม “พ็อนดาบ” เจ้าหน้อยสามสี ผู้ซึ่งเป็นครุเก่า เป็นผู้เปิดปางพ็อนโดยเข้ามาพ็อนก่อนเป็นคนแรก ตามด้วยเจ้าข้อมือเหล็กผีเจ้านายเจ้าภาพ และผีเจ้านายคนอื่นๆ เริ่มพากันทยอยเข้ามาพ็อนร่วมกันมากขึ้น บรรยากาศคนตรีในช่วงเช้าเป็นไปอย่างเชื่องช้า เจ้าแต่ละคนจะพ็อนด้วยลีลาอันอ่อนช้อย ในขณะที่คอนบ้ายคนตรีเริ่มบรรเลงเร้าใจมากขึ้น บรรยากาศปางพ็อนจึงดุมีชีวิตชีวา คึกคัก และเป็นไปด้วยความสนุกสนาน บรรดาผีเจ้านายที่มาร่วมงานเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างฉับพลัน ประมาณได้ว่าเกือบ 300-400 คน ผีเจ้านายหลายองค์จะนำบัตรเชิญพิธีกรรมไหว้ครุของตนมาเรียนเชิญผีเจ้านายองค์อื่น ๆ ในงานนี้ด้วย ผีเจ้านายบางองค์ก็มาเหล่าเดินรำอย่างสนุกสนาน เจ้าพ่อข้อมือเหล็กผีเจ้านายเจ้าภาพ จะต้องเดินทักทายผีเจ้านายและแขกรับเชิญที่มาร่วมงานจนครบ ในขณะที่บรรดาญาติมิตรและชาวบ้านต่างพากันมางดูพิธีกรรมอยู่รอบ ๆ ประรำพิธี พิธีกรรมพ็อนผีเจ้านายดำเนินต่อไปจนถึงประมาณ 5 โมงเย็น คนตรีจบลงด้วยเพลงสรรเสริญพระบารมี ผีเจ้านายทุกคนจะต้องยืนตรงทำความเคารพพร้อมๆ กับปิดท้ายด้วยการอวยพรให้ม้าขี่และผีเจ้านายผู้เป็นเจ้าภาพ ถือว่าพิธีกรรมได้เสร็จสิ้นลง

โดยสรุปแล้ว แสดงให้เห็นว่ากระบวนการใช้องค์ความรู้ของสายสกุลผีครุในชุมชนแห่งนี้ มีลักษณะเฉพาะเจาะจง ซึ่งเกิดการเชื่อมโยงองค์ความรู้ต่าง ๆ ในลักษณะผสมผสานจนกลายเป็นเนื้อหาและรูปแบบของการปฏิบัติ เช่น พุทธศาสนา ผี พราหมณ์ กระบวนการใช้ความรู้ยังสื่อถึงรูปแบบของการจัดองค์กรในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างครุกับลูกเลี้ยงและลูกเลี้ยงกับลูกเลี้ยง ซึ่งจะหลอมรวมความเป็นกลุ่มก้อนเข้าไว้ด้วยกัน ดังนั้นเมื่อสมาชิกในกลุ่มสายสกุลครุเดียวกัน มีพิธีกรรมหรืองานไหว้ครุ จึงได้รับความช่วยเหลือร่วมมือ ม้าขี่และผีเจ้านายที่รับขันครุมาจากครุเก่าจะเกิดความสำนึกร่วมในสายสัมพันธ์และแรงเกาเกี่ยวรวมนตัวกันอยู่ในระดับสูง โดยมีสามัญสำนึกขององค์อำนาจแห่งครุเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ซึ่งปรากฏในรูปเชิญสัญลักษณ์ของ “ขันครุ”

รูปแบบและระเบียบวิธีการปฏิบัติทางพิธีกรรม สะท้อนให้เห็นถึงความหมายของการให้คุณค่าในชุดขององค์ความรู้ที่มีอยู่ร่วมกัน โดยเฉพาะการให้คุณค่าในเรื่องของการมีอำนาจ การเพิ่มพลัง และเพื่อความอยู่สุขสบายของม้าขี่ ตลอดจนการชี้ให้เห็นถึงช่องทางเพื่อเป็นการเปิด

โอกาสและจังหวะในเชิงเศรษฐกิจ สุขภาพ อำนาจ การเมือง ซึ่งเป็นวิถีชีวิตในเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนในโลกเชิงอุดมคติ ดังนั้นการปฏิบัติทางพิธีกรรมเช่นนี้จึงเป็นพิธีกรรมขององค์ผสมของความรู้ท้องถิ่นที่เคยมีอยู่และถูกปรับเปลี่ยนมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อแสดงถึงการเข้าถึงแหล่งอำนาจและพลังที่เกิดจากการให้ความหมายและความสำนึกในชุมชนร่วมกัน

กรณีศึกษาที่ 2

เจ้าปู่เขาเจ็ยว เจ้าพ่อสุรค่านสิวเทพ เจ้าพ่อสุ้อัตตะสิวเทพ เจ้าพ่อเทพคำริน
เจ้าแม่ไทรทอง เจ้าน้องกุมารทองธัญญา

-วันเตรียมงาน (วันตกแต่งดา)

ในงานประกอบพิธีกรรมครั้งนี้ ไม่ค่อยมีกิจกรรมและพิธีกรรมมากนัก ถึงแม้ว่าจะมีการจัดงานไหว้ครูใหญ่อย่างเป็นทางการก็ตาม เนื่องจากแขกที่รับเชิญส่วนใหญ่ได้แก่ ม้าจี่และบรรดาเทพเจ้าซึ่งจะมาร่วมงานในวันรุ่งขึ้น ส่วนชาวบ้านสังเกตดูว่ามาช่วยงานเพียง 10-20 คนเท่านั้น เวลาประมาณ 09.30 นาฬิกา บรรดาคนเฒ่าคนแก่และผู้หญิงที่อยู่รอบ ๆ บ้านของม้าจี่ต่างพากันขึ้นบนบ้าน เพื่อช่วยม้าจี่เจ้าภาพตกแต่งประดับประดาขันครุ ซึ่งม้าจี่ผู้ที่เป็นเจ้าภาพจะเป็นผู้คอยจัดแจง ซึ่งเนาะเกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้แก่ผู้มาให้ความช่วยเหลือ เช่น แบ่งหน้าที่กันทำงาน บางคนทำกรวยดอกไม้รูปเทียน บางกลุ่มจัดตกแต่งองค์ผ้าป่า บางกลุ่มจัดตกแต่งแจกันดอกไม้และทำขันผูกมือ (บายศรี) และบางคนจัดตกแต่งขันครุ “กุมขันครุ” ร่วมกับม้าจี่เจ้าภาพ ในวันนี้ม้าจี่ที่สนิทสนมกันมาช่วยเหลือเพียง 2-3 คน เนื่องจากผีเจ้านายของผู้เป็นม้าจี่เจ้าภาพรับขันครุด้วยตนเอง จึงไม่มีสายสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับม้าจี่คนอื่น ๆ อย่างใกล้ชิดมากนัก แต่มีข้อได้เปรียบตรงที่ม้าจี่เจ้าภาพ เป็นผู้ที่มีความชำนาญ คล่องแคล่ว เกี่ยวกับรายละเอียดต่าง ๆ ทางพิธีกรรมเป็นอย่างดี สิ่งของเครื่องใช้และวัสดุในการจัดพิธีกรรมถูกจัดเตรียมมาก่อนล่วงหน้าหลายอาทิตย์ จึงไม่มีความวุ่นวายหรือรีบร้อนมากนัก สังเกตพบว่าการจัดทำพิธีตกแต่งจัดเตรียมขันครุของเจ้าปู่เขาเจ็ยว เจ้าพ่อสุ้อัตตะ จะไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดมากนัก เพียงแต่จัดหาเครื่องขันครุมาให้ครบ หลังจากนั้น ม้าจี่ผู้เป็นเจ้าภาพจะเป็นผู้จัดการ “กุมขัน” (ประกอบขันครุ) ด้วยตนเองเกือบทั้งสิ้น บรรดาเหล่าคนเฒ่าคนแก่บางคน จะจัดทำสะดวง(กระทง)เตรียมไว้ตามคำแนะนำของม้าจี่ บางคนจัดเตรียมประดับต้นผ้าป่าทางด้านล่างบริเวณลานหน้าบ้าน ผู้ชายประมาณ 5-6 คน ต่างพากันกางเต็นท์เพื่อทำปะรำผ้าม้วนพ่อนผีและทำแคร่คูเพียงหน้าอก ตั้งอยู่นอกผ้ามทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปะรำพิธีด้านริมสุด โดยหันหน้าไปทางด้านทิศเหนือ เพื่อจัดทำเป็นที่ประดิษฐานของรูปเคารพองค์เทพเจ้า ในช่วงบ่ายของ

วันนี้ หลังจากที่มีการตกแต่งประดับประดาชันครุแล้ว ม้าจีและผู้มาช่วยงานต่างพากันตกแต่งประรำพิธี “ผ้ามฟ้อน” ให้ดูสวยงาม ประดับด้วยลูกโป่งและสายรุ้งหลากสี เสาของประรำพิธีตกแต่งผูกด้วยดอกหางนกยูง ใบขนุน และใบโชค

เวลาประมาณ 20.00 นาฬิกา หลังจากที่มีน้ำขี้อาบน้ำมันสั้มป่อย ไหว้พระเรียบร้อยแล้ว จึงอัญเชิญเจ้าปู่เขาเขียว ให้มาลงเพื่อ “ตรวจชันครุ” เจ้าปู่เขาเขียวในคืนนี้สวมชุดสีเขียวทั้งชุด นั่งตรวจดูความเรียบร้อยของชันครุ เมื่อไม่พบสิ่งผิดปกติ จึงหันหน้ามาพูดคุยกับลูกเลี้ยงสักครู่จึงลาออกจากร่างม้าจีไป ด้านล่างบริเวณห้องครัว กลุ่มแม่บ้านกลุ่มหนึ่งต่างช่วยกันจัดเตรียมวัตถุดิบเพื่อประกอบอาหารในวันรุ่งขึ้น

ในกรณีม้าจีและผีเจ้านายที่มีการรับชันครุด้วยตนเอง จะมีชุดองค์ความรู้ในอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีส่วนคล้ายคลึงหรือเหมือนกันกับชุดองค์ความรู้ของผีเจ้านายในสายสกุลครุอื่นๆ แต่ก็คือว่าอยู่คนละสายสกุลของผีครุ ดังนั้นในกรณีเช่นนี้ โดยเฉพาะผีเจ้านายที่ไม่ให้ความช่วยเหลือกับลูกเลี้ยง และไม่มีม้าจีซึ่งเป็นลูกเลี้ยง ม้าจีผู้เป็นเจ้าภาพจะต้องดำเนินการด้วยตนเองทั้งหมด แต่อาจมีความจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือไม่ร่วมมือจากเครือญาติและเพื่อนบ้านใกล้เคียง ตลอดจนม้าจีบางคนซึ่งมีความสนิทสนมและอาศัยระบบความสัมพันธ์ส่วนตัวมากกว่าความเป็นสายสกุลของครุ ม้าจีผู้เป็นเจ้าภาพในลักษณะเช่นนี้จะต้องใช้ความรู้ที่สั่งสมประสบการณ์มาและอาศัยระยะเวลาในการจัดเตรียมงานนานพอสมควร แต่อย่างไรก็ตามม้าจีประเภทนี้จะพยายามสร้างเครือข่ายระหว่างผีเจ้านายและม้าจีด้วยกันเองในเวทีของบั้งพ็อน เพื่อเป็นการกระชับความสัมพันธ์และการหลอมรวมความเป็นชุมชนของอำนาจ

-วันประกอบพิธีกรรม

เวลาประมาณ 05.15 นาฬิกา หลังจากที่มีน้ำขี้อาบน้ำมันสั้มป่อย ไหว้พระเรียบร้อยแล้ว จึงอัญเชิญเจ้าปู่เขาเขียว ให้มาลงร่างเพื่อประกอบพิธีกรรมยกครุ ม้าจีซึ่งถูกรับเชิญมาจำนวน 3 คน ต่างก็อัญเชิญผีเจ้านายของตนมาลงตามม้าจีเจ้าภาพ เพื่อช่วยกันประกอบพิธีกรรม เจ้าปู่เขาเขียวสวมชุดสีขาวทั้งชุด เจ้าที่มาร่วมได้แก่เจ้าพ่ออินคำ เจ้าสร้อยดอกหมาก และเจ้าดาบเงิน ใกล้ ๆ ชันครุจะมีของถวายครุจัดเตรียมไว้ ได้แก่ผลไม้ 7 อย่าง อาหารหวาน 7 อย่าง อาหารคาว 7 อย่าง ไก่ 1 คู่ หัวหมู 1 หัว และเหล้าแดง 1 ขวด พิธีกรรมไหว้ครุในเช้าวันนี้มีลูกเลี้ยงคอยเฝ้าสังเกตการณ์อยู่เพียง 5-6 คน โดยนั่งดูอย่างห่าง ๆ

เจ้าปู่เขาเขียวหยิบขันน้ำขี้น้ำมันสั้มป่อยขึ้นมา และประพรมลงไปบนชันครุจนครบทุกชั้น จากนั้นประพรมขึ้นไปยังบนหิ้งครุ ตลอดจนผลไม้และสิ่งของถวายจนทั่ว เจ้าปู่เขาเขียวกลับมาที่ชันครุใหญ่ (ชัน 226) นั่งคุกเข่ากราบที่ชันครุ 3 ครั้ง สักครู่จึงยกชันครุขึ้น เจ้าที่มาช่วยต่างช่วยกันยก

ชันครุร่วมกับเจ้าปู่เขาเขียว นำชันครุครอบครัวไปบนศรีษะตนเอง ตักครุจึงยกชันครุออก เจ้าปู่เขาเขียวจับชันครุไว้ตรงหน้าท้องมนต์คาถาพร้อมกับเป่าไปที่ชันครุตามที่ จากนั้นเจ้าที่มาช่วยและเจ้าปู่เขาเขียวจึงยกชันครุวางไว้บนหิ้งครุ ตามด้วยขันซ้าย ขันขวาและขันสิบสองห่อ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมเจ้าปู่เขาเขียวได้ลาออกจากม้ายี่ไป จากนั้นเจ้าพ่อสุตตะมะมาลงร่างของม้ายี่เจ้าภาพอีกทีหนึ่ง โดยในครั้งนี้จะสวมชุดแขก นั่งลงกราบลงบริเวณกลางชันครุ 3 ครั้ง ยกชันครุขึ้น เจ้าคาบเงินชักเอาคาบและหอกที่ปักตรงกลางชันครุมาถือไว้ เจ้าสร้อยดอกหมากและเจ้าพ่ออินคำช่วยกันยกชันครุพร้อมกับเจ้าพ่อสุตตะมะมาวางอยู่ระดับหน้าและท้องมนต์คาถาเป็นภาษาเทพประมาณเกือบ 20 นาที หลังจากเจ้าเจ้าพ่อสุตตะยกชันครุ (ชัน 108) ขึ้นไว้บนเหนือระดับศรีษะซ้ายที่ขวาที่ จึงนำชันครุวางไว้บนหิ้ง ตามด้วยขันซ้าย ขันขวา ขันสิบสองห่อ เหล้าขาว เหล้าแดง คาบ หอก โดยการช่วยเหลือของผีเจ้านายที่มาช่วยทั้งสามองค์ เจ้าพ่อสุตตะกลับมานั่งลงตรงบริเวณชันครุ 58 (เป็นชันของกระด้าง) ในทำนองคุกเข่าอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับก้มกราบลงไปบนชันครุ 3 ครั้ง จากนั้นใช้มือทั้งสองข้างคว่ำลงเหยียดตรงออกไป พร้อมๆ กับท้องมนต์คาถาเป็นภาษาเทพ เมื่อท้องมนต์คาถาจบเจ้าสุตตะยกชันครุขึ้นยืนอยู่บริเวณระดับหน้าผากวน ไปรอบ ๆ บนศรีษะ 3 ครั้ง จึงนำชันครุไปตั้งไว้บนหิ้งครุ จากนั้นเจ้าสุตตะ เจ้าคาบเงิน เจ้าสร้อยดอกหมากและเจ้าพ่ออินคำ ต่างพากันช่วยยกแจกันดอกไม้ เทียนเงิน เทียนทอง ดอกไม้ประคิษฐ์ ดันเงินดันทอง โปรีเงิน โปรีทองขึ้นไว้บนหิ้งครุเป็นการปิดท้าย หลังจากนั้นเจ้าพ่อสุตตะนั่งลงต่อหน้าหิ้งครุ กล่าวคำเรียกครุและท้องมนต์คาถาชั่วคราว จึงนำน้ำมันส้มป่อยประพรมลงไปบนหิ้งครุอีกทีหนึ่ง ผีเจ้านายซึ่งถูกรับเชิญต่างพากันยกมือไหว้และกล่าวอวยพรให้เจ้าพ่อและม้ายี่ ให้อยู่สุขสบายทำมาค้าขึ้น ร่ำรวยเงินทอง มีลูกศิษย์ลูกหามากมาย พร้อม ๆ กับมิดมือให้กับผีเจ้านายเจ้าภาพ จากนั้นผีเจ้านายแต่ละคนได้ลาออกจากร่างของม้ายี่ไปพร้อม ๆ กับเจ้าพ่อสุตตะ ชันตอนสุดท้ายม้ายี่ผู้เป็นเจ้าภาพและม้ายี่ซึ่งถูกรับเชิญให้มาช่วยงาน ต่างพากันถวายผลไม้ ของหวาน กล้วย อ้อย ของคาว หัวหมู ปลาแห้ง ไก่ เหล้าแดง ข้าวเปลือก ข้าวสาร แก้วขันครุบาอาจารย์และผีเจ้านาย โดยจะมีการจุกธูปปักไว้อย่างละ 1 ดอกจนครบ จากนั้นจะต้องรอนจนกว่าธูปจะดับ ถึงจะมีการนำไปแจกจ่ายให้กับแขกที่มาร่วมงาน

เวลาประมาณ 7.20 นาฬิกา ม้ายี่เจ้าภาพได้จุกธูปอัญเชิญเจ้าปู่เขาเขียวมาลงอีกทีหนึ่งเพื่อประกอบพิธีกรรม "เปิดป่าฟ่อน" ลูกเลี้ยงต่างนำต้นผ้าป่ามาตั้งไว้บริเวณด้านหน้าของงาน เจ้าปู่เขาเขียวเดินออกมาดูสะดวก(กระทง)ซึ่งวางอยู่บริเวณหน้าบ้านจำนวน 8 ชัน จากนั้นท้องมนต์คาถาและเป่าเสกไปยังตรงบริเวณสะดวกทั้ง 8 ชัน จากนั้นนำน้ำมันส้มป่อยประพรมลงไปพร้อม ๆ กับบอกให้ลูกเลี้ยงนำไปวางไว้บริเวณสี่ทิศของพื้นที่บ้านอย่างละ 1 ชัน รวมเป็น 4 ชัน นำไปวางไว้ตรงหอเจ้าที่บ้าน 1 ชัน นำไปวางไว้ตรงบริเวณประตูทางเข้าตัวบ้าน 1 ชัน และอีกสองชันนำไปวางไว้ตรงประตูรั้วบ้านทั้งสองข้าง ต่อจากนั้นเจ้าปู่เขาเขียวเดินออกไปตรงบริเวณรั้วประตู

นอกบ้านทางด้านขวามือ ซึ่งมีไก่อัดม 1 คู่ เหล้า 1 ขวด น้ำ 1 แก้ว ข้าวเหนียว 1 ถ้วย จัดวางเตรียมอยู่ บนโต๊ะ เจ้าปู่เขาเจ็ยหียบรูปขึ้นมาจุด 1 ดอกพร้อม ๆ กับปักไว้บนตัวไก่ จากนั้นท่องมนต์คาถา และพรณาเรียกผีและวิญญาณเร่ร่อนให้มารับเครื่องเซ่น พร้อม ๆ กับขอร้องอย่าได้มายุ่งเกี่ยวหรือ รบกวนในงานพิธีกรรม และให้ช่วยเหลืองานพิธีในวันนี้ประสบผลสำเร็จด้วยดี จากนั้นเจ้าปู่เขา เจ็ยหียบไก่ขึ้นมาสั้นหนึ่ง ข้าวเหนียวเล็กน้อยโยนทิ้งลง ไปบนพื้นดิน หยาดน้ำและเหล้าตามลงไป อย่างละเล็กน้อย เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมเจ้าปู่เขาเจ็ยหียบกลับขึ้นไปพุดคุยกับลูกเลี้ยงบนบ้านตามเดิม พร้อม ๆ กับมัดมือและประพรมน้ำมันศักดิ์ด้วยน้ำขมิ้นส้มป่อยให้กับลูกเลี้ยงและแขกที่มาร่วมงานใน พิธี ก่อนที่จะลาออกจากร่างม้าชี้ไปเวลาประมาณ 09.02 นาฬิกา

เวลา 09.05 นาฬิกา เจ้าพ่อสุฮัดตะ มาลงร่างม้าชี้อีกครั้งหนึ่ง โดยสวมชุดสีขาวทั้งชุด (แต่งตัวคล้ายกับเทวดาคาคผ้าโพกศีรษะสีขาว) จากนั้นเจ้าพ่อสุฮัดตะได้อัญเชิญรูปปั้นของพระ พิณเทศ พระพรหมสี่หน้า ออกจากโต๊ะหมู่บูชาพระ มาประดิษฐานไว้บนแคร่ซึ่งจัดเตรียมไว้ ประดับด้วยต้นบายศรีขนาดเล็กลงและต้นฉัตรเงินฉัตรทองทั้งสองข้าง เจ้าพ่อสุฮัดตะ จุดธูปบูชาองค์ เทพจำนวน 12 ดอก จุดตะเกียงน้ำมันพืชทั้งด้านซ้ายและด้านขวา จากนั้นนำคาบและเทียนขี้ผึ้งซึ่ง วางอยู่บนพานมาวางต่อหน้าองค์เทพข้างบน พร้อม ๆ กับก้มลงกราบ 3 ครั้ง

เวลา 09.18 นาฬิกา คนตรีซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของปะรำพิธี ใกล้เคียง ๆ กับแคร่ซึ่ง ประดิษฐานองค์เทพ เริ่มบรรเลงเพลงแบบเมืองเหนืออย่างช้า ๆ เจ้าพ่อสุฮัดตะ หยิบเทียนจากพาน ซึ่งวางอยู่ต่อหน้าองค์เทพจำนวนหนึ่ง (ประมาณ 1 กำมือ) มาจุดและนำมาฟ้อนไปมาท่ามกลางการ กลอเคล้าของเสียงดนตรีอย่างอ่อนช้อยงดงาม คนตรีเริ่มบรรเลงเพลงเร้าใจมากขึ้น เจ้าพ่อสุฮัดตะฟ้อน เร็วตามจังหวะของเสียงดนตรี และสิ้นสุดลงด้วยการดับเทียน โดยการอมไฟจำนวน 3 ครั้ง

คนตรีเริ่มบรรเลงเพลงอย่างช้า ๆ อีกครั้งหนึ่ง เจ้าพ่อสุฮัดตะเดินไปหียบพานจากหน้า องค์เทพซึ่งมีคาบวางอยู่ 1 คู่ นำมาวางไว้กลางปะรำพิธี เจ้าพ่อสุฮัดตะกราบไหว้ที่คาบ 1 ครั้ง พร้อม ๆ กับจับคาบขึ้นมาฟ้อนรำร่าตามลำพังไปมาบริเวณรอบๆ ปะรำพิธี ตามจังหวะของเสียงดนตรี คนตรีเริ่มบรรเลงเพลงเร้าใจมากขึ้นจากช้าไปสู่เร็ว เจ้าพ่อสุฮัดตะ ฟ้อนคาบรำร่าไปมาเร็วขึ้นไป ตามจังหวะ และสิ้นสุดลงด้วยการที่เจ้าพ่อสุฮัดตะนำคาบมาแทงตรงบริเวณหน้าท้องของตนเองกด คาบลงไปอย่างแรงจนคาบหักทั้งสองค้ำ จากนั้นเจ้าพ่อสุฮัดตะเริ่มฟ้อนไปมารอบๆ ป้างฟ้อน เป็น "การเปิดป้างฟ้อน" องค์แรก ท่ามกลางการมุงดูของเพื่อนบ้านและม้าชี้ ซึ่งถูกรับเชิญมาร่วมงาน เพียงชั่วคราว เจ้าเลาะเลาะยางคำ เจ้าปู่ลีจา เจ้าสาริต เจ้าคาบเงิน เจ้าอินแหง และผีเจ้านายองค์อื่น ๆ ที่ถูกรับเชิญมาร่วมงาน ต่างพากันทยอยเข้ามาร่วมฟ้อนในป้างหรือปะรำเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ และร่วมฟ้อนกันทั้งวัน ประมาณว่ามีม้าชี้และผีเจ้านาย ร่วมงานในพิธีกรรมครั้งนี้ประมาณ 300-500 คน

บริเวณประตูครัวด้านในบ้านจะมีตั้งเข้าอยู่คนหนึ่ง เป็นผู้คอยสังเกตการณ์ว่ามีมาซึ่งคนใดบ้างที่กำลังเดินเข้ามาร่วมงานพิธีกรรม ตั้งเข้าก็จะเป็นผู้นำ “ขันเชิญ” ไปให้มาซึ่งรับไว้ เรียกว่า “การรับขัน” เป็นการแสดงถึงการให้เกียรติกับมาซึ่งและผีเจ้านายที่มาร่วมงานพ็อน ในขณะที่เดียวกัน ตั้งเข้าจะเป็นผู้ดูแลและทำการจุดธูปบริเวณหน้าบ้านตลอดทั้งวัน เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าพิธีกรรมกำลังอยู่ในระหว่างดำเนินการ และมีความเชื่อว่าจะเป็นการเรียกให้ผีเจ้านายอยู่ร่วมพิธีกรรมนานๆ

ด้านในบ้านของมาซึ่งผู้เป็นเจ้าภาพ ต่อหน้าหิ้งครูจะมีการตั้งวงเลี้ยงเหล้า เบียร์ สุรา บุหรี่ เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองงานไหว้ครูกันตลอดทั้งวัน เจ้าที่มาร่วมงานจะผลัดเปลี่ยนกันเข้ามานั่งล้อมวงและกล่าวคำอวยพร พร้อม ๆ กับมัดมือให้กับผีเจ้านายผู้เป็นเจ้าภาพ การมัดมือของผีเจ้านาย จะกระทำกันเฉพาะผีเจ้านายที่มีความสนิทสนมหรือคุ้นเคยกันเป็นพิเศษ หรือผีเจ้านายผู้ซึ่งมีความอาวุโสกว่า (อายุการเป็นมาซึ่งมากกว่า) สำหรับผีเจ้านายรุ่นน้อง ถึงแม้ว่าอายุของมาซึ่งจะแก่กว่าและสนิทสนมกันเพียงใดก็ตาม จะไม่นิยมมัดมือให้กับผีเจ้านายเจ้าภาพ แต่จะคอยกล่าวอวยพรแทน

เวลาประมาณ 13.20 นาฬิกา เจ้าพ่อครูโมคคัลลานเดินทางมาถึงในงานพิธี เจ้าพ่อสุอิตตะเดินทางมาให้การต้อนรับถึงประตูบ้าน เนื่องจากว่าเจ้าพ่อครูโมคคัลลาน เป็นผีเจ้านายที่มีชื่อเสียงและมีบทบาทอยู่ในวงการ เป็นที่ยอมรับของผีเจ้านายอยู่หลายคน ที่สำคัญเนื่องจากว่ามีมาซึ่งซึ่งมีฐานะร่ำรวยกว่ามาซึ่งคนอื่น ๆ เป็นผู้อุปถัมป์วงดนตรีคณะเพชรพยอม และมักจะไปร่วมงานพ็อนของผีเจ้านายเกือบทุกแห่ง ที่สำคัญในงานไหว้ครูวันนี้ เจ้าพ่อครูโมคคัลลานยังรับเป็นเจ้าภาพถวายผ้าป่าร่วมกับเจ้าปู่เขาเขียวอีกด้วย หลังจากที่เจ้าพ่อครูโมคคัลลานถวายปัจจัยร่วมทำบุญผ้าป่าเสร็จแล้ว จึงมานั่งลงบนเตียงไม้สักใกล้ ๆ กับข้างพ็อน สังเกตเห็นว่า บรรดาผีเจ้านายบางองค์ต่างมารวมล้อมเอาอกเอาใจเจ้าพ่อโมคคัลลานกันเป็นพิเศษ ในขณะที่ผีเจ้านายซึ่งมีมาซึ่งเป็นคนจนอีกกลุ่มหนึ่งหลาย ๆ องค์ ไม่ค่อยให้ความสนใจสักเท่าใด ต่างทำท่าทำเดินกันอย่างสนุกสนาน อยู่บริเวณหน้าข้างพ็อนแบบไม่ค่อยจะสนใจโลกสักเท่าใดนัก และมักจะพากันซุบซิบนินทาว่าเจ้ากลุ่มที่คอยเอาอกเอาใจเข้านั้นเป็นเจ้าที่เห่อเหิมความรวย ชอบคนรวย

รู้สึกเหมือนว่าในป่าของวันนี้ จะสนุกสนานครึกครื้นกว่าช่วงเช้า ดนตรีเริ่มบรรเลงเพลงเร้าใจขึ้น มาซึ่งและผีเจ้านายต่างพากันทยอยมาร่วมงานกันอย่างคับคั่ง ทำให้ผีเจ้านายมีความหลากหลาย มีทั้งผีที่เป็นเด็ก เช่นกุมารทอง ผีคนแก่ที่เป็นเจ้าปู่เจ้าย่า ผีชนเผ่า ผีแขก ผีผู้หญิง ผีผู้ชาย ผีชนชั้นผู้ปกครอง ผีภักดิ์ริย์ นักรบ ผีเทพเจ้าฮินดู (พระศิวะ) มีผีเจ้านายอยู่องค์หนึ่งแต่งตัวดูแปลกกว่าผีเจ้านายทุกองค์ในข้างพ็อน ทำให้เป็นที่น่าสนใจของกลุ่มผีเจ้านายและแขกที่มาร่วมงาน มาซึ่งเป็นผู้หญิง แต่อ้างว่าผีเจ้านายที่มาลงเป็นพระวิษณุกรรม เมื่อมีการลงทรงจะสวมชฎาบนศีรษะแบบพระอินทร์ มีขอชาติอาวุธคล้าย ๆ ศรี สวมชุดสีขาวทั้งชุด สวมรองเท้าแบบภักดิ์ริย์ จะเดินไปมา ลูกบ้างนั่งบ้าง ทำท่าสงบเสงี่ยมในคำมพ็อน แต่ผีเจ้านายองค์นี้จะไม่มีการพ็อนเหมือนกับผีเจ้านาย

องค์อื่น ๆ เพราะถือว่าเป็นเทพชั้นสูง เพียงแต่คอยดูผีเจ้านายองค์อื่น ๆ ฟ้องกันอย่างห่าง ๆ เพียงชั่วครู่เท่านั้น คนตรีบรรเลงอย่างเร้าใจ หลังจากที่พระพิฆณกรรมออกจากร่างของม้าชีไป ก็มีผีเจ้านายอีกองค์หนึ่งมาลงร่างม้าชีต่อทันที รีบถอดขงาที่อยู่บนศรีษะออก และรีบถลาเข้าร่วมเดินในผ้ามฟ้อนอย่างรวดเร็ว เป็นที่เฮฮาของบรรดาผีเจ้านายและผู้มาร่วมงานทั้งหลาย

ในงานไหว้ครูป้างฟ้อนนี้ ผีเจ้านายที่อาวโสะจะมาร่วมงานกันหลายองค์ทีเดียว ผสมไปกับ ผีเจ้านายหน้าใหม่ ซึ่งบางคนอาจจะยังไม่คุ้นหน้าคุ้นตากันคินัก ผู้หญิงคนหนึ่งตัวสูงใหญ่กว่าม้าชีคนอื่น ๆ ในป้างฟ้อน อายุคงราว ๆ 30-40 ปี อ้างว่าเป็นเจ้าน้องกุมารทอง เดินในป้างฟ้อนทั้งวันอย่าง ไม่มีความเหน็ดเหนื่อย ปากก็เคี้ยวหมากฝรั่งไปด้วย บางครั้งก็หยอกล้อกับผีเจ้านายองค์อื่น ๆ ที่ยังไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ในขณะที่จังหวะเพลงระทึกใจ เจ้าบางองค์จะเกาะกลุ่มกันเดินร่าวไปค้าย

มีอยู่หลายกรณีที่ผีเจ้านาย ซึ่งกำลังจะจัดงานพิธีกรรมไหว้ครูใหญ่ขึ้นต่อจากงานนี้ มักจะนำบัตรเชิญพร้อมด้วยกรวยดอกไม้ รูปเทียน วางอยู่บนพาน พยายามแจกผีเจ้านายองค์อื่น ๆ ในป้างฟ้อนจนครบทุกองค์ เพื่อเรียนเชิญไปร่วมงานในป้างฟ้อนของตน ถึงแม้ว่าผีเจ้านายหลาย ๆ องค์จะไม่ใช่ที่คุ้นหน้าคุ้นตากันก็ตาม ผีเจ้านายผู้ซึ่งถูกรับเชิญในป้างฟ้อน ถึงแม้ว่าจะไม่ว่างหรือไม่มีเวลาไปร่วมในงานฟ้อนป้างนั้น หรือด้วยเหตุผลอื่น ๆ ก็จำเป็นที่จะต้องรับบัตรเชิญไว้เพราะหากปฏิเสธถือว่าเป็นการไม่ให้เกียรติกับผีเจ้านายผู้เรียนเชิญ ในกรณีผีเจ้านายผู้เรียนเชิญจะทำการเลือกเรียนเชิญเฉพาะผีเจ้านายบางองค์ในป้างฟ้อนหรือเว้นผีเจ้านายบางองค์ ก็ไม่อาจจะกระทำได้ในลักษณะอย่างโจ่งแจ้ง เพราะถือว่าเป็นการมองข้ามและเป็นการไม่ให้เกียรติ ลอบหลอผีเจ้านายผู้ซึ่งจะถูกรับเชิญได้อีกเช่นกัน

ความยุ่งเหยิงในป้างฟ้อนวันนี้ กำลังจะหมิ่นเหม่อยู่พอสมควร หากผีเจ้านายผู้เป็นเจ้าของภาพ ไม่มีความสามารถที่จะควบคุมสถานการณ์เอาไว้ได้ ช่วงเวลาประมาณ 14.00 นาฬิกากว่า ๆ ในขณะที่วงดนตรีกำลังบรรเลงเพลงอย่างเร้าใจอยู่นั้น บรรดาผีเจ้านายทั้งหลายต่างกำลังร่วมฟ้อนกันอยู่ ได้มีม้าชีคนหนึ่งเป็นชายวัยกลางคนอายุประมาณ 35-40 ปีกว่า ๆ นุ่งโสร่งแบบผ้าถุงผู้หญิงสีดำ สวมเสื้อสีเหลือง ผ้าโพกศรีษะและผ้าคาดเอวสีแดง เดินเข้ามาในผ้ามฟ้อนบริเวณด้านหน้าวงดนตรี (อ้างว่าเจ้าที่มาลงทรงเป็นเจ้าวัยรุ่นผู้ชายชอบหาเรื่องคนอื่น) ทำท่าฟ้อนกินพื้นที่ผีเจ้านายองค์อื่น ๆ ใช้มือขวาชี้ให้ผีเจ้านายองค์อื่น ๆ ที่อยู่ด้านหลังให้ถอยออกไป เพื่อให้ตนได้เดินเพียงคนเดียว มีผีเจ้านายคนหนึ่งนำลูกมะพร้าวมายื่นให้ เจ้าองค์นี้รับเอาไว้แต่สักครู่หนึ่งได้ใช้เท้าเตะลูกมะพร้าวลงกับพื้น ทำให้ผีเจ้านายองค์อื่น ๆ เกิดความไม่พอใจ แต่ก็พยายามเก็บความรู้สึกเอาไว้ จากนั้นผีเจ้านายองค์นี้ต้องการหาเรื่องอีก อยากจะฟ้อนรำกับผีเจ้านายสาว ๆ โดยหันหลังไปมองและพยายามดึงมือผีเจ้านายองค์อื่น ๆ ให้เข้ามาร่วมเดินกับตน ผีเจ้านายองค์อื่น ๆ กำลังคอยจ้องมองดูท่าทีกันอยู่

ในขณะที่กำลังจะพยายามดึงมือผีเจ้านายของค้ออื่น ๆ ให้เข้ามาเดินร่ากับตนอยู่นั้น ผีเจ้านายซึ่งมีม้าจี้ เป็นผู้หญิงอายุประมาณ 60-70 ปี เกิดความไม่พอใจ เข้ามาต่อว่าผีเจ้านายของค้อนี้ โดยบอกว่า “อย่าหาเรื่องคนอื่นเขา เดินก็เดินไปซิ อยากลองตีหรืออย่างไร ของจริงในที่นี้มีเยอะนะจะบอกให้ ผีเจ้านายของค้อนี้ยืนคูดอย่างไม่พอใจ พร้อม ๆ กับบอกว่าทำตัวแบบนี้ไม่ได้เรื่องนะ มาเมืองมนุษย์แล้วก็ต้องทำตัวให้ดี หรือว่าอยากจะกลับไปอยู่เมืองผีอย่างเก่า” จนผีเจ้านายที่ทำเรื่องไว้ต้องกล่าวคำขอโทษ เพียงชั่วครู่บรรยากาศในพิธีกรรมกลับมาก็อีกอีกเช่นเดิม ทันใดนั้นเจ้าพ่อสุวัตตะริบเข้ามาออกเจ้าที่ทำเรื่องไว้ โดยโอบกอดเดินไปมาหน้าผำพ่อน เพื่อดึงให้สถานการณ์และบรรยากาศในพิธีกรรมเริ่มกลับมาเป็นเช่นเดิมอีกครั้งหนึ่ง (ผีเจ้านายทั้งหมดลงความเห็นว่า ผีเจ้านายของค้อนี้ชื่อเจ้าหาเรื่อง)

เวลาประมาณ 15.00 นาฬิกา วงดนตรีหุคุดบรรเลงเพลงชั่วคราว เนื่องจากถึงกำหนดเวลาที่จะถวายผ้าป่าของเจ้าพ่อสุวัตตะ ผีเจ้านายบางองค์ลาออกจากร่างม้าจี้ไป เพื่อให้ม้าจี้ได้รับศีลรับพรจากพระ ในขณะที่ผีเจ้านายบางองค์ จะนั่งพักตามธรรมาศัย เมื่อถวายผ้าป่าเสร็จสิ้น วงดนตรีเริ่มบรรเลงเพลงอีกครั้งหนึ่ง จนถึงเวลา 5 โมงเย็น จึงสิ้นสุดพิธีกรรมจบลงด้วยเพลงสรรเสริญพระบารมี ม้าจี้และผีเจ้านายของค้ออื่น ๆ ที่มาร่วมงานต่างอำนวยอวยพรให้กับผีเจ้านายเจ้าภาพ

ในการประกอบพิธีกรรม ผีเจ้านายผู้ซึ่งรับขันครุเองจะมีความเป็นอิสระในการประกอบพิธีกรรมในทุกกระบวนการและขั้นตอน โดยใช้องค์ความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ตามสายครุซึ่งเป็นผู้กำหนด ดังนั้นการถือสายครุเข้าจึงไม่มีความสำคัญต่อการเกิดความกระชับแน่น และสื่อสายสัมพันธ์ถึงความเป็นชุมชนในความสำนึกของม้าจี้ประเภทนี้ที่มีต่อม้าจี้รายอื่น ๆ เพราะถือว่าสายครุหรืออำนาจสามารถเกิดขึ้นได้และมีอยู่อย่างหลากหลาย ตามตำแหน่งแห่งที่ของผีเจ้านายแต่ละองค์ ฉะนั้นการดำรงอยู่ของม้าจี้ประเภทนี้ จึงมีลักษณะของความเป็นปัจเจกค่อนข้างสูง ที่แตกต่างจากม้าจี้และผีเจ้านายที่มีสายครุ (ผีครุเดียวกันหรือศิษย์ครุเดียวกัน) เป็นเครื่องเกาะเกี่ยวสัมพันธ์ แต่อย่างไรก็ตามการผูกโยงและเชื่อมเครือข่ายรวมถึงการผสมผสานทางองค์ความรู้ ม้าจี้และผีเจ้านายประเภทนี้จะต้องนำตัวเองเข้าไปมีส่วนร่วมในเวทีของป้างพ่อนซึ่งเป็นส่วนสาธารณะให้เป็นที่รู้จักและเกิดการยอมรับของกลุ่ม ตลอดจนการปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่สมาชิกเกิดการยอมรับร่วมกัน เช่น การเข้าร่วมงานพิธีกรรมพ่อนผีร่วมกันม้าจี้และผีเจ้านายรายอื่น ๆ เป็นประจำ หรือไม่ทำตัวให้เสื่อมเสียชื่อเสียงเกียรติยศของการเป็นม้าจี้โดยถูกผู้อื่นติฉินนินทา โดยปกติม้าจี้ประเภทนี้มักจะสามารรถเชื่อมความสัมพันธ์ไปยังม้าจี้และผีเจ้านายรายอื่น ๆ ทั้งในชุมชนของลูกเลี้ยงที่มีครุ และผีเจ้านายที่รับขันครุด้วยตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การเกิดความสัมพันธ์และการเกาะเกี่ยวในการปฏิบัติของชุมชนความรู้เดียวกัน ผ่านพิธีกรรมในป้างพ่อน

11. งานประเพณีไหว้ครูท่า กรณีศึกษาที่ 3

ศิษย์เจ้าหน้อยสามลี

เจ้าปู่สินใจ เจ้ากาบแก้ว เจ้าทรงธรรม เจ้าสองเมือง เจ้าปวงคำ

-วันคว่าขันครู

ตอนเช้าเวลาประมาณ 09.30 นาฬิกา หลังจากที่ม้าขี่อาบน้ำขมิ้นส้มป่อยเสร็จ จุฑรูปจำนวน 12 ดอก เพื่อขอให้เจ้าพ่อปู่สินใจลงมาเจ้าร่างเพื่อประกอบพิธีคว่าขันครู ซึ่งปีนี้เป็นปีที่ครบกำหนดอายุเปลี่ยนขันในรอบ 3 ปีของครูบาอาจารย์ เจ้าปู่สินใจ สวมชุดสีขาวทั้งชุด ใต้ถูกประจำถือไม้เท้า หลังจากนั้นเจ้าปู่สินใจยกขันครูจากหิ้งครูลงมาไว้ด้านล่าง ตามด้วยขันครู ขันช้าย ขันขวา ขันสิบสองหอ ขันเชิญ ขันย่ำม้า เรียงรายกันไป ต่อมาจึงหยิบแจกัน เทียนเงิน เทียนทอง รูปปั้นกุมารทอง ฉัตรเงินฉัตรทองจากหิ้งครูลงมาวางไว้ด้านล่าง โดยมีตั้งเจ้าเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ เจ้าปู่สินใจนำธาดไม้ไผ่ (ตั้ง) ซึ่งม้าขี่ได้จัดเตรียมไว้ก่อนล่วงหน้า มาวางไว้ตรงกลางขันครู พร้อม ๆ กับยกขันครู 108 วางคว่ำลงไปบนธาดไม้ ตามด้วยขัน 12 หอ ขันช้าย ขันขวา จากนั้นเจ้าปู่สินใจจึงลาออกจากร่างม้าขี่ไป

ม้าขี่และตั้งเจ้าช่วยกันปิดกวาด ทำความสะอาด รื้อวัสดุที่ใช้เป็นเครื่องประกอบในพิธีขันครูบางอย่างเก็บไว้ เช่น สตางค์แดง เหล้าขาว เบียร์หอย สำหรับวัสดุที่เหลือใช้และใช้การไม่ได้ จะไม่นำไปเผาหรือทิ้งเสียราคา แต่จะนำไปวางไว้บริเวณโคนต้นไม้ซึ่งปราศจากสิ่งรบกวน เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดความร่มเย็น จากนั้นม้าขี่จะทำขันครู 24 เป็นขันสำรองตั้งไว้บนหิ้งครู พร้อม ๆ กับประพรมน้ำขมิ้นส้มป่อยไปครั้งหนึ่ง

-วันเตรียมการ (ตกแต่งดา)

วันนี้ม้าขี่ลูกศิษย์เดียวกันและชาวบ้าน รวมกันราว ๆ 10 คน ต่างมาช่วยกันจัดเตรียมและ ตกแต่งขันครูในช่วงเช้า บางคนก็ทำกรวยดอกไม้ บางคนก็ทำเทียนเงินเทียนทอง เปลี่ยนแจกันดอกไม้อีกและช่วยกัน “กุมขัน” (ประกอบขันครู) จนเสร็จในช่วงเช้า ในตอนบ่ายม้าขี่เป็นผู้จัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ในการประกอบพิธีกรรมไหว้ครู เช่น มะพร้าว หัวหมู ไก่ ผลไม้ ถั่วฝักยาว ข้าวเปลือก ข้าวสาร ปลาแห้ง มาจัดเตรียมไว้ต่อหน้าหิ้งครู

เวลาประมาณ 20.00 นาฬิกา บรรดาม้าขี่และชาวบ้านส่วนหนึ่ง มารวมตัวกันที่บ้านของม้าขี่เจ้าภาพประมาณ 20 คน เพื่อฟังเทศก์ 1 ถมภ์ ในการอุทิศให้กับครูบาอาจารย์และผีเจ้านาย หลัง

จากนั้นมัจฉีซึ่งเป็นครูเก่า ได้ัญเชิญเจ้าหน้อยสามสีมาลงร่าง เพื่อตรวจขันครุว่ามีข้อบกพร่องหรือไม่ หลังจากนั้น เจ้าหน้อยสามสีตรวจขันครุใหญ่(ขัน 108) พบว่ามีกรวย 2-3 กรวยที่ไม่สมบูรณ์ จึงถอดออกให้มัจฉีลูกเลี้ยงคนหนึ่ง จัดทำและเปลี่ยนใหม่ หลังจากนั้นตรวจขันสิบสองหอ ขันซ้ายและขันขวา ในขณะที่เจ้าหน้อยสามสีตรวจขันครุอยู่นั้น บรรดามัจฉีและลูกเลี้ยงที่มาเฝ้าดูต่างนั่งจ้องมองอย่างเงียบ ๆ เมื่อเจ้าหน้อยสามสีตรวจขันครุเสร็จเรียบร้อยจึงหันหน้ามาพูดคุยกับลูกเลี้ยงและชาวบ้าน บางคนขอให้เจ้าหน้อยสามสีดูควงให้ มัจฉีที่ไม่ได้เป็นลูกเลี้ยงเจ้าหน้อยบางคน มีโอกาสได้พูดคุยซักถามเรื่องความถูกต้อง การจัดขันครุของตนเองกับเจ้าหน้อยสามสีอีกด้วย เวทีค้ำคีนนี้ไม่เพียงแต่เป็นที่รวมการพบปะสังสรรค์ของมัจฉีลูกเลี้ยงครุเดียวกันเท่านั้น แต่ยังเป็นการพบปะของมัจฉีศิษย์ต่างครุ กับเจ้าหน้อยสามสีอีกด้วย ซึ่งมัจฉีลูกเลี้ยงและมัจฉีบางคนที่มีปัญหาอาจจะมาขอคำแนะนำ ปรึกษาเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตัวของการเป็นมัจฉีจากเจ้าหน้อยสามสี จะสังเกตเห็นว่ามัจฉีบางคนจะมีการเชิญผีเจ้านายของตนมาลงเพื่อพบปะพูดคุยกับผีเจ้านายของค้ออื่น ๆ ทำให้มัจฉีบางคนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างมัจฉีด้วยกันเองและผีเจ้านายศิษย์เดียวกัน

ด้านล่างของตัวบ้านมัจฉีและชาวบ้านส่วนหนึ่งต่างกำลังช่วยกันจัดเตรียมอาหารว่างและปิ้งไก่เพื่อใช้เลี้ยงครุในวันรุ่งขึ้น

-วันประกอบพิธีกรรม (วันไหว้ครุ)

หิ้งครุถูกตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงาม ฝาผนังบนหิ้งครุตกแต่งด้วยภาพของพระพุทธรเจ้า ด้านล่างหิ้งครุทางซ้ายมือ จัดวางด้วยโต๊ะหมู่บูชาพระ ส่วนทางด้านขวามือเป็นโต๊ะวางขันครุ (ขันประกอบเช่น ขันเชิญ ขันย่ำม้า ขันสาม ขันห้า) ด้านล่างของหิ้งครุตรงหน้าโต๊ะหมู่บูชาพระเป็นที่วางของขันครุใหญ่ ประกอบไปด้วยขันซ้าย ขันขวา ขันสิบสองหอ ขันสาม ขันห้า ขันย่ำม้า และขันเชิญ ไกล ๆ ขันครุใหญ่ มีเหล้าขาวและเหล้าแดงวางอยู่ 1 ขวด มีคาบพิงอยู่หน้าขันครุใหญ่ ปลายคาบพิงขึ้นด้านบนจำนวน 2 คู่ หอก 1 ค้ำปลายหอกวางอยู่บนขันครุ ริมฝาผนังทางด้านทิศใต้มีกรวยและอุปกรณ์ในพิธีวางอยู่ เช่น กล้วย อ้อย มะพร้าว ดอกตาล ข้าวเปลือก ข้าวสาร ผลไม้ ของหวาน ไก่และหัวหมู จัดเรียงรายกันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

เวลาประมาณ 06.00 นาฬิกา พ่อหนานซึ่งเป็นมัจฉีเช่นกัน ได้จัดทำพิธีขึ้นทั่วทั้งสี่บูชาพระแม่ธรณีเจ้าที่ จากนั้นนำควัก (กระทง) จำนวน 4 ชิ้น ไปวางไว้ยังบริเวณสี่ทิศของบ้าน อีก 1 ควักนำมาวางไว้ลานหน้าบ้าน พร้อม ๆ กับท่องมนต์คาถา มัจฉีเจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย

เวลาประมาณ 09.00 นาฬิกา ไกล้วเวลาในการประกอบพิธีกรรม มัจฉีเจ้าภาพและมัจฉีลูกเลี้ยงประมาณ 7-10 คนต่างพากันอัญเชิญผีเจ้านายของตนมาลงร่าง ตรงหน้าขันครุ ของถวายถูกจัดเตรียมโดยนำมาเรียงรายไว้มีรูปจุดปักอยู่อย่างละ 1 ดอก มีการเปิดเพลงเพลงแห่งผืนผืนเจ้านายคลอ

ไปด้วยตลอดระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม เจ้าหน้อยสามสี่ซึ่งเป็นครูเก่า เดินมานั่งตรงกลาง ชั้นครูพร้อม ๆ กับพนมมือหลับตา ท่องมนต์คาถาเรียกครู เจ้าองค์อื่น ๆ ต่างยืนจ้องมองดูเพื่อเตรียมตัวช่วยเหลืออยู่ทางด้านหลัง จากนั้นเจ้าหน้อยสามสี่นำน้ำมันสั้มป่อยมาประพรมไปยังบนหิ้งครู และบนชั้นครูจนครบทุกชั้นและของถวายจนทั่วทั้งหมด จึงหยิบคาบจากหน้าชั้นครูขึ้นมาจำนวน 1 คู่ ถือไว้ทั้งด้านซ้ายและด้านขวา พร้อม ๆ กับนำปลายมีดคาบแต่ละลงไปยังของถวายพร้อม ๆ กับวัตถุที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมจนครบทุกชั้น จากนั้นจึงนำมาปักไว้ตรงบริเวณกลางชั้นครูในลักษณะแยกคาบออกจากกันทางด้านซ้ายและด้านขวา ให้หันออกไปทางด้านข้างๆ ชั้นครู จากนั้นผีเจ้านายที่มาร่วมต่างพากันยกของถวายส่งต่อๆ กัน ไปเพื่อนำไปแจกจ่ายให้กับแขกที่มาร่วมงาน

เจ้าหน้อยสามสี่ ได้ลาออกจากร่างของม้าจีไป จากนั้นเจ้าพ่อครูบ้านสตีมาลงร่างต่อจากเจ้าหน้อยสามสี่ทันที โดยสวมชุดสีขาวทั้งชุด นั่งคุกเข่าลงตรงกลางชั้นครู ทำท่าก้มลงไปโบหน้าแต่ละลงตรงกลางชั้นครูพร้อม ๆ กับหยิบเหล้าขาว รดลงไปในบนศรีษะครึ่งขวด และหยิบเหล้าแดงรดลงไปที่อีกครึ่งขวด ตามด้วยการจินตนาหมอม จากนั้นเจ้าพ่อครูบ้านสตีลุกขึ้นยืน โดยให้เจ้ากาบแก้ว ผีเจ้านายผู้เป็นเจ้าภาพเข้ามานั่งต่อจากพ่อครูเก่า เจ้ากาบแก้วก้มกราบไปที่ชั้นครู 3 ครั้ง พร้อม ๆ กับใช้โบหน้าแต่ละลงไปยังกลางชั้นครูมือทั้งสองข้างคว่ำลงแตะชั้นครูในระดับโบหน้า เจ้าพ่อครูบ้านสตีนำคาบที่เหลืออีก 1 คู่มาวางไขว้กันไว้กลางหลังของเจ้ากาบแก้ว พร้อมกับนำน้ำมันสั้มป่อยประพรมลงไป จากนั้นจึงนำขันสิบสองหอมวางไว้บนคาบอีกทีหนึ่งท่องมนต์คาถาเรียกครูตักพัก จึงวางขัน 12 หอไว้ที่เดิม หยิบคาบออกมาจากหลังของเจ้ากาบแก้วส่งให้กับเจ้าปู่พรมปัญญาถือไว้ เจ้ากาบแก้วเปลี่ยนจากท่าหมอบมาเป็นทำนั่งตัวตรงทันที เจ้าพ่อครูบ้านสตี เจ้าปู่หอมกมุงเมือง เจ้าน้องธนูทอง เจ้าจ้องกันคำ เจ้าพ่อคำแสน เจ้าพ่อข้อมือเหล็ก ต่างพากันช่วยยกชั้นครู 108 คร่อมลงบนศรีษะของเจ้ากาบแก้ว ตักพักหนึ่งจากนั้นก็ช่วยกันยกชั้นครูขึ้นไว้บนหิ้งครู ตามด้วยขัน 12 หอ ขันซ้าย ขันขวา ขันเชิญ ขันสาม ขันห้า ขันยี่มัว แจกกันดอกไม้ เทียนเงินเทียนทอง ต้นโพธิ์เงิน โพธิ์ทอง เจ้าแต่ละคนต่างช่วยกันคนละไม้ละมือ เจ้าพ่อครูบ้านสตีประพรมน้ำมันสั้มป่อยขึ้นไปยังบนหิ้งครูจนทั่ว จากนั้นเจ้าแต่ละองค์ต่างมีดมือพร้อม ๆ กับร่วมอวยพรให้เจ้ากาบแก้ว เจ้าพ่อครูบ้านสตี เจ้ากาบแก้ว และเจ้ารุ่นพี่ที่ถูกเชิญมาร่วมยกชั้นครู ต่างพากันตั้งวงสนทนา สังเกตพบว่าผีเจ้านายแต่ละองค์จะพากันสูบบุหรี่ซีโย ทานเมี่ยง หมาก ตามไปด้วย เป็นการเฉลิมฉลองงานพิธีกรรมในครั้งนี้ ตักพักหนึ่งเจ้าแต่ละองค์ต่างทยอยกันลาออกจากร่างม้าจีไป เป็นการเสร็จสิ้นพิธีกรรม

กรณีศึกษาที่ 4

เจ้าพ่อคำสิงห์ เจ้าคำแสน เจ้าพ่อวรวงศ์ เจ้าคำหล้า เจ้าแสนเมืองมา

-วันคว่ำขันครู (เรือขันธ์)

ช่วงเวลาใกล้เที่ยงวัน หลังจากที่ม้าขี่เลี้ยงครูผีเจ้านายในช่วงเช้ามืดก่อนที่จะมีการคว่ำขันครู ได้จุดธูปบอกกล่าวแก่ครูผีเจ้านาย เพื่อขออนุญาตทำการคว่ำขันครู ม้าขี้นำพานขึ้นมา 1 ใบในพานประกอบด้วยน้ำมันส้มป่อย ข้าวดอกคอกไม้ จากนั้นม้าขี่จะยืนตรงหน้าหิ้งครู ยกขันครูขึ้นตรงบริเวณหน้าผาก ม้าขี่หลับตาท่องมนต์คาถาชั่วครู่ จึงนำพานขึ้นวางไว้บนหิ้งครู จากนั้นม้าขี่เป็นผู้ยกขันครูออกจากหิ้งครูด้วยตัวเองทั้งหมด เริ่มจากขันครูใหญ่ 108 จำนวนสองชั้น ขันสิบสองหอ ขันครู 58 ซึ่งเป็นขันขอนกระด้าง แจกันดอกไม้ ต้นเงินต้นทองลงมาวางไว้ด้านล่าง ซึ่งมีตั้งเข้าและลูกเลี้ยงอีก 1 คนเป็นผู้คอยดูแลช่วยเหลือ ม้าขี่เป็นผู้เริ่มทำการเรือขันธ์ด้วยตนเอง โดยเลือกวัสดุที่ยังสมบูรณ์ไว้ใช้ต่อไป เช่น ดาบ เงิน เบี้ย เหล้าขาว ส่วนที่เหลือจะนำไปทิ้งไว้ตามโคนต้นไม้ใหญ่ นอกบ้านที่ไม่ค่อยมีใครเข้าไปยุ่งย่ำรบกวน

-วันตกแตงดา (วันเตรียมการ)

ลูกเลี้ยงของเจ้าคำแสน บรรดาเครือญาติของม้าขี่ประมาณ 30 คน มาร่วมกันจัดเตรียมงานและช่วยเหลือม้าขี่ทั้งวัน ในช่วงเช้าบรรดาคนเฒ่าคนแก่จะจัดเตรียมสะดวกและเครื่องสืบชะตา ทำตาแสงผืนเทียน ทำกรวยดอกไม้ รูปเทียน จัดทำกระทง (ควัก เครื่องสะดวก) และสังฆทานเพื่อถวายพระสงฆ์ ผู้หญิงอีกกลุ่มหนึ่งจัดเตรียมอาหารกลางวันไว้เลี้ยงแขกที่มาร่วมงานในตอนกลางวัน วันนี้ม้าขี่ที่สนิทกันคนหนึ่ง ที่มีความชำนาญในการจัดเตรียมงาน ได้มาช่วยงานอีกแรงหนึ่งด้วยการให้การดำเนินการเป็นไปอย่างรวดเร็ว ส่วนหนึ่งบรรดาวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ม้าขี่ได้จัดเตรียมมาก่อนล่วงหน้าแล้วหลายวัน เวลาประมาณ 15.00 นาฬิกา ทุกสิ่งทุกอย่างจึงเสร็จสมบูรณ์ จะสังเกตพบว่าภายหลังจากที่ทุกคนกลับบ้านหมดแล้ว เหลือเพียงม้าขี่ที่มาช่วยงานและญาติประมาณ 2-3 คน ม้าขี่ผู้เป็นเจ้าภาพจะทำการตกแตงและประกอบขันครูด้วยตนเองทั้งหมด ตามระเบียบขั้นตอนและวิธีการของครู ซึ่งในขณะที่ประกอบขันครูอยู่นั้นหากม้าขี่ทำผิดขั้นตอน ผีเจ้านายจะบอกโดยผ่านจิตม้าขี่เพื่อให้ถูกต้องและสมบูรณ์

ในช่วงตอนกลางคืน ม้าขี่ซึ่งมาช่วยงาน บรรดาญาติและลูกเลี้ยง จะพากันมาประกอบขุ่มสืบชะตา โดยจัดทำขุ่มไว้ตรงหน้าหิ้งครูภายในตัวบ้าน ซึ่งในพิธีกรรมนี้จะจัดพิธีกรรมสืบชะตา

อายุของม้าชีร่วมด้วย เพราะผีเจ้านายถือครุขอนกระด้างจะเป็นการต่ออายุของม้าชีและอายุของครุให้ช่วยเหลือลูกเลี้ยงได้นานขึ้น

-วันประกอบพิธีกรรม (วันไหว้ครุ)

ในช่วงเช้าเวลาประมาณ 05.30 นาฬิกา ม้าชีได้เชิญพ่อหนาน (ผู้ซึ่งเคยบวชเป็นพระมาก่อนและมีความชำนาญในพิธีกรรมในชุมชน) มาทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ ณ บริเวณหอเข้าที่หน้าบ้าน ส่วนบริเวณรั้วด้านนอกหน้าบ้าน ม้าชีกำลังทำพิธีเลี้ยงขันข้าว (เครื่องเซ่น) ผีเจ้าแม่สองนาง ซึ่งอาศัยอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่ง จุฑรูปบอกกล่าว 1 คอก เพื่อให้ท่านได้รับรู้และมารับเอาของเครื่องเซ่นที่ตรงหน้าบ้าน จากนั้นม้าชีจุฑรูป 1 คอก ท่องมนต์คาถา นำไปปักไว้บนตัวไก่ซึ่งต้มสุกแล้ว 1 ตัว เหล้าขาว 1 ขวด ข้าวเหนียว 1 ถ้วย น้ำ 1 แก้ว พร้อม ๆ กับอธิษฐานบอกให้ผีที่เร่ร่อนมารับเครื่องสังเวยเสร็จแล้วจึงวางไว้ยังโต๊ะบริเวณด้านนอกรั้วของประตูทางเข้าหน้าบ้าน

บริเวณภายในตัวบ้านของม้าชี ชันครุและอุปกรณ์ต่าง ๆ เครื่องเซ่นถูกจัดเตรียมไว้แล้วอย่างดี หิ้งครุถูกประดับประดาตกแต่งอย่างสวยงาม ด้านล่างมีชันครุจำนวน 3 ชันจัดเรียงรายกันไว้ในจำนวนนี้มีชันครุอยู่เพียงชันเดียวที่มีตบ 1 คู่ปักไว้ตรงกลางชัน ด้านข้างฝาผนังทางทิศเหนือ มีต้นกล้วย อ้อย ลูกมะพร้าว ข้าวเปลือก ข้าวสาร วางอย่างพร้อมสรรพ ส่วนทางด้านขวามือมีเครื่องสังเวย เช่น ไก่ เหล้า เบียร์ ของหวาน ผลไม้ อีกหลายอย่าง จัดวางอยู่ ส่วนทางด้านล่างของหิ้งครุม้าชีได้ติดรูปของครุบาศรีวิชัยเอาไว้และเป็นที่ลงประทับของเจ้าพ่อเพื่อช่วยเหลือลูกเลี้ยงประจำวัน

ลูกเลี้ยงที่มาร่วมงานและม้าชีอีก 2 คน ซึ่งถูกรับเชิญต่างก็ทยอยเข้ามาในบ้านของม้าชีเวลาประมาณ 06.50 นาฬิกา ม้าชีผู้เป็นเจ้าภาพได้อัญเชิญเจ้าพ่อคำแสนให้มาลงร่างเพื่อประกอบพิธีกรรม ส่วนเจ้าพ่อปู่หมอกแก้วมุงเมืองและเจ้าพ่อบุญถือ เป็นผีเจ้านายที่ม้าชีได้เรียนเชิญมาเพื่อช่วยยกชันครุในครั้งนี้ด้วย ลูกเลี้ยงของเจ้าพ่อคำแสนประมาณ 7-10 คน ต่างพากันคอยสังเกตการณ์ด้านนอกของตัวบ้านและริมฝาผนังด้านในบ้านอย่างเงียบ ๆ สังเกตพบว่าในการไหว้ครุวันนี้จะไม่มีการเปิดเพลงบรรเลงเลย หลังจากนั้นเจ้าคำแสนนำน้ำขมิ้นส้มป่อยประพรมไปยังบนหิ้งครุและชันครุที่อยู่ด้านล่างจนครบทุกชัน พร้อม ๆ กับท่องมนต์คาถาร่วมไปด้วย จากนั้นจึงก้มหยิบชันครุขึ้นมา เจ้าพ่อบุญถือและเจ้าปู่หมอกแก้วมุงเมือง เข้ามาช่วยถือชันครุไว้ตรงบริเวณระดับหน้าอก จากนั้นเจ้าพ่อคำแสนท่องคาถาร่วมกับเป่าเสกไปที่ชันครุ 3 ครั้งพร้อม ๆ กับนำชันครุมาคร่อมลงบนเหนือศีรษะสักครู่ ผีเจ้านายทั้งสามองค์จึงช่วยกันยกชันครุไว้บนหิ้งและทำเช่นนี้กับชันครุที่เหลืออีกสองชัน เมื่อยกชันครุขึ้นหิ้งเสร็จเรียบร้อย เจ้าคำแสนหันกลับมายืนอยู่ตรงบริเวณหน้าหิ้งครุยกมือทั้งสองข้างขึ้นทำท่าห้ามไว้ พร้อม ๆ กับท่องมนต์คาถาเสกเป่าลง ไปบริเวณด้านหน้าหิ้งครุจำนวน 3

ครั้ง เจ้าพ่อคำแสนทำท่าแกว่งมือไปมาเหมือนกับว่าจะเป็นการปิดอำนาจของขันครุเอาไว้ให้ทรงพลัง

เจ้าพ่อคำแสนออกจากร่างของม้าขี่ไป เจ้าพ่อคำสิงห์มาเข้าร่างของม้าขี่อีกครั้งหนึ่ง โดยสวมชุดสีฟ้าทั้งชุด จากนั้นใช้มือทั้งสองข้างเข้าไปแตะขันครุแต่ละชั้น ซึ่งวางอยู่บนหิ้งครุพร้อม ๆ กับท่องมนต์คาถาตามไปด้วย เมื่อทำเช่นนี้จับจึงลงมายืนอยู่ตรงกลางหิ้งครุ ยกมือขวาขึ้นเหนือศรีษะ (ทำท่าห้าม) ท่องคาถาเป็นการแผ่อำนาจให้กับขันครุ พร้อม ๆ กับแกว่งมือไปมาจำนวน 3 รอบ จากนั้นเจ้าพ่อคำสิงห์ เจ้าพ่อบุญถือ เจ้าปู่หมอกแก้วมุงเมืองช่วยกันยกแจกัน ต้นเงินต้นทอง โปรีเงิน โปรีทอง รูปปั้นกุมารทอง เสด็จพ่อ ร.5 ขึ้นไว้บนหิ้ง ปิดท้ายด้วยการที่เจ้าพ่อคำสิงห์ประพรมน้ำขมิ้นส้มป่อยขึ้นไปยังบนขันครุอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นเจ้าพ่อนำดาบมา 1 คู่ โดยนำดาบไขว้กัน และไปที่ศรีษะลูกเลี้ยงแต่ละคนประมาณ 5 คนพร้อมท่องมนต์คาถาจึงนำดาบมาเก็บไว้ที่เดิม จากนั้นเจ้าพ่อคำสิงห์นำน้ำขมิ้นส้มป่อยประพรมไปยังลูกเลี้ยงแต่ละคน พร้อม ๆ กับแจกวัตถุมงคลเพื่อเป็นเมตตามหานิยมที่เจ้าพ่อคำแสนปลุกเสกในขณะประกอบพิธีขึ้นครุ ให้กับลูกเลี้ยงทุกคน หลังจากนั้นผีเจ้านายทั้งสามองค์จึงลาจากม้าขี่ไป ขึ้นคอนสุดท้ายม้าขี่ผู้ซึ่งเป็นเจ้าภาพจะเป็นผู้ถวายเครื่องเช่น โดยการจุกธูปปักไว้ตรงกลางเครื่องเช่นแต่ละอย่างจำนวน 1 ดอก ม้าขี่จะกล่าวคำพรณนาให้ครุและผีเจ้านายมารับของถวาย ถือเป็นการเสร็จสิ้นพิธีกรรมไหว้ครุในช่วงเช้า

เวลาประมาณ 09.30 นาฬิกา เมื่อพระสงฆ์จำนวน 5 รูปมาถึงบ้านของม้าขี่ จึงเริ่มพิธีกรรมเจริญพระพุทธมนต์และสืบทอดต่ออายุของม้าขี่อีกทีหนึ่ง โดยผู้เป็นม้าขี่เจ้าภาพพร้อมด้วยครอบครัวจะพากันนั่งอยู่ในซุ้มสืบทอด ส่วนลูกเลี้ยงและเครือญาติประมาณ 30 กว่าคนจะนั่งอยู่รอบนอกออกไป ระหว่างประกอบพิธีทุกคนจะนำค้ายสายสิญจน์ซึ่งโยงมาจากค้ายตาแสงด้านบนมาผูกมัดไว้ที่ศรีษะด้วย เมื่อพระประกอบพิธีกรรมสืบทอดเสร็จสิ้น จึงร่วมกันเลี้ยงเพลและร่วมกันรับประทานอาหารกลางวัน เป็นการเฉลิมฉลองระหว่างม้าขี่ เครือญาติ และลูกเลี้ยง ถือว่าเป็นการสิ้นสุดพิธีกรรมอย่างสมบูรณ์

12. พิธีสายครุถือสัมพันธแห่งชุมชน

จะเห็นว่าหากมีการจัดงานไหว้ครุในกลุ่มม้าขี่ผู้เป็นลูกศิษย์หรือม้าขี่ลูกเลี้ยงในกลุ่มสายสกุลครุเดียวกัน ม้าขี่ผู้เป็นเจ้าภาพจะได้รับความช่วยเหลือและร่วมมือจากม้าขี่ที่ถือผีครุเดียวกัน ซึ่งสามารถจัดงานพิธีใหญ่ ๆ ให้เกิดผลสำเร็จและบรรลุเป้าหมายไปได้ด้วยความร่วมแรงร่วมใจ ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะในวันจัดเตรียมงานเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว การจัดเตรียมงานหรือในวันพิธี ม้าขี่โดยเฉพาะในกลุ่มที่ถือผีครุเดียวกันนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องเข้าไปร่วมงาน เนื่องจากว่าหากละเลยม้าขี่จะเกิดความไม่สบาย เจ็บป่วยเนื่องจากการลงโทษของครุ อำนาจของครุจึง

เป็นศูนย์รวมชุมชนของมัจฉีครูเดียวกัน ซึ่งเป็นทั้งเครื่องมือและกลไกคอยจัดวางระบบความสัมพันธ์ของมัจฉีไว้อย่างมีการลงตัว อันยังผลให้มีการเชื่อมโยงร้อยรัด เป็นเครือข่าย ที่จะเกิดพลังอำนาจ ความร่วมไม้ร่วมมือ ตลอดจนการช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพากันต่อไป

การแตกของชุมชน ความขัดแย้ง พฤติกรรมการปฏิบัติของมัจฉีนอกรัตนกรอย เหมือนหนึ่งเป็นการแตกแยกของอำนาจศึครู แนวคิดเกี่ยวกับการทำกรวยดอกไม้ รูปเทียนที่ห้ามใช้ใบทองแตก เป็นกฎเกณฑ์และชุดองค์ความรู้ในสายสกุล เหมือนเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่า ชุมชนสายสกุลครูนี้จะหมักพลังอำนาจลงด้วยความแตกสลาย ขาดความร่วมมือจากมัจฉีผู้เป็นลูกเลี้ยง หรือพฤติกรรมที่แหวกแนวไปจากบรรทัดฐานที่กำหนดไว้ ซึ่งจะกลายเป็นเสมือนกรอบกำหนดพฤติกรรมของมัจฉีที่มีความสัมพันธ์ต่อศึครูนั่นเอง การหลอมรวมและยอมรับอำนาจของครูสะท้อนจากสัญลักษณ์และกระบวนการทำกรวยดอกไม้ รูปเทียน ที่จะนิยมพับเข้ามาด้านในตัวของมัจฉี เป็นการช่วยตอกย้ำความสำนึกในชุมชนแห่งนี้ ด้วยการยอมรับพลังและองค์อำนาจแห่งครู ที่ไม่ได้แยกออกจากตัวของมัจฉีเป็นส่วนเป็นเลี้ยว แต่มีความสัมพันธ์และยึดโยงต่อกันเป็นเครือข่ายในสายสกุลครูเดียวกัน ดังนั้นพฤติกรรมของมัจฉีลูกเลี้ยงรายใดไม่เหมาะสม หรือมัจฉีผู้เป็นลูกเลี้ยงรายใดตายอย่างกระทันหัน จะยังส่งผลกระทบต่อความอยู่สุขสบายของมัจฉีรายอื่น ๆ ในสายสกุลครูเดียวกันอีกด้วย

ในวันจัดเตรียมงาน จึงถือว่าเป็นวันสำคัญอีกวันหนึ่ง เพราะอำนาจของศึครูจะมีพลังและมีความศักดิ์สิทธิ์ ย่อมมาจากแรงบันดาลใจในการมีส่วนร่วมของมัจฉีร่วมครูเดียวกัน กรวยในขันครูแต่ละอันจึงไม่ได้เป็นแค่เพียงสัญลักษณ์ของการหลอมรวมเอาความศักดิ์สิทธิ์แต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงชีวิตของมัจฉีศิษย์ร่วมครูสายสกุลเดียวกันอีกด้วย และเนื่องด้วยความสัมพันธ์เกาะเกี่ยวที่แนบแน่นต่อกันเช่นนี้ จึงเกิดพลังอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของศึครูตลอดจนความมั่นคงของขันครูที่จะมีอยู่อย่างต่อเนื่องสัมพันธ์ต่อกันจึงจะเกิดพลังอำนาจได้

อย่างไรก็ตามพฤติกรรมแห่งการปฏิบัติภายในชุมชนของมัจฉี และการยอมรับแห่งองค์อำนาจดังกล่าว ยังจะถูกตรวจสอบและถูกควบคุมโดยครู ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจรูปแบบหนึ่งระหว่างครูกับลูกศิษย์ โดยสะท้อนถึงจารีตของ "การตรวจขันครู" ของศิเจ้าชายที่เป็นครูเก่าในขณะเดียวกันพร้อม ๆ ไปด้วยการถ่ายทอดและการสื่อสารทางภาษา ต่อมัจฉีและศิเจ้าชายผู้เป็นลูกเลี้ยง เป็นการแสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจความรู้ของครูถ่ายทอดไปยังผู้เป็นลูกเลี้ยง ที่จะต้องถูกเรียนรู้ โดยเฉพาะในรายผู้เป็นลูกเลี้ยงคนใหม่ เช่น กรณีของการตั้งสอนตักเตือนพฤติกรรมความประพฤติของศิเจ้าชาย เวทีของชุมชนมัจฉี จึงเป็นเวทีทั้งของการหลอมรวมอำนาจและเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน ระหว่างมัจฉี และศิเจ้าชาย ผู้ที่มีความรู้และความชำนาญการกับมัจฉีผู้ที่ยังขาดประสบการณ์และการเรียนรู้

13. ขั้นตอนการสถาปนาทางอำนาจ

ในทัศนะและแนวความคิดของมัจฉีแล้ว พบว่า การขึ้นขั้นครุในแต่ละครั้งจะเกิดความเป็นศิริมงคลและความอยู่สุขสบายกับมัจฉี สัญลักษณ์และสิ่งของที่นำมาใช้เป็นส่วนประกอบของขั้นครุและพิธีกรรม จะสื่อถึงความหมายของความอุดมสมบูรณ์ และพลังแห่งการสืบทอดชีวิตดังที่กล่าวมาแล้ว ในบทที่สามอำนาจและพลังแห่งสัญลักษณ์จะก่อเกิดขึ้นได้ด้วยการเชื่อมโยงกับองค์ประกอบส่วนอื่น ๆ บนขั้นครุไปด้วยกันอย่างผสมกลมกลืน โดยเฉพาะผสมผสานและนำองค์ความรู้พื้นฐานในหลักความเชื่อทางพุทธศาสนา ศี พราหมณ์ มาเป็นองค์ประกอบของพลังอำนาจ ในขณะที่เดียวกันอำนาจจึงจะเกิดขึ้นก็ด้วยการช่วยเหลือและปฏิบัติการของสมาชิกในชุมชนร่วมกัน ตามพิธีกรรมที่เรียกว่า “การคุ้มขั้นครุ” ฉะนั้นอำนาจของขั้นครุจึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างลอย ๆ ในตัวของมันเอง หากแต่เกิดจากการสถาปนาและสร้างขึ้นมาของกลุ่มศิษยานุศิษย์ร่วมครุเดียวกัน อย่างมีความพร้อมเพรียงในรูปการจิตสำนึกด้วยแรงศรัทธา อำนาจของขั้นครุจะยืนหยัดอยู่ได้ก็ด้วยการช่วยเหลือกัน โอบอุ้มเชิษฐ

ขั้นตอนและพิธีกรรมต่างๆ แสดงถึงองค์ความรู้ของครุ ที่ถูกสถาปนาขึ้นบนฐานคิดของการหลอมรวมเป็นชุมชนปฏิบัติในกลุ่มศิษย์เดียวกันที่จะเป็น ไปตามจังหวะก้าวและขั้นตอนอย่างมีความถูกต้อง โดยการควบคุมของศิษีเจ้านายครุเก้ายอดระยะเวลาของการประกอบพิธีกรรม ในขณะที่ที่ศิษีเจ้านายที่รับขั้นครุด้วยตนเององค์อำนาจจะเกิดจากการใช้ความรู้ของครุและการเชื่อมกับอำนาจในปางเพื่อนที่จะสัมพันธ์ต่อพลังของครุ

14. ป้างเพื่อนเวทีแห่งความเท่าเทียมในสิทธิ์และการสร้างพลังอำนาจที่หลากหลาย

สถานการณ์ช่วงระหว่างประกอบพิธีกรรมเพื่อนศิษีเจ้านาย เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตในเชิงอุดมคติที่ทุกคนถูกปลดปล่อยออกจากพันธนาการให้เป็นอิสระจากวิถีชีวิตในยามปกติ ทุกคนจะมีสิทธิ์ในท่วงที่ต่าง ๆ อย่างปราศจากกฎเกณฑ์และเงื่อนไขข้อบังคับใด ๆ ทั้งการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือศิษีประเภทต่างๆ และท่วงท่าจังหวะเพื่อน หรือพฤติกรรมอื่น ๆ ที่ไม่เป็นการคุกคาม ถ้อยแถลงต่อการล้มเลิกทางพิธีกรรม การเข้าทรงในผ่านเพื่อนสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งแห่งที่ สถานภาพของความเท่าเทียมกันในสิทธิ์และศักดิ์ศรี(ถึงแม้ว่าด้านหนึ่งจะมีความแตกต่างกันทางชนชั้นและอำนาจ) เช่น ศิษีเจ้านายที่เป็นเพศหญิง เพศชาย ศิษีเด็ก คนแก่ วัยรุ่นหรือวัยกลางคน เทพเจ้าหรืออาจจะเป็นผีร้าย ซึ่งสามารถจะมาหลอมรวมเข้าเป็นชุมชนแห่งนี้ได้ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือแม้แต่ศิษีชาติพันธุ์ เช่น ศิษีชนเผ่าชาวเขา ศิษีแขกอินเดีย ซึ่งมีความหลากหลายของอำนาจสะท้อนว่าอำนาจแต่ละแห่งซึ่งมีอยู่อย่างกระจุกกระจายหลากหลาย จะมีพลังเมื่อถูกหล่อหลอมเกาะเกี่ยวกันอยู่ในชุดของความรู้และอยู่ในชุมชนการปฏิบัติเดียวกันนั่นเอง

15. ป้างพ็อนเวทึแห่งอำนาจและบารมี

อุดมคติของการจัดงานประเพณีพ็อนผึเจ้านายหรือป้างพ็อน ในพิธีกรรมไหว้ครุใหญ่ประจำปี พบว่าเป็นชุมชนของการปฏิบัติเพื่อที่จะสร้างอำนาจและบารมีร่วมกันระหว่างมัจฉีและผึเจ้านาย โดยมีเป้าหมายไปที่การเสริมพลังบารมีของครูบาอาจารย์ให้เกิดอำนาจและสัมฤทธิ์ผล โดยเฉพาะความอยู่สุขสบายของมัจฉี หรืออีกนัยหนึ่งตามที่ผึเจ้านายและมัจฉีเรียกว่า “ครูแสง” นั่นเอง การที่มัจฉีเจ้าภาพจัดงานพิธีไหว้ครุใหญ่แต่ละครั้งและมีผึเจ้านายร่วมงานเป็นจำนวนมาก ย่อมแสดงถึงความมีเกียรติ มีหน้ามีตาในสังคมเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น ๆ นั้นย่อมหมายถึงว่าผึเจ้านายและมัจฉีผู้เป็นเจ้าภาพ เป็นผู้ที่ถูกให้การยอมรับในสายของชุมชนการปฏิบัติ สำหรับมัจฉีและ ผึเจ้านายผู้ร่วมงาน ได้เน้นย้ำถึงอุดมคติและโลกทัศน์ว่าด้วยอำนาจเช่นกัน สะท้อนจากแนวคิดที่ว่า การเข้าร่วมงานพ็อนของผึเจ้านายในป้างพ็อนต่างๆ นอกจากจะแฝงไปด้วยความหมายของการให้เกียรติกับผู้เป็นเจ้าของพิธีกรรมแล้ว ยังสื่อความหมายให้เห็นอีกว่า เป็นการเพิ่มพลังอำนาจให้กับครูของตนเองและต่อผู้เป็นเจ้าภาพอีกด้วย ดังนั้นอำนาจบารมีจะเกิดขึ้นได้ในอีกช่องทางหนึ่งก็คือ การเข้าร่วมป้างพ็อนนั่นเอง เนื่องด้วยเหตุผลที่ว่า การเข้าร่วมป้างพ็อนก่อให้เกิดความเป็นชุมชนและเครือข่าย ถึงแม้ว่าจะเป็นชุมชนลักษณะชั่วคราวในเชิงกายภาพ แต่สุดท้ายแทรกไปด้วยชุมชนในอุดมคติขององค์ความรู้ที่มีและใช้อยู่ร่วมกัน สถานการณ์เช่นนี้จึงเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้อย่างทั่วไปในภาคเหนือ

16. ป้างพ็อนกับความเป็นตัวตน

เวทีของป้างพ็อนในงานพิธีกรรมไหว้ครุใหญ่ ยังพบว่านอกจากจะเป็นการนัดพบชุมนุมของบรรดาเทพเจ้าแล้ว ยังเป็นอาณาบริเวณที่ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นการประกาศตัวตนของผึเจ้านายรายใหม่ ทั้งผู้ที่รับชันครมาจากผึเจ้านายของค์อื่น ๆ และผู้ที่รับชันครเอง ผึเจ้านายรายใหม่ ซึ่งรับชันครเองจะได้รับคำบอกกล่าวและการแนะนำปฏิบัติจากผึเจ้านายรุ่นพี่องค์อื่น ๆ ในกรณีเช่น การพับเสื้อผ้าของผึเจ้านายเก็บใส่กระเป๋า หลังจากที่ผึเจ้านายออกจากร่างของมัจฉีไปแล้ว โดยต้องมีการนำผ้าโสร่งหรือผ้าโจงกระเบน ผ้าคาดเอวไว้ด้านล่างสุดเพราะถือว่าเป็นของค่า จากนั้นจึงตามด้วยเสื้อและผ้าคาดศรียะ เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันผึเจ้านายรุ่นพี่ก็อาจจะชักชวนให้ผึเจ้านายรายใหม่มารับชันครกับตนหรือผึเจ้านายครูเก่า กระบวนการเช่นนี้สะท้อนถึงการใช้องค์ความรู้ของผึเจ้านายที่มีมาก่อน ดึงดูดให้มัจฉีต่างศิษย์ต่างครู หรืออยู่ในชุมชนผึเจ้านายย่อยอื่น ๆ ให้เข้ามาอยู่ในชุมชนศิษย์ครูเดียวกัน แต่ทั้งนี้ต้องตั้งอยู่บนเงื่อนไขของความยินยอมพร้อมใจและตกลงใจของผึเจ้านายรายใหม่ อีกด้วย

ตัวตนของผีเจ้านายรายใหม่ ในทัศนนะและการรับรู้จากมุมมองของผีเจ้านายรุ่นพี่ จึงยังคงเป็นผู้ที่อ่อนประสบการณ์และอำนาจอยู่มาก จึงจำเป็นที่จะต้องได้รับการเรียนรู้และการฝึกฝนจากประสบการณ์ของผีเจ้านายรุ่นพี่ โดยเฉพาะในกรณีที่เป็นผีเจ้านายที่รับชันครมาจากผีเจ้านายซึ่งเป็นครูเก่าเดียวกัน หากผีเจ้านายรายใหม่ที่รับชันครเอง นอกจากจะได้รับประสบการณ์ตรงจากผีครูแล้ว ยังต้องอาศัยระยะเวลาในการเรียนรู้จากผีเจ้านายองค์อื่น ในป้างพ็อนเช่นกัน การออกป้างพ็อนของผีเจ้านายรายใหม่บ่อย ๆ จะเป็นช่องทางและโอกาสแสดงถึงควมมีตัวตนต่อเวทีสาธารณะได้ รับรู้ว่า คนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและมี โอกาสรู้จัก สร้างสัมพันธ์ภาพกับผีเจ้านายและม้าชีรายอื่น ๆ อันจะนำไปสู่ความร่วมมือและการช่วยเหลือระหว่างกันในอนาคต ทั้งผู้ที่เป็นผีเจ้านายในสายสกุลครูเดียวกันและสายสกุลครูอื่น ๆ พร้อม ๆ ไปกับกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเงื่อนไขของความสัมพันธ์ทางประสบการณ์ในเวทีป้างพ็อนอีกด้วย

17. ชนชั้นและอำนาจในป้างพ็อน

ถึงแม้ว่าป้างพ็อนจะเป็นเวทีเพื่อใช้เชื่อมสัมพันธ์ภาพเครือข่ายชุมชนและเปิดโอกาสแสดงความเป็นตัวตน ทั้งองค์ความรู้และอำนาจอย่างมีความเท่าเทียมกัน แต่ในอีกด้านหนึ่งยังพบว่าเป็นเวทีของการจำแนกแยกแยะของความแตกต่างไปพร้อม ๆ กันด้วย ซึ่งจะมีผลต่อการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างผีเจ้านายด้วยกันเอง โลกทัศน์และจักรวาลวิทยาของคนภาคเหนือ ได้จัดแบ่งชนชั้นในกลุ่มเทพเจ้าทั้งหลายตามรูปแบบของการปกครองของรัฐไทยสมัยใหม่ ภายใต้การปกครองของกรุงเทพ โดยอำนาจศักดิ์สิทธิ์จะอยู่ที่กรุงเทพ ก็คือ เจ้าพ่อหลักเมือง รองลงมาได้แก่พระพรหมเอราวัณ และผู้มีอำนาจสูงสุดก็คือ พระชินบัญชร ซึ่งเป็นใหญ่อยู่บนสวรรค์ สำหรับผีเจ้านายที่มีอำนาจสูงสุดในภาคเหนือได้แก่ เจ้าพ่อหลวงคำแดงซึ่งเป็นอาฮักย์เมืองเชียงใหม่ (ฉลาดชาย, 131) จะเห็นได้ว่าการจัดลำดับสายสัมพันธ์ของชนชั้นในหมู่ผีเจ้านาย จะเหมือนกับระบบการบริหาร โครงสร้างส่วนราชการ ซึ่งวิธีการคิดเช่นนี้ยังคงสืบทอดในกลุ่มของผีเจ้านายในปัจจุบัน

ภายหลังจากทศวรรษแห่งการพัฒนาที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมไทยอย่างรวดเร็ว ด้านหนึ่งนโยบายการพัฒนาดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดชนชั้นกลางขึ้น ซึ่งเป็นชนชั้นใหม่ในสังคมที่มีโอกาสและสามารถขยายขยายฐานทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น และจะเป็นผู้ที่มีบทบาทพร้อม ๆ ไปกับการถูกยอมรับในสังคม ซึ่งอุดมการณ์ใหม่เช่นนี้ได้ถูกแปรเปลี่ยนให้ผูกติดกับระบบทุนนิยม ในกลุ่มผีเจ้านายเองจึงเกิดระบบการจัด โครงสร้างทางความสัมพันธ์ในป้างพ็อนที่จะประกอบไปด้วยม้าชีซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจสูง ดังนั้นผีเจ้านายที่มีม้าชีซึ่งมีฐานะร่ำรวยและอยู่ในฐานะชนชั้นกลาง จะเป็นที่ยอมรับนับถือและได้รับการยกย่อง ขอคำแนะนำปรึกษาจากผีเจ้านายรายอื่น ๆ ในป้างพ็อน ซึ่งจะมีคนเอาอกเอาใจให้การยอมรับเป็นพิเศษ แม้ว่าอาจจะเป็นผีเจ้านายที่

ไม่ค่อยมีชื่อเสียงมากนักก็ตาม ในขณะที่เจ้าหลวงคำแดงซึ่งอาจจะมีม้าขี่ที่เป็นคนจน อาจจะไม่ค่อยได้รับการเอาอกเอาใจ ยกย่องจากผีเจ้านายโดยทั่วไปในป่าฟ่อนมากนัก ในกรณีของเจ้าพ่อข้อมมือเหล็กก็เช่นเดียวกันซึ่งจัดอยู่ในผีสกุลที่มีชื่อเสียงและอยู่ในระดับต้น ๆ ซึ่งปัจจุบันจะสังเกตเห็นว่า มาลงทรงม้าขี่อยู่หลายคนทีเดียว จะพบว่าในกรณีของเจ้าพ่อข้อมมือเหล็กที่มีม้าขี่ที่มีความฐานะดี จะได้รับการยอมรับและมีบทบาทอยู่ในวงการป่าฟ่อนมากกว่า เจ้าพ่อข้อมมือเหล็กที่มาลงม้าขี่ที่มีฐานะค่อนข้างยากจน ในหลายครั้งจะพบว่าเจ้าที่มีม้าขี่ซึ่งมีฐานะร่ำรวยจะถูกเรียกเชิญให้ไปเป็นประธานในพิธีกรรมและเป็นผู้ที่มียกย่องในป่าฟ่อนอยู่เสมอ ๆ

ผีเจ้านายผู้ซึ่งเป็นครูเก่าต่างอยู่ในสถานะที่เท่าเทียมกัน แต่อย่างไรก็ตามผีเจ้านายผู้ที่มีพรหมอ้อนกว่าจะต้องเป็นฝ่ายให้เกียรติโดยการแสดงความเคารพผ่านการไหว้ผีเจ้านายที่มีพรหมแก่กว่าเสมอ ๆ (หมายถึงการมาเข้าทรงก่อน) เพราะถือว่าผ่านการเรียนรู้และประสบการณ์มากกว่า

สำหรับผีเจ้านายผู้ที่เป็นลูกเลี้ยงจะอยู่ในสถานภาพต่ำกว่าผู้เป็นครูเก่า ซึ่งจะต้องถูกหล่อหลอมกล่อมเกล้าและเรียนรู้จากทั้งครูเก่าและผีเจ้านายรุ่นพี่ ดังนั้นจะพบว่าในเชิงความสัมพันธ์แล้ว ผีเจ้านายผู้ซึ่งเป็นลูกเลี้ยง จะต้องแสดงความเคารพและให้เกียรติกับครูเก่าของตน โดยผ่านสัญลักษณ์ทางการไหว้เช่นกัน ไม่ว่ากรณีม้าขี่ลูกเลี้ยงจะมีอายุแก่กว่าม้าขี่ผู้เป็นครูเก่า หรือความแตกต่างด้านสถานภาพทางเพศก็ตาม เนื่องจากผีเจ้านายผู้เป็นครูเก่า จะมีหน้าที่คอยปกป้องดูแลแนะนำ ผีเจ้านายลูกเลี้ยงตลอดงานพิธีกรรม

ผีเจ้านายที่เป็นลูกเลี้ยงด้วยตนเอง ก็จะต้องมีการให้เกียรติซึ่งกันและกันโดยผ่านสัญลักษณ์ของการไหว้ กรณีเช่นนี้เองผีเจ้านายรุ่นน้องจะต้องยกมือไหว้ผีเจ้านายรุ่นพี่เป็นการทักทายก่อนเสมอ เพราะยึดถือในประสบการณ์และผ่านการเรียนรู้มากกว่าหรือมีพรหมที่แก่กว่า ซึ่งผีเจ้านายผู้เป็นรุ่นน้องจะต้องพึ่งพา เรียนรู้จากผีเจ้านายรุ่นพี่ต่อไป

ระหว่างผีเจ้านายผู้ถือครุคนละสกุล แต่มีความรู้จักมักคุ้นกันอย่างดี จะได้รับการทักทายเช่นเดียวกัน โดยยึดถือพรหมของการลงทรงม้าขี่เป็นเกณฑ์สำคัญ

จะเห็นได้ว่ากฎเกณฑ์ของการแยกแยะทางระดับชั้นในเวทีของป่าฟ่อน จะเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นอยู่เสมอ ๆ โดยทั่วไป แต่ก็ไม่ได้เป็นเงื่อนไขที่กลายเป็นอุปสรรคต่อการกีดกันหรือสร้างความขัดแย้งในชุมชนของการปฏิบัติเช่นนี้ ซึ่งสะท้อนจากสถานการณ์ในเวทีด้วยวิธีคิดในอุดมคติที่ว่าบรรดาเทพเจ้าแบ่งออกเป็นระดับชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่ชั้นที่ 1 ถึงชั้น 9 หรือบางแห่งอาจจะเป็นออกเป็น 16 ชั้น มีทั้งอยู่ในระดับชั้นศีลธรรมคา ๆ อาจจะเป็นผีหรือวิญญาณของคนทั่วไป ผีของผู้ปกครอง ผีชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครอง ผีชนเผ่า ผีร้ายต่าง ๆ เช่นผีกะ ผีเด็ก และในเวทีแห่งนี้มีผีหลากหลายทั้งผีร้ายและผีดี มีผีเจ้านายชั้นตั้งแต่ระดับที่ 1 ถึงชั้นสุดท้าย ก็ตาม ในทางตรงกันข้าม

แล้วอุดมการณ์ว่าด้วยอำนาจ กระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์ร่วม หรือองค์ความรู้ ถือว่าเป็น สิ่งที่มีความสำคัญที่สุดในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งถูกนำมาใช้เป็นแรงเกาะเกี่ยวร้อยรัดความสัมพันธ์ต่อกัน และกัน โดยเน้นความหลากหลายของการมีส่วนร่วมบ่อยครั้งจะพบว่าผีเจ้านายผู้ที่มีฐานะดี ร่ำรวย จะคอยเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำชูงานพิธีกรรมป้างพ็อนของผีเจ้านายที่มีม้าขี่คอนข้างยาทงน เช่น การช่วย เป็นเจ้าภาพในการจัดงานผ้าป่าหรือช่วยเหลือด้านค่าใช้จ่ายและสิ่งของในงานพิธีกรรม เป็นต้น

18. ความสับสนและความวุ่นวายในป้างพ็อน

จะเห็นได้ว่าในพิธีกรรมการปฏิบัติพ็อนผีเจ้านาย ไม่ได้มีนัยของความเท่าเทียม ความ ผสมกลมกลืน หรือการร่วมไม้ร่วมมือเพื่อสร้างฐานพลังอำนาจแต่เพียงทิศทางเดียว หากพบว่าใน เวทีของพิธีกรรมเช่นนี้บางครั้งยังเกิดความสับสน วุ่นวาย ซึ่งเป็นสาเหตุที่คอยคุกคามอำนาจของพิธี กรรมมิให้เกิดการดำเนินไปได้ หรือเป็นตัวยุบายคุกคามพลังของอำนาจลง ดังคำกล่าวของผีเจ้า นายและม้าขี่หลายคนที่ว่า “เจ้าคี่ก็มี เจ้าร้ายก็มี ผีก็เหมือนคน คนก็เหมือนผี” แสดงให้เห็นว่าผีกับ คนก็ไม่ได้แยกออกจากกันอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด หรือดังที่ปรากฏสถานการณ์ของ “เจ้าหาเรื่อง” ซึ่งเป็นสื่อที่แสดงให้เห็นว่าด้านหนึ่งการก่อรูปของพลังอำนาจของพิธีกรรมที่เกิดจากการมีส่วนร่วม และการสร้างเครือข่ายของชุมชนในเวทีแห่งนี้ อาจจะถูกการกระทบกระทั่งจากองค์อำนาจภายนอก ที่อยู่คนละด้านกับอำนาจของพิธีกรรม เช่น อำนาจการอธิบายแบบวิทยาศาสตร์ อำนาจการอธิบาย แบบพุทธปรัชญา วาทกรรมของความมั่งงาย ในขณะที่เดียวกันพฤติกรรมอันเบี่ยงเบนหรือแหวกไป จากบรรทัดฐานของกลุ่ม ซึ่งขาดการยอมรับ สถานการณ์ของความแตกแยกซึ่งนำไปสู่การขาดความ ร่วมไม้ร่วมมือเพื่อต่อรองและสร้างอำนาจทางพิธีกรรมของชุมชนแห่งการปฏิบัติ หรือพฤติกรรม อันต่อแสดงถึงการก่อควนในป้างพ็อน ที่มีโอกาสนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า “ผ้ามแตก” ย่อมส่งผลถึงการ พังทลายของอำนาจลง นอกจากนั้นยังเป็นสิ่งที่สร้างการแตกแยกของสัมพันธ์ภาพเครือข่ายแห่ง ชุมชนไปอย่างพร้อมเพียงกันอีกด้วย ดังนั้นผีเจ้านายผู้ซึ่งเป็นเจ้าภาพและผีเจ้านายที่มาร่วมงาน จะ ต้องคอยพึงระแวงระวังตัวกับสิ่งซึ่งจะก่อให้เกิดการคุกคามและทำลายการหลอมรวมทางอำนาจ ของพิธีกรรมที่ชุมชนเครือข่ายจัดขึ้น และร่วมพลังกันเพื่อสร้างอำนาจบารมี เพราะวิกฤติการณ์ที่เกิด ขึ้นในป้างพ็อนจะนำไปสู่การทำลายทั้งอำนาจของครูผีเจ้านายที่เป็นเจ้าภาพและอำนาจของผีเจ้านาย ที่มาร่วมพ็อนด้วยเช่นกัน กล่าวโดยสรุปแล้วก็คือ อำนาจที่คอยคุกคามและล่อแหลมต่อป้างพ็อน ของผีเจ้านาย จะคอยไปลดพลังอำนาจของพิธีกรรมของชุมชนการปฏิบัติเช่นนี้ลงนั่นเอง หรืออย่างน้อยก็ทำให้อ่อนพลังลง

ในขณะที่มุมมองอีกด้านหนึ่ง เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการสถาปนาของ อำนาจทางพิธีกรรมตลอดจนองค์ความรู้ซึ่งเป็นของชุมชน ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ แต่ตั้งอยู่

บนเงื่อนไขที่มีความซับซ้อนทางสังคมอย่างหลากหลาย ในสภาพการดำเนินชีวิตจริงที่ทั้งปัจเจก และชุมชนต้องผ่านประสบการณ์และพบเจอเป็นปกติในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะภายใต้สิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” และวิทยาการแผนใหม่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตอย่างรอบด้าน ความซับซ้อน ความสับสน การแสวงหาทางเลือก การรวมตัว หรือความขัดแย้ง จึงกลายเป็นสถานการณ์ปกติในสังคมสมัยใหม่ ที่สะท้อนจากปรากฏการณ์ในพิธีกรรม ฉะนั้นจึงอธิบายเชื่อมโยงไปได้ว่า ท่ามกลางการดำรงอยู่ของสถานการณ์และอำนาจเช่นนี้ การสถาปนาขององค์ความรู้และอำนาจของพลังครูจากศิษย์เจ้านาย จึงเป็นความรู้อีกชุดหนึ่งที่ตั้งอยู่บนรากฐานของการผลิตซ้ำและการผลิตใหม่ทางภูมิปัญญาที่มีอยู่ร่วมกัน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมให้เข้ามาหลอมรวมกันเป็นสถาบันทางอำนาจของกลุ่ม ภายใต้การปะทะประสานของชุดความรู้ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย

19. เวทีป้างพ็อนจากเครือญาติสู่สาธารณะ

ป้างพ็อนเป็นเวทีของสื่อสัมพันธ์ของชุมชน ที่ถูกผลิตซ้ำมาจากองค์ความรู้ในอดีต ในกรณีอุดมการณ์ทางอำนาจ แนวความคิดเรื่องผีปู้ย่า ซึ่งบรรดาเครือญาติจะเป็นผู้ร่วมกันจัดงานพิธีกรรมขึ้น เพื่อเซ่นสังเวศผี ที่จะนำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ของการยังชีพในวิถีการผลิตภาคเกษตรกรรม ดังกรณีความเชื่อเรื่องผีมด ผีเม็ง เวทีแห่งนี้ยังช่วยสร้างและกระชับความสัมพันธ์ของระบบความเป็นเครือญาติในชุมชนได้ในระดับสูง โดยยึดผีสายเดียวกัน สะท้อนจากการใช้ผ้าสีแดงผูกใจกลางฟ้ามพ็อน โดยลูกหลานในตระกูลจะต้องเข้าไปห้อยผ้าสีแดง เพื่อเป็นสื่อสัมพันธ์ให้ผีเจ้านายได้มาลงร่างลูกหลานของตน ในระหว่างการประกอบพิธีกรรม หากคนที่ไม่ใช่เครือญาติผีก็จะไม่สามารถมาเข้าร่วมได้

ภายหลังจากนโยบายของการพัฒนาทางสังคม ซึ่งมีผลให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น อันส่งผลกระทบต่อรากฐานวิถีชีวิตและแปรเปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงชุมชนเครือญาติแต่เพียงฝ่ายเดียว ด้วยกระบวนการรุกคืบและขยายตัวของระบบทุนนิยม มีผลทำให้วิถีชีวิตต้องผูกติดอยู่กับระบบของการทำงานและไปมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ พิธีกรรมการพ็อนผีปู้ย่าจึงถูกลดบทบาทและอำนาจลงไปด้วยเงื่อนไขทางด้านเวลาและในเชิงพื้นที่ ในท่ามกลางแห่งกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีผลให้เกิดการขยายเขตแดนพื้นที่ของการรับรู้กว้างขวางออกไป อุดมการณ์ในเชิงศีลธรรมเช่นนี้จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนจากปรากฏการณ์และการปฏิบัติการในเชิงสัญลักษณ์ กลายมาเป็นความเชื่อ อุดมการณ์ระดับเวทีสาธารณะและเกิดกระบวนการสร้างเครือข่าย อันหมายถึงการโยงใยตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว เครือญาติ ชุมชน สังคม บ้านเมือง และรัฐ ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ ชุมชนผีเจ้า

นายจึงกลายมาเป็นเวทีเชิงสาธารณะทั้งในระดับอุดมการณ์และในเชิงพื้นที่อย่างกว้างขวางทั่วไปในภาคเหนือที่มีได้มุ่งหมายเฉพาะการสร้างอำนาจเพียงแคंपังเจกชน เวทีป้างพ็อนจึงอยู่ในความรับรู้และการยึดถือปฏิบัติสร้างสายสัมพันธ์ร่วมกัน โดยสัญลักษณ์ของธงแดงที่จะเป็นเครื่องมือหรือเครื่องนำทางไปสู่เวทีของการสร้างอำนาจ ทั้งนี้ธงแดงจึงเป็นสัญลักษณ์ดั้งเดิมที่ถูกนำมาใช้ผลิตในความหมายของสายสัมพันธ์และเครือข่ายใหม่ของการสื่อสารและความสำนึกร่วมกันที่ถูกปิดไว้เป็นเครื่องนำทางตามซอยหรือถนนทางเข้าไปสู่บริเวณงานพิธี ซึ่งเป็นที่รับรู้ในกลุ่มของม้าขี่และผีเจ้านายโดยทั่วไป

20. ป้างพ็อนเวทีของการกระจายทรัพยากร

การปฏิบัติทางพิธีกรรมไหว้ครูประจำปี พบว่า สิ่งที่สะท้อนจากป้างพ็อนนอกจากจะเป็นเวทีของการพบปะสังสรรค์ของสมาชิกเครือข่ายชุมชน ซึ่งมีการแสดงออกอย่างอิสระปราศจากเงื่อนไขจากสภาพชีวิตจริง อย่างมีความสนุกสนานครื้นเครงแล้ว โดยมีดนตรีสื่ออารมณ์และความรู้สึกร่วม ซึ่งเหมือนอยู่นอกเหนือประสบการณ์สามัญและถูกทดแทนด้วยตัวตนของเทพเจ้า ด้วยระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว ในเวทียังสื่อถึงความหมายของการกระจายทรัพยากรไปสู่สมาชิกผู้เข้าร่วมทั้งระดับอำนาจและระดับขององค์ความรู้กับปัจจัยทั้งที่เป็นสิ่งของและตัวเงิน

ในเวทีป้างพ็อน เป็นที่หลอมรวมของความหลากหลายทั้งของบุคคลและสถานการณ์ เช่น อายุ เพศ ชนชั้น อาชีพ การศึกษา ชาติพันธุ์ ความเท่าเทียม ความขัดแย้ง ความร่วมไม้ร่วมมือ ความสับสนวุ่นวาย แต่โดยนัยของพิธีกรรม เป็นการผดุงและสร้างพลังทางอำนาจแก่ทั้งบุคคลและชุมชน ผู้ที่เข้าร่วมในพิธีกรรม ฉะนั้นทุกคนจะได้รับพลังและอำนาจบารมีที่เกิดจากการสร้างร่วมกัน โดยการประสานขององค์ความรู้และการแบ่งปันประสบการณ์ ซึ่งอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าเป็นเวทีของกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ผีเจ้านายที่มีประสบการณ์มากจะสั่งสอนชี้แนะแก่ ผีเจ้านายที่มีประสบการณ์น้อยกว่า ครูจะสั่งสอนศิษย์ ผู้ที่ชำนาญการในพิธีจะถ่ายทอดความรู้ในระเบียบ ขั้นตอน วิธีการต่าง ๆ ในพิธี โดยประสบการณ์ผ่านการเรียนรู้ของม้าขี่และผีเจ้านาย ที่อาจจะพบมีความรู้อยู่บ้างหรือมีความรู้บ้าง หรือบางคนอาจจะไม่มีความรู้เลย พิธีกรรมการปฏิบัติตามบรรพตฐานของชุมชนจะถูกถ่ายทอดสื่อสารไปมาระหว่างม้าขี่และผีเจ้านายด้วยตนเอง เวทีป้างพ็อนจึงเป็นสถานการณ์ของโอกาสและจังหวะในการเข้าถึงอำนาจและทรัพยากรทางองค์ความรู้ ในหลายกรณีจะพบว่าผีเจ้านายที่มีม้าขี่ฐานะยากจน ไม่อาจจะจัดพิธีกรรมยกครูใหญ่ได้ แต่ก็ได้รับการถูกยอมรับและเกิดอำนาจ จากเวทีป้างพ็อนของผีเจ้านายองค์อื่น ๆ หรืออาจจะมีการจัดป้างพ็อนร่วมกันในกลุ่มศิษย์สายสกุลครูเดียวกัน พิธีกรรมของศิษย์ในสายสกุลครูหนึ่งอาจจะถูกปรับแต่งมาใช้ในพิธีกรรมของผีเจ้านายอีกสายสกุลครูหนึ่งได้เช่นกัน

ในเวทีป้างพ็อนของผิเจ้านายที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี พบว่าหลายครั้ง ความเป็นชนชั้นกลาง และควมมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่ามาชีและผิเจ้านายองค้ออื่น ๆ ก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคที่ค้อยกีดขวางพลังอำนาจในป้างพ็อน ตรงกันข้ามผิเจ้านายผู้ซึ่งมีมาชีมีฐานะดีเหล่านี้ จะสร้างการยอมรับโดยการให้ความช่วยเหลือกับงานของผิเจ้านายรายอื่น ๆ เช่น เป็นเจ้าภาพจัดงานทอดผ้าป่า หรือการแจกเงินแจกทองให้กับผิเจ้านายที่มีมาชีฐานะยากจน

เพื่อเป็นการสร้างกุศลให้กับอำนาจของครุ ในเวทีป้างพ็อนของผิเจ้านายบางราย จะมีการแจกข้าวสาร ข้าวเปลือก ดันเงินดันทอง สร้อยคอทองคำ ผ้าไหมอย่างดี เพื่อเป็นรางวัลให้กับผิเจ้านายที่พากันมาร่วมพ็อน ซึ่งปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และบรรทัดฐานของกลุ่มที่กำหนดขึ้น เช่น กำหนดการพ็อนประเภทสวยงาม หรือการแต่งกายสวยงาม ในหมู่ผิเจ้านายที่มีมาชีมีฐานะยากจนจะพากันเข้าร่วมงานกันอย่างคับคั่ง เป็นการชี้ให้เห็นว่าในเชิงอุดมคติแล้ว คนที่มีฐานะดีจะต้องเป็นผู้ที่ค้อยช่วยเหลือแบ่งปันทรัพยากรให้กับชุมชนในสังคมเดียวกันและผู้ทีค้อยโอกาส ความแตกต่างทางด้านต่างๆ เช่น เชื้อชาติ ชนชั้น เพศ ความเป็นหญิง ความเป็นชาย สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ซึ่งถูกจำลองแบบในพิธีกรรม จะไม่ใช่กลายมาเป็นเครื่องขวางกั้นต่อการสร้างอำนาจทางพิธีกรรมเช่นนี้ไค้

ในพิธีกรรมการยกครุ ผู้ที่เข้าร่วมจะได้รับผลพวงแห่งอำนาจและความสุขสมบูรณ์จากอำนาจแห่งความศักดิ์สิทธิ์ เช่น ผลพวงแห่งการสืบชะตา และพิธีกรรมการยกครุ สิ่งของถวายครุ มักจะถูกกระจายไปให้กับลูกเลี้ยงและผู้เข้าร่วมงานกันอย่างทั่วถึง โดยมีความเชื่อว่า การได้รับประทานสิ่งของทีผ่านพิธีกรรมจะทำให้ผู้ที่รับประทานมีสุขภาพร่างกายทีดี ไม่เกิดการเจ็บป่วย ดังนั้น สิ่งของทีผ่านพิธีกรรมมักจะถูกกระจายไปให้กับผู้เข้าร่วมพิธี ผู้ทีมาให้ความช่วยเหลือในงานและลูกเลี้ยงอย่างมีความเท่าเทียมกัน การเข้าถึงทรัพยากร ความมีสุขภาพทีดี จึงไม่ใช่มาด้วยการซื้อหาแต่เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการช่วยเหลือแบ่งปันซึ่งกันและกันในชุมชนเชิงอุดมคติเช่นนี้อีกด้วย

21. สรุป

การประกอบพิธีกรรมไหว้ครุผิเจ้านายในภาคเหนือ หรือทีเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ขึ้นขันครุ” ในปัจจุบันพบว่านิยมกระทำกันอย่างคึกคักและเพิ่มจำนวนมากขึ้นจากอดีต ซึ่งมีนัยว่าภายในตัวพิธีกรรมเองมีความสลับซับซ้อน หลากหลาย เกิดจากการผลิตใหม่และผลิตซ้ำในองค์ความรู้ทีสอดคล้องประสานไปกับบริบททางสังคมรูปแบบใหม่ ในขณะที่เดียวกันตัวเนื้อหาของความเชื่อดังกล่าวยังสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ต่าง ๆ ทีมีอยู่อย่างหลากหลายเข้ามาจัดไว้อย่างเป็นระบบ ซึ่งทำให้พิธีกรรมดำรงอยู่ไค้อย่างมีพลวัต พิธีกรรมไหว้ครุนอกจากจะเป็นการสนองตอบต่อมิตินเชิงจิตวิญญาณในระดับปัจเจกชนต่อคำอธิบายถึงกฎเกณฑ์และการเข้าถึงพลังอำนาจทีใฝ่ฝัน ในขณะเดียวกัน

กันพิธีกรรมยังเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระดับสาธารณะที่ช่วยสร้างและกระชับความสัมพันธ์ของชุมชนทางความเชื่อเช่นนี้(ในขณะที่ความเชื่อก็เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างหลากหลายเช่นกัน) โดยยึดถือองค์ความรู้เป็นศูนย์กลาง ซึ่งสามารถยกย้ายถ่ายเทไปมาระหว่างกันได้ เมื่อเปรียบเทียบกับกรอบพิธีกรรมไหว้ครูผีเจ้านายในอดีต ซึ่งจะพบว่ามีความแตกต่างกันอยู่หลายระดับ โดยเฉพาะเงื่อนไขของป่าฟ้อนและองค์ประกอบทางพิธีกรรมที่นิยมเพิ่มเข้ามา เช่น กฎเกณฑ์ข้อห้ามในป่าฟ้อนหรือการจัดเตรียมงาน จำนวนผ้าจี การสร้างป่าฟ้อน เครื่องดนตรีประยุกต์ ตลอดจนพิธีกรรมจัดพานบายศรี เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าเมื่อสังคมมีความซับซ้อน มีปัญหาและมีความหลากหลายมากขึ้น ตัวพิธีกรรมจึงต้องสร้างเงื่อนไขใหม่เพื่อให้มีความอ่อนไหวและสามารถอธิบายได้อย่างมีกฎเกณฑ์ที่สามารถยึดโยงสายสัมพันธ์ทางสังคมอย่างมีพลังมากขึ้นตามไปด้วย

พิธีกรรมไหว้ครูผีเจ้านาย ถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมทางอำนาจของกลุ่มคนที่มีความเชื่อถือศรัทธาร่วมกัน เป็นพิธีกรรมในการแสดงความเป็นตัวตนและสร้างชุมชนในจินตนาการใหม่ ซึ่งปรากฏทั้งในสังคมชนบทและในสังคมเมือง ที่คอยมุ่งตอบสนองและสร้างมาตรฐานให้กับการดำรงชีวิต อันมีส่วนกระชับความสัมพันธ์ทางสังคมที่หลุดลอยไปตามจักรวาลวิทยาแบบดั้งเดิม เวทีป่าฟ้อนหรือผ้าฟ้อน จึงถูกใช้เป็นชุมชนสาธารณะที่ผ้าจีและลูกเลี้ยง ตลอดจนผีเจ้านายใช้กระชับสายสัมพันธ์ เป็นพลังเกาะเกี่ยว ร้อยรัด จนกลายเป็นสถาบันทางความเชื่อซึ่งขยายอาณาบริเวณเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน